

Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre

ŠTUDIJNÉ ZVESTI AÚ-SAV

2 - 1957

JANŠÁKOV SBORNÍK

NITRA - 1957

Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre

ŠTUDIJNÉ ZVESTI AÚ-SAV

2 - 1957

JANŠÁKOV SBORNÍK

NITRA - 1957

ŠTUDIJNÉ ZVESTI AÚ SAV

Vydáva Archeologický ústav SAV v Nitre

Redaktor: dr. Anton Točík

Technický redaktor: dr. Belo Polla

Vydané ako rukopis - 500 kusov - nepredajné

Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p.,
prevádzkárň 08 - ofsetová tlačiareň, Bratislava

Dňa 14. septembra 1956 dožil sa
dr. h. c. inž. Štefan Janšák
70. narodenín

Venujú jeho vďační spolupracovníci

ŠTEFAN JANŠÁK SE ZASLOUŽIL O VÝZKUM SLOVENSKÝCH HRADIŠŤ

(Malá vzpomínka)

Jan E i s n e r

Dožili jsme se s Janšákem sedmdesátky a jsme teda podle J.A. Komenského kmety. A kmeti mají psáti paměti, své "Zahučaly hory" především pro poučení těch, kdo po nich nastupují na stejném úseku na širokém poli národního díla. Nevím, píše-li je Janšák, a rovněž nevím, dostanu-li se k této věci sám pro četné jiné práce a ještě četnější nesnáze, které se na mne hrnou. Ale ani Janšák, ani já nemáme práva dáti svým pamětem uvedený název. Mladá léta jsou sice dávno pryč a rok za rokem na pouti životem rychle plyne, ale oba jsme se v studiu archeologie poctivě snažili využítí svého dne a naše mladá léta nebyla kamenem do vody hozeným.

Janšák stál při mně od počátku mého studia nejstaršího Slovenska. Když jsem tam r. 1919 svou práci začínal, stýkal jsem se s J. Zavadilem v Devínské Nové Vsi a s J. L. Holubym v Pezinku, nalézal jsem oporu v J. Kvačalovi, M. Matunákovi, J. Škultěty, J. Volkovi-Starohorském a V. Vraném a byl jsem v písemném styku s M. Kubinyim v Oravském Podzámku, J. Kürtim v Ružomberku a J. Kiszelym v B. Bystrici.

K nim postupně přistupovali jiní, na př. J. Mádl v Trenčíně, V. Baker v B. Štiavnici, V. Vlk v Piešťanech, F. Mohapl v oblasti Iže nad Dunajem, K. Andel na Kysucku a v okolí Skalice, J. Krajmer na Vrábelsku a V. Šamner v Jablonici na Myjavsku. Pomalu se rozvíjely mé styky i se slovenskými Němci, na př. s J. Hintereggerem, i Maďary, na př. s I. Horváthem. Rozboru slovenských nálezů se za mé účasti i bez ní horlivě věnovali nejen badatelé z Čech i z Moravy, ale i sousedé, Němci, Maďari, Polák J. Żurowski a Ukrajinec J. Pasternak. Z českých badatelů přicházeli na Slovensko na př. I.L. Červinka, E. Šimek, J. Dobiáš, J. Petrbok, J. Skutil, J. Böhm, Vl. Fewkes a F. Křížek. Skromná situace, s níž jsem začal, se lepšila zásluhou vlivných činitelů všech táborů, kterými tehdy politické Slovensko žilo. Nelze nevzpomenouti J. Hofmana a jeho energie v ochraně pravěkých nalezišť, především jeskynních. Zatím se správy pravěké sbírky ve Vlastivědném museu (nyní Slovenském) v Bratislavě ujala L. Kraskovská a postupně se J.F. Babor chopil studia slovenského paleolitu, V Ondrouch nálezů římských, V. Mencl stavitelských památek rané doby feudální, a lékaři A. Frank a Z. Frankenberger započali studium pravěké anthropologie slovenské. Z university Komenského vyšli první slovenští odborníci v archeologii na čele s V. Budinským-Kričkou; J. Pastor, J. Purgina, který vlivem prof. J. Hromádky přešel ke studiu zeměpisu, a potom A. Loubal. Své studium před válkou začal A. Točík, J. Dekan a Maďar B. Szöke. A. Loubal skončil předčasně své slibně započaté dílo krátce před počátkem válečných hrůz. Za války zahynul kdesi v koncentračním táboře J. Polák, který se zasloužil o záchranu pravěkých památek na Košicku, a na popravišti skončil v mladém věku Jan Prudík, muž ušlechtilý, který s velkou láskou zachraňoval každý střípek v okolí Smolenic a tedy v kraji v pravěku významném. S ním byl v živém styku i Janšák.

DR. INŽ. ŠTEFAN JANSÁK A MUZEÁLNA SLOVENSKÁ SPOLOČNOSŤ

Ján G e r y k

Vzácnym príkladom lásky a práce na poli výskumu a publikovania výsledkov a záchrany pamiatok v duchu A. Kmeťa je dr. inž. Štefan Janšák. Už ako kandidát inžinierstva zaujímal sa o pravekú históriu, študoval príslušnú literatúru a hľadal možnosti, ako uplatniť získané vedomosti. Ako stavebného inžiniera zaujímali ho hlavne pozemné praveké stavby. Príležitosť k tomu dalo mu objavenie hradiska blízkeho k jeho rodisku, neďaleko od zámku Branč, na ceste medzi Bukovcom a obcou Podbrančom. Šlo o tzv. Starý hrad, kde bolo predhistorické ľudské bydlisko, ako to zistila výprava dňa 6. - 8. augusta 1913, ktorej členmi boli: Július Bodnár, farár, Samuel Hatala, učiteľ s tromi synmi a Štefan Janšák, kandidát inžinierstva.

Po týchto objavoch preštudovali si dielo prof. dr. Lubora N i e d e r l e h o Lidstvo v době předhistorické, zaoberajúce sa spôsobom života, kultúrou pravekých ľudí, tiež článok dr. J. W o l d ř i c h a Složení několika hradišt jihočeských, s ktorými porovnali svoje objavy a zistili, že stavba pochádza ešte z doby pred 2000 rokmi pred n.l.

Mladý technik spracoval tento výskum a napísal o ňom článok Starý hrad nad Bukovcom a jeho minulosť, ktorý uverejnil v Evanjelickom kalendári a z neho prevzal ho aj časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti v Martine.¹ Takto vykonal so svojimi druhmi kus peknej práce. V závere štúdie upozornil svojich rodákov, aby si všímali staré veci, ktoré nájdú sami alebo ich známi, aby ich nezničili, ale zachovali pre slovenské múzeá.

V tomto článku dal aj poučenie: "Kde sa nájde jeden predmet, tam v blízkosti bude i viac podobných. Preto treba si také miesta zapamätať. Často už názov ukáže, kde je bývalé sídlo ľudské, ako v horeuvedenom prípade. Je mnoho obcí a chotárov na Slovensku, ktoré majú na svojom území mená hradište, starý hrad, pod hradom atď., hoci nikde v obci niet nijakých zvyškov stavebného hradu. Tam iste je niekde staré ľudské obydlie."

Z týchto riadkov vidieť jeho vzťah k objavu a záchrane pamiatok, najmä pravekých.

Už ako technik spolupracoval od r. 1907 v ľudových novinách, ktoré vydával dr. Blaho v Skalici, prispieval do rozličných časopisov a najmä do Slovenského denníka, Domovej pokladnice, Kalendára, vydávaného dr. Blahom v Skalici, do Prúdov, revue mladej slovenskej generácie, Ročenky ČSR, atď., kde uplatnil svoje spisovateľské nadanie. Tam získal prax a štýl. Za svetovej vojny bol v rokoch 1914-16 vedúcim úradníkom Obchodnej banky, v rokoch 1916-18 bol vo vojenskej službe. V máji 1918 stal sa asistentom Českej vysokej školy technickej v Brne. Od 2. novembra 1918 spolupracoval s dočasnou Šrobárovou a Blahovou vládou v Skalici, 16. decembra 1918 menovali ho vládnym referentom pre verejné práce pri ministrovi s plnou mocou pre správu Slovenska, v apríli 1921 menovali ho prednostom štátnej stavebnej služby na Slovensku a v tejto službe bol až do svojho penzionovania.

Ale přejděme raději od těchto milých i smutných vzpomínek k vlastnímu úkolu. Janšák věnoval svůj archeologický zájem zprvu slovenským hradištím. Mohutnému hradišti "Starému Hradu" při Branči náleží první jeho archeologický spis (Objavenie starého predhistorického hradišta so spečeným valom na takzvanom Starom Hrade pri Branči 6. a 8. augusta 1913, Časopis Muz. slov. spol. XVI, 1913, 65-72). Nevím, kolik hradišť, odborné literatuře předtím neznámých, objevil, a kolik jich nebylo známo ani lidu v nejbližším okolí. Janšák hradisko vyhledal, popsal jeho polohu i tvar, sebral každou památku na jeho ploše a nakonec nakreslil jeho plán. Jeho prací - a ovšem i zásluhou starších generací - má Slovensko více plánů starých opevnění než Morava a snad i než Čechy. Dávných opevnění slovenských vzpomíná zpráva už z I. stol. n.l., v níž se mluví o posledním boji kvádského krále Vannia. Janšákovou zásluhou jsme poznávali slovenská hradiska z doby halštatské a laténské a staré hrady slovanské i hrady a hrádky z rané doby feudální. Vyhledával je a zakresloval v horách i v rovinách z Pomoraví až po Zemplín a po záhadný dlouhý val pohronský, na který Š. Hyll neunavně upozorňoval odborné kruhy. V Janšákových popisech je mnoho dosud nedoceněného materiálu. Janšák, svým povoláním praktik, měl otevřené oko i pro věci, kterých si theoretik někdy nevšimne. /Podobně i geolog J. Volko-Starohorský (Bodová při Ilanove s archeologického stanoviska, Obzor praeh. VII-VIII, 1928-1929, 57-60) upozorňuje na okolnost, která by snad jinému badateli ušla, že k stavbě hradby hradiště na Bodové bylo použito kamene z různých koutů Liptova./

Janšákův průzkum slovenských hradišť zabral velkou plochu Slovenska, nikoli však Slovensko celé. A tu si dovoluji uvést, že celá naše archeologická obec uvítá, ujme-li se Janšák soupisu všech starých slovenských opevnění. Před ním vykonal v tomto směru velkou práci J. Neudeck (Germanische Befestigungen des oberen Waagtales in Ungarn, Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien VIII, 1878, 273-277, IX, 1879, 29-59). Jeho záslužný soupis doplnili jiní popisem hradišť v okolí svého pracoviště, na př. J. Zavadil a E. Šimek, N. Sándorfi, J. L. Holuby, K. Brancsik, E. Hoening, M. Kubinyi, J. Petrikovich, L. Odescalchi, A. Kmet' a K. Dodek. Práce Neudeckova je málo přístupná a její překlad by, jak myslím, nebyl slovenské vědě bez užitku. Přitom by Janšák mohl pokračovati ve svém výzkumu i v krajích, kam se předtím nemohl dostat.

Nevím, povšimne-li si v tomto sborníku jiný Janšákův přítel ještě jedné stránky jeho rozsáhlého vědeckého zájmu. Slovenští vlastenci z doby před r. 1918 věnovali velkou pozornost místním názvům ve svém okolí. Celá země slovenská, jak říkával J. Škultéty, zvučela slovensky. Je v těchto názvech velký poklad slovenské řeči a je v nich i kus dějin této země. Jsou v nich i svědectví o dávných opevněních. Upozorňoval na ně V. Chaloupecký v Starém Slovensku (Bratislava 1923) i na př. A. Kavuljak a P. Florek, ale místními názvy pro archeologii důležitými se obíral především Š. Janšák.

Mohl bych ovšem dále a dále vzpomínati na Janšáka a na jeho práci.

Rád končívám při významných dnech vzpomínkou na první myšlenky, které lidskou hlavou táhly na půdě naší vlasti a byly zapsány a jejich zápis se zachoval. Římský císař Markus Aurelius, filosof na trůně, napsal kdesi na břehu našeho Hronu v území statečných Kvádů první kapitolu svých úvah. Děkuje v ní pokorně nesmrtelným bohům za všechny dary, jimiž jej zahrnutí, mimo jiné též za dobré přátele. Mítí dobré přátele je vskutku velký dar. Na Slovensku jsem je měl od svého příchodu do této země a mám je tam i nyní. Š. Janšák a Janem Volkem-Starohorským náleží k těm mým slovenským přátelům, které jsem tam měl od samého počátku a které tam mám dosud.

V prevratových a poprevratových rokoch bol plne zaujatý svojimi funkciami, ale keď sa stal vedúcim činiteľom verejných prác, jeho postavenie mu umožnilo, aby sa mohol venovať aj svojej obľúbenej tematike. Spracoval staré osídlenia Slovenska a výsledky svojich štúdií uverejňoval v Sborníku Muzeálnej slovenskej spoločnosti.

Tak vyšla r. 1929 v Sborníku MSS jeho štúdiá Slovenské hradiská z doby halštatskej (1-32 strán so 43 obrázkami)² a Príspevok k štúdiu osídlenia Slovenska.³

Inž. Štefan Janšák v poprevratových rokoch budovania ČSR bol známy nielen svojím postavením ako dobrý odborník, ale i spisovateľskou činnosťou, a preto, keď sa mala stavať budova Slovenského národného múzea v Martine, bol pozvaný do poroty na posúdenie ideových návrhov. Porota zasadala dňa 8. marca 1929. Inž. Štefan Janšák predsedal.

V tom istom roku na valnom zhromaždení Muzeálnej slovenskej spoločnosti (26. IV. 1929) mal veľmi hodnotnú prednášku o predhistorických hradiskách. Bola v preplnenej veľkej dvorane Národného domu.

Roku 1930 uverejnil v Sborníku MSS výsledky svojich výskumov, a to Staré osídlenie Slovenska⁴ (64 strán so 77 kresbami): A. Sídlištia na pieskových dunách rieky Moravy, B. Hradiská v hornom teréne, C. Drobnéjšie hradiská a sídliská.

Túžbou Andreja Kmeťa bolo založiť vedecký ústav, ale na návrh Pavla Križku založená bola r. 1893 Muzeálna slovenská spoločnosť s tým, že bude vedecky pracovať i na poli záchrany pamiatok pre múzeum. Od tých čias usilovala sa Muzeálna slovenská spoločnosť sústrediť v Spoločnosti všetkých odborníkov na poli spoločenských vied a prírodovedy a zberateľov pamiatok. Týmto sústredením odborníkov získali sa odborné články pre Sborník a popularizačné práce pre Časopis MSS ako i cenné pamiatky pre Slovenské národné múzeum. Kto sa usiloval pomáhať budovať Slovenské národné múzeum získavaním pamiatok, kto svojimi prácami napomáhal vydávať Sborník a Časopis MSS, tomu sa dala možnosť pracovať a publikovať práce, ba prijali ho do výboru MSS, aby mal možnosť stykať sa s ostatnými a brať účasť na budovaní.

Inž. Janšák vykonal veľké dielo cennými prácami v teréne, najmä pri zisťovaní a výskume predhistorických sídlisk a hradísk, spracovaním svojich výskumov, zachraňovaním zisteného materiálu, jeho triedením a publikovaním v našich orgánoch. Tým si získal sympatie a úctu v kruhoch pracovníkov okolo Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Tak sa stalo, že valné zhromaždenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti dňa 27. marca 1930 na návrh výboru MSS zvolilo ho za člena výboru MSS.

Týmto zvolením mal možnosť zúčastňovať sa na všetkých prácach v Spoločnosti a SMM. Mal už priamy záujem, aby obe ustanovizne, MSS a SNM, rástli po stránke vedeckej i muzeálnej. Dochádzal na výborové zasadania a valné zhromaždenia, nakoľko to dovoľovali jeho úradné povinnosti.

Dňa 25. marca 1931 mal prednášku za Muzeálnu slovenskú spoločnosť v Zemedelskom múzeu v Bratislave na tému "Archeologické výskumy. Potulky po Slovensku".

V tomto i ďalšom roku pokračoval v Sborníku MSS v uverejňovaní ďalších štúdií v rámci diela Staré osídlenie Slovenska: Sídliská na terasách pozdĺž riek (58 strán + 67 kresieb)⁵, Všeobecný charakter nálezísk v Trnavskej rovine (37 strán + 1 obr.)⁶.

Po smrti predsedu MSS Karola A. Medveckého už nebola dodržaná stará tradícia, že na čele Muzeálnej slovenskej spoločnosti bol vždy význačný r.k. cirkevný hodnostár. Na valnom zhromaždení MSS dňa 4. augusta 1938 bol zvolený zaslúžilý dr. Jozef Škultéty, doterajší podpredseda a na jeho miesto na tom istom valnom zhromaždení ing. Štefan Janšák, prednosta verejných prác, dočasný člen výboru MSS.

Od tohto dňa činne zasahoval na všetkých zasadnutiach a valných zhromaždeniach Spoločnosti. Zvolením za podpredsedu mal priamy záujem, aby MSS a s ňou i SNM rástlo i po stránke vedeckej a muzeálnej. Usiloval sa obnoviť kmetovskú dobu v tom, že skoro každé valné zhromaždenie započalo sa hodnotnou prednáškou niektorého člena predsedníctva alebo výboru MSS.

Sám mal tieto prednášky: 20. IV. 1941 o Andrejovi Kmetovi, 2. V. 1943 na jubilejnom valnom zhromaždení mal slávnostnú reč.

V neprítomnosti predsedu dr. Škultétyho, ktorý pre svoj vysoký vek niekedy neprišiel, viedol zasadania výboru i valného zhromaždenia, ktoré otváral vždy výstižným krátkym prejavom.

V Časopise MSS uverejnil článok Vývin muzejníctva⁷ a napísal peknú štúdiu o Andrejovi Kmetovi, literárny portrét, ktorú vydala r. 1941 MSS ako samostatnú knižku.

Po smrti predsedu dr. Jozefa Škultétyho bol zvolený na valnom zhromaždení dňa 26. augusta 1945 za predsedu MSS a v tejto funkcii je aj teraz.

V tomto čase napísal články:

Jozef Škultéty (posmrtná rozpomienka),⁸

Myšlienkový podklad meruôsmej revolúcie,⁹

Keltske slová v topografii Slovenska,¹⁰

Škultétyho pomer k ľudu a zemianstvu,¹¹

Za Ľudovítom Vanovičom.¹²

Na valných zhromaždeniach mal tieto prednášky:

5. V. 1946 o Andrejovi Halašovi,

29. VI. 1947 Generačné zápasy na Slovensku,

9. VII. 1948 o dr. Škultétych.

Po oslobodení boli poverení redakciou Sborníka MSS inž. Štefan Janšák a prof. dr. Vojtech Budinský. Spoločne zredigovali XXXVIII. - XLII. ročník, ročn. XLIII - XLV začal pripravovať dr. Budinský, ale dokončil ho inž. Štefan Janšák.

Roku 1952 prestal vychádzať Sborník a Časopis. Zákonom č. 68/51 existencie MSS nie je ešte vyriešená.

Muzeálna slovenská spoločnosť si vždy vážila prácu dr. inž. Štefana Janšáka ako svojho člena výboru, podpredsedu i predsedu a nezameškala nikdy tlmočiť mu vďaku za jeho prácu pre celok, SNM i MSS. Z jeho úspechov na poli výskumov, ktoré mal na východnom Slovensku z poverenia MSS, sme sa tešili a mali sme radosť, že jeho práce mohli sme publikovať v našom Sborníku a Časopise. Výskumami získal veľké množstvo dokumentačného materiálu, ktoré podľa listu zo dňa 29. apríla 1932 daroval Slovenskému národnému múzeu.

Ako tajomník MSS chodieval som do Bratislavy referovať mu ako predsedovi o všetkých otázkach, ktoré sa vyskytli okolo MSS a SNM. Vždy sme sa našli jednej mysle a preto bola spoločná práca ľahká a radostná. Dr. inž. Janšák ako predseda pomáhal nám veľa. Keď listujem korešpondenciou s ním, vidím až teraz, čo všetko sme od neho žiadali a čo nám vykonal. A bolo toho hodne, či už vo veci organizácie MSS, SNM, či v otázkach hospodárskych.

Muzeálna slovenská spoločnosť mala peknú tradíciu a v jej duchu sa vždy pracovalo. Máme pevnú nádej, že v duchu tejto tradície, i keď trochu odlišnými metódami, budeme môcť ďalej spolupracovať na budovaní Slovenského národného múzea v Martine.

Poznámky a literatúra

- 1 Časopis MSS XVI (1913), 65.
- 2 Sborník MSS XXIII, 1.
- 3 Sborník MSS XXIII, 93.
- 4 Sborník MSS XXIV, 1.
- 5 Sborník MSS XXV, 7.
- 6 Sborník MSS XXVI, 16; XXVII - XXVIII, 30; XXIX, 15.
- 7 Časopis MSS XXXIV, 32.
- 8 Sborník MSS XXXVIII - XLII, 1.
- 9 Sborník MSS XXXVIII - XLII, 112.
- 10 Sborník MSS XXXVIII - XLII, 274.
- 11 Časopis MSS XXXIX, 1.
- 12 Časopis MSS XL, 17.

NĚKOLIK POZNÁMEK K PRÁCI PREHISTORIE

Jiří N e u s t u p n ý

Čas od času je dobře se zamyslet nad vlastním oborem, uvědomit si, jaké máme před sebou cíle, jaké máme možnosti a jakých používáme prostředků. Prehistorie je věda poměrně velmi mladá a její počátky spadají hlavně až do první poloviny minulého století. Teprve roku 1836 dánský badatel C h r i s t i a n T h o m s e n dal pravěkému vývoji pevnější kostru, když jej rozdělil na dobu kamennou, bronzovou a železnou. A pak už formace prehistorie pokračovala zrychleně: už na sklonku 19. století si takřka všude vydobyla svoje místo mezi vědami, byť nejříve ve spojení s antropologií a etnografií nebo i geologií a paleontologií. Od počátku tohoto století a hlavně po první světové válce šla už prehistorie kupředu mílovými kroky a začala se uplatňovat jako nejstarší historie, i když historikové, používající jen psaných pramenů, se na ní dlouho dívali trochu nedůvěřivě. Tento velký rozmach prehistorie byl však dosud jen velmi nepatrně doprovázen zamyšlením nad vlastním oborem. Bylo to snad proto, že prehistorie se rozvíjela mnohdy překotně, materiál a problémy se tak hromadily, že prehistorikové dávali přednost jejich přímému praktickému řešení a nedostávalo se jim pak dosti času, aby zveřejňovali všechny zásady, podle nichž pracovali.

Tento můj článek chce být částečným příspěvkem k těmto otázkám, jimž věnoval pozornost i Š t e f a n J a n š á k ve své knize Základy archeologického výskumu v teréne (Bratislava 1955).

V oběhu je několik termínů, které je třeba definovat, nežli se přistoupí k dalším poznámkám.

Je to především termín PRAVĚK, který lze považovat za rovnocenný známým a stanoveným pojmům STAROVĚK, STŘEDOVĚK, NOVOVĚK.

Pak je to termín ARCHEOLOGIE, pod kterou rozumíme nauku zabývající se studiem hmotných pramenů: mluvíme o archeologických pramenech, o archeologických památkách. Archeologie omezuje se na studium dokladů hmotné kultury a je vlastně pomocnou disciplínou prehistorie, která předvádí nejstarší dějiny. Klasifikace materiálu hmotné kultury je na př. prací archeologickou. Také musejní základní sbírky (depositáře) předvádějí archeologický vývoj, t.j. vývoj hmotné kultury.

PREHISTORIE je ve smyslu dějinného vývoje víc než archeologie: jsou to dějiny pravěku, nebo pravěké dějiny. Základními prameny pro pravěké dějiny jsou sice archeologické památky, ale jsou tu i poznatky o jejich funkčním prostředí, k nimž přispívají všechny vědy, které mohou něco říci o člověku a přírodě, v níž žil. Je to antropologie, paleontologie, zootechnika, paleobotanika a botanika, geologie pleistocénní a holocénní atd. Poměr prehistorické archeologie k prehistorii je podobný poměru historické archeologie k historii. V prehistorii ovšem archeologie hraje mnohem důležitější roli, protože hmotné prameny jsou v ní hlavními prameny.

Prehistorie je tedy historií nejstarších dob, historií pravěku. Je to věda historická, i když používá ve značné míře výsledků a pracovních metod věd pří-

rodních. Zní to snad trochu paradoxně, ale přírodovědeckých a technických metod používá prehistorie proto, aby mohla co nejdokonaleji podat nejstarší dějiny, aby se stala co najhistoričtější. Práce s archeologickými prameny, s památkami hmotné kultury, je v prehistorii základním úkonem a bez ní je prehistorie nemyslitelná. Kdo není archeolog, nemůže být ani prehistorik: tak jako nemůže být historikem, kdo neumí používat psaných pramenů. Být archeologem a pracovat archeologicky, to není něco méně, než psát historické synthesy. Naopak, tyto synthesy by nebyly možné bez předchozí práce archeologické, která hmotné prameny třídí a interpretuje v jejich základních vztazích.

Počátek dějin a prehistorie na jednotlivých územích je dán dobou, v níž na nich lidstvo vystupuje. Konec prehistorie a začátek mladší historie nastává tehdy, když prameny hmotné přestávají mít vedoucí úlohu a jsou v své důležitosti vytlačovány prameny psanými. O tomto konci prehistorie není leckde jednotného názoru. Je určité období (dříve bývalo zvané prehistorickým), v němž musí být použito obou druhů historických pramenů, psaných i archeologických. Je to období laténu, římské a stěhování národů. Použil-li by historik nebo prehistorik pro toto období jen jednoho druhu pramenů, pak předem poznamenává svou práci defektností. Prehistorik nebo historik musí buď ovládat práci s oběma druhy pramenů, nebo musí mít schopnost používat kriticky výsledky získaných z toho druhu pramenů, s nimiž přímo nepracuje. Pro naše země je, myslím, těžko mluvit o převaze pramenů psaných nad archeologickými před 11. stoletím. I když se snad někdy přijímalo, že Velkomoravská říše 9. století a Čechy 10. století jsou už záležitosti plně "dějinnou", t. j. poznatelnou jen podle psaných pramenů, nelze popřít, že líčit tato dějinná období se nemůže dnes odvážit nikdo bez použití pramenů archeologických. Kdybychom tedy chtěli oddělovat "protohistorii" od vlastní prehistorie, pak zdá se mi, bylo by správné počítat k prehistorii všechna období od paleolitu po halštát, k prehistorii pak od laténu po 10. století.

Určité obtíže při výkladu archeologických památek nespočívají jen v povaze těchto pramenů, ale i v mnoha okolnostech vnějších. Tak je třeba mít stále na paměti, že množství archeologických pramenů vzalo za své už v minulosti, že jsou a mnohde na světě stále ještě budou ničeny při lidské činnosti. Tyto stavební kostky ve vývoji lidstva už nelze nikdy nahradit a je nutno se bez nich obejít při další práci. Další obtíž spočívá v tom, že žádný prehistorik nemá při své práci k dispozici všechny prameny, jichž by potřeboval použít. Množství, někde dokonce drtivá většina, archeologických pramenů je ještě uschována v zemi: někde se o jejich existenci sice ví, ale archeologie dosud nepřistoupila k jejich výzkumu. Nelze totiž naráz nebo urychleně přistoupit k výzkumu všech známých nálezů. Nejsou na to ani odborníci, ani prostředky a konečně se to ani nedoporučuje. Dnešní výzkumné metody nelze jistě považovat za nejdokonalejší a bude lépe výzkum ve větší šíři ponechat i budoucnosti, která novými prostředky technickými bude umět vyzvědět více z terénní situace, nežli dokážeme my dnes.

Velké obtíže při práci prehistorikově působí ovšem i okolnost, že materiál archeologický, ani z velkých a závažných výzkumů, není zveřejňován. Archeologové nemohou každých 5 let objíždět všechna musea určitého území, aby poznali nový materiál k otázkám, které zpracovávají. To by ztrávili většinu života na cestách (zvláště pracují-li na širším území) a nedostali by se k vlastní práci. Je to problém nejen náš, ale celkový. Myslím, že se mnoho chybuje tím, že se nerozlišuje publikace materiálu od jeho zpracování. Je třeba považovat za přežitek skutečnost, že většina materiálu není vůbec nebo jen nedostatečně publikována a že

publikace je odsunována až do konečného souborového zpracování, které se mnohdy protahuje na dlouhá léta. Materiál tak zůstává většinou badatelů neznám, neslouží pokroku vědy, ač je veřejným majetkem. Prehistorie, také naše, potřebuje více pramenných edic, aby materiál mohl být zveřejněn ihned po základním zpracování a dán tak k dispozici všem badatelům a ve prospěch pokroku vědy. Nálezce ("výkopce") může mít za určitých předpokladů právo, aby materiál publikoval jako prameny, nelze však jen jemu na dlouhá léta vyhrazovat výlučně používání tohoto materiálu, který má sloužit všem badatelům.

Je samozřejmé, že obtíže, o kterých jsme se dosud zmínili, se projevují v každé práci - každá pracuje jen s částí archeologických pramenů. Není pochyby, že to velmi znesnadňuje hodnocení archeologických vztahů a zabráňuje to mnohdy v práci na větších syntesách, které by předváděly v pevnějším pohledu nejstarší dějiny lidstva v určitém prostředí.

Defektnost, na kterou jsem dosud narážel, se týkala jen archeologického materiálu z trvanlivých hmot, které se zachovaly až na naše časy, defektnost zaviněná člověkem v minulosti i současnosti. Musíme si však být stále dobře vědomi, že tyto trvanlivé archeologické prameny tvoří jen část pramenů, z nichž mnoho, někde dokonce drtivá většina byla z organických hmot: tyto prameny se nezachovaly vůbec, nebo jen zčásti (za zvláště příhodných podmínek) nebo na ně můžeme soudit jen z nepřímých náznaků (otisky). Prehistorii proto nezbyvá než provést srovnávací studium s prostředím, v nichž prameny z organických hmot vydržely až podnes. K pravěké Evropě je to jako nejbližší prostředí Egypt, kde v hrobech predynastických a hlavně pak dynastických nalézáme celé soupravy předmětů z organických hmot, doklady jídla a podobně. Při výsledcích výzkumů na půdě Egypta se hmatatelně přesvědčujeme, jaké obrovské možnosti poznání nejstarších dějin nám unikají, když se v naší půdě nezachoval materiál z organických hmot. Je to ovšem zároveň i velmi poučná výstraha, abychom byli opatrní v závěrech o bohatství nebo chudobě pravěkého prostředí jenom proto, že z něho známe jen velmi málo předmětů z trvanlivého materiálu: třeba počítat s tím, že daleko největší část hmotné kultury byla z materiálu organického. Velmi poučné je použít v tomto směru skutečností známých z recentního národopisu i evropského, kdy zařízení venkovské domácnosti bylo převážně jen ze dřeva, nebo z jiných netrvanlivých, ale snadno dostupných a opracovatelných materiálů. Defektnost archeologického materiálu, způsobená rozpadem organických hmot, kdyby byla posuzována jako skutečnost, vedla by v některých fázích pravěkého vývoje k závěrům zcela nehistorickým. Je možno tu na př. poukázat na mesolit, střední dobu kamennou, 10. až 4. tisíciletí, která je neobyčejně chudá na archeologické předměty z trvanlivých hmot: její nálezový inventář je představován hlavně nástroji a zbraněmi s ladanými z mikrolitů. Vzhledem k menšímu tvarovému bohatství industrie a k nečetným dokladům umění jevil by se mesolit spíše jako úpadek oproti předchozímu paleolitu, starší době kamenné. A přece mesolit měl významné místo ve vývoji lidské civilisace, protože v něm se připravovaly a pozvolna vývojem zrály ty převratné změny dějinné, které se posléze v 5. a 4. tisíciletí tak markantně projeví jako neolitická revoluce, vyznačující se chovem zvířat, zemědělstvím, usedlejšími životem, výrobou keramiky, hlazením kamenných nástrojů a pod. Po těchto výrazných znacích neolitické revoluce není v dosavadním mesolitickém archeologickém materiálu hmatatelných stop, ač nesporně tam byly toho všeho kořeny a první kroky. Archeologický materiál z trvanlivých hmot mlčí a o velké dějinné úloze mesolitu se dovídáme teprve z revoluce, když byla dovršena a projevila se v ná-

sledujícím neolitu, mladší době kamenné, v 5. - 3. tisíciletí. Je to nepochybně také proto, že mesolitičtí lidé používali hodně řádů z organických hmot.

Všechna zmíněná defektnost archeologických pramenů velmi ztěžuje práci na poznání nejstarších dějin. Do jisté míry je lze nahradit zpracováním obrovských množství mas archeologického materiálu. Teprve v takovém velkém pramenném souboru mohou být eliminovány, nebo ve své nepříznivé působnosti aspoň zmírněny individuální mezery. Proto každá archeologická práce musí mít vždy širokou pramennou základnu, musí se opírat o bohatý srovnávací materiál všemi směry. Srovnávací metoda je jednou z hlavních pracovních způsobů prehistorie. Kdybychom upustili od srovnávání archeologického materiálu na vzdálenosti co největší, ihned by se objevily následky defektnosti archeologických pramenů, jak jsme o nich uvažovali. Proto prehistorie potřebuje mnoho terénních výzkumů a průzkumů (pozorování), proto potřebuje obrovské sbírky srovnávacího materiálu: zmírňuje tak nebezpečí chyb z defektnosti svých archeologických pramenů.

EINIGE ANMERKUNGEN ZUR VORGESCHICHTLICHEN ARBEIT

Jiří Neustupný

Die Archäologie befasst sich mit dem Studium der stofflichen Quellen und ist eine Hilfsdisziplin der Vorgeschichte, welche uns die älteste Geschichte vor Augen führt und die zu den archäologischen Quellen auch das Studium der Umwelt hineinbezieht, in welchen die materielle Kultur funktionierte. In bestimmten Abschnitten (der sogen. Urgeschichte: in der ČSR Latène, Rom, Völkerwanderung, Slaven) ist es nötig, mit archäologischen und mit schriftlichen Quellen zu arbeiten: erst vom 11. Jhd. an überwiegen die schriftlichen Quellen die archäologischen.

Die archäologischen Quellen sind lückenhaft, weil ihrer viele in der Vergangenheit vernichtet worden sind, viele wieder sind noch in der Erde verborgen. Dem Archäologen steht nicht einmal alles bestehende archäologische Material zur Verfügung, weil der Stand der Publikationen unbefriedigend ist. Es wird darin gefehlt, dass man Quellenausgaben nicht von Bearbeitungen unterscheidet. Quellen sollen sofort veröffentlicht werden, damit sie allen Forschern zur Verfügung stehen. Grosse Defekte in den archäologischen Quellen verursacht auch der Umstand, dass nicht Gegenstände aus organischen Stoffen erhalten sind, die in der Urzeit in der Überzahl waren. Wenn wir in einigen Abschnitten nur nach dem Material aus dauerhaften Stoffen urteilen würden, könnten wir das Bild der wirklichen historischen Entwicklung recht verzerren. So erscheint z.B. das Mesolithikum, in welchem sich die bedeutungsvolle neolithische Revolution bereitete, genug arm an archäologischen Denkmälern. Alle Lücken der Vorgeschichte bemüht man sich damit zu beseitigen oder wenigstens auszugleichen, dass viel Vergleichsmaterial verwendet wird und dass man Zusammenhänge in allen Richtungen sucht. Deswegen braucht die Vorgeschichte riesenhafte Sammlungen von Vergleichsmaterial, deswegen braucht sie viele Geländeforschungen und Erforschungen (Beobachtungen).

ZNOVU K PRVNÍM PALEOLITICKÝM NÁLEZŮM Z KARPATSKÉ OBLASTI

Josef S k u t i l

Nedávno uveřejnil V é r t e s L á s z l ó velice zajímavý příspěvek o prvních paleolitických nálezech z karpatské oblasti,¹ v kterém záslužně rehabilituje olševien z Haligovců u Spišské Nové Vsi z r. 1874 (eventuelně 1879) jako prvé paleolitické nálezy na někdejším uherském území. ("Badányi Mátyás és Róth Samu 1874 júliusában, ill. 1879 júniusában megtalálták az első ősemlék paleoliteszközöket az akkori Magyarországi területén", l.c.14). V é r t e s ocenil při této příležitosti památku S a m u e l a R ó t h a (1851 - 1889), jehož vědecké zásluhy jsou také u nás vděčně uznávány,² a to na základě R ó t h o v ý c h výkopů nejen v Ružinské jeskyni na Košicku, která nese ještě dnes jeho jméno a je všeobecně uznávána jako prvá zjištěná paleolitická stanice v Karpatské kotlině, ale i v jiných jeskyních jako na př. na hoře Nový (1999 m) v Belanských Tatrách a v Poráči (okres Spišská Nová Ves) a.j. Ku všem těmto nálezům, které jsou dobře známy v naší literatuře,³ přináší Vértés zajímavé doplňky, a to zejména k nálezům z Haligovců ve Spišské Maguře, jejichž olševien pokládá za prvé zjištěné paleolitikum v karpatské oblasti. Jeho materiální a chronologické poukazy jsou jistě velice důležité - ponechávám je tentokrát stranou - ale k vlastní rehabilitaci domnělých prvních paleolitických karpatských nálezů z Haligovců - a to byl vlastní účel V é r t e s o v y práce, provést tuto rehabilitaci - připojuji několik poznámek. Činím tak dokud nezevšeobecňují V é r t e s o v o tvrzení o B a d á n y i h o a R ó t h o v ě prioritě zjištění existence diluviálního člověka v karpatské oblasti.

S. R ó t h, ředitel levočské reálky, který jistě zasluhuje vděčné vzpomínky v naší archeologické literatuře, nebyl jak se všeobecně uvádí, objevitelem pleistocenního člověka v bývalých Uhrách. Byl to F e r e n c F l ó r i s R ó m e r (1815 - 1889), který - jak zůstalo dosud nepovšimnuto - již r. 1867 v Paříži na druhém mezinárodním anthropologicko-archeologickém kongresu ve svém referátu o archeologickém studiu v Uhrách uvedl po prvé existenci považského paleolitika. Právil výslovně: "Du silex taillé on n' a jusqu' à aujourd'hui que très peu de trace. A Presbourg, la Société impériale géologique de Vienne a exposé quelques échantillons des outils de silex trouvés à Moravany, vallée de Waag." ⁴ Je vskutku škoda, že tato R ó m e r o v a prvá zpráva o piešťanských Moravanech je tak stručná a skoupá, neposkytuje na př. bližších informací o nalezišti samém nebo nálezových okolnostech. Také mně se ji nepodařilo nikterak osvětlit, ale zasluhuje stále pozornosti. Není nejmenší pochyby, že jde v tomto případě o nálezy z dnešní velké stanice mamutích lovců v Moravanech u Piešťan, ⁵ která byla znovu objevena po šedesáti letech r. 1931 piešťanským správcem V. V l k e m. Je sice pravda, že již ředitel vídeňského geologického ústavu F r a n z v o n H a u e r (1822 - 1899) mluvil o moravanských diluviálních paleontologických nálezech (Elephas primigenius, Succinea oblonga, Helix hispida, Pupa, Clausilia, a j.v.), upozorňuje při tom na "Fragment eines Steingerätes aus Feuerstein ganz übereinstimmend in seiner Form mit den dreikantigen Feuersteinmessern, wie sie nun schon aus vielen Gegenden aus der eigentlichen Steinzeit bekannt geworden

sind", ale H a u e r se blíže tímto nálezem nezabýval, aniž by ho oceňoval, o němž ale správně předpokládal, že mu nutno připsati "ein viel höheres Alter". Není nejmenší pochyby, že H a u e r měl skutečně v rukách pravou paleolitickou industrii moravanskou, ⁶ ale Romerova zpráva o "silex taillé" klasifikuje po prvé v pravém slova smyslu současné archeologické terminologie v literatuře výslovně uherské paleolitikum. ⁷ Je sice pravda, že F.F. R ó m e r ve své pařížské zprávě uvádí ještě další jména a nálezy (Weitzen, Korengó, Erdőbénye a j.), které nejsou již dnes více v uherské archeologické literatuře ani citovány, ⁸ ale dále přímo prorocky vhodně praví: "Si l' on n' a pas trouvé jusqu' à présent plus grand nombre de silex taillé, c' est moins à cause de leur rareté réelle que parce qu' ils ont passé une appercu, n' on pas été cherchés et conservés, toute fois nous espérons que par la suite mes trouvailles, excitées par les découvertes admirables de la France et d' autres pays, seront aussi instructives qu' intéressantes pour le développement de l' histoire de l' homme préhistorique" (l.c.). Není pochyby o tom, že v tomto ohledu se R ó m e r o v o proroctví v plném rozsahu na území Karpatské kotliny a oblouku zcela splnilo.

Rómerova zpráva o Moravanech pochází tudíž z téhož roku, kdy abbé B o u r g e o i s formuloval po prvé otázku existence tercierního člověka, kdy J o h n L u b b o c k v Londýně vydal svoje Prehistoric Times, kdy bylo inaugurováno saint-germainské museum, kdy E. L a r t e t a G. d e M o r t i l l e t organizovali archeologickou sekci na pařížské Exposition universelle a kdy P. G e r v a i s publikoval své Recherches sur l' ancienneté de l' Homme. F.F. R ó m e r o v i zůstává tudíž na základě jeho stručného pařížského sdělení o Moravanech prioritá zjištění pleistocenního člověka v býv. Uhrách. Tedy: F.F. R ó m e r 1867 a nikoliv S. R ó t h a M a t h. B a d á n y i 1874 nebo 1879, tedy Moravany 1867 a nikoliv Haligovce 1874 nebo 1879 dokonce Ružín 1879 - 1880!

Tím ale není historie těchto starých archeologických paleolitických nálezů skončena.

Bylo-li nejen v moravské vlastivědné, ⁹ ale ne zřídka i ve všeobecné archeologické literatuře zdůrazňováno, ¹⁰ že dr. J i n d ř i c h W a n k e l, starohraběcí salmovský zámecký lékař v Blansku, objevil v Býčí skále v Josefovském údolí prvé paleolitické stopy ve střední Evropě, ¹¹ je nutno také toto tvrzení právě na základě svrchu citovaných historických R ó m e r o v ý c h sdělení v tomto směru opravit. J. W a n k e l sám r. 1868 po návratu z Paříže, kde navštívil L a r t e t o v u a M o r t i l l e t o v u instalaci na světové výstavě, pravil: "Es ist wohl möglich, dass dem Naturforscher in unseren mährischen Höhlen, die in dieser Richtung noch wenig durchforscht sind, ebenso interessante Entdeckungen bevorstehen." ¹² Je viděti, že se zde otvíralo pro W a n k e l a nové pole působnosti. Také Fr. v o n H a u e r, který se již r. 1871 zabýval problémem "über die Zeit und der Entstehung des Menschengeschlechtes", ¹³ přesto že věděl o W a n k e l o v ě tvrzení, že tento badatel našel v Býčí skále společně lidské a medvědí kosti pod travertinem, ¹⁴ píše doslovně: "Weder an unseren, teilweise an Knochen diluvialer Säugetiere sehr reichen Höhlen in Karst in Mähren oder Ungarn, ¹⁵ noch aus den in einer ganzen Reihe soweit verbreiteten Lössablagerungen, der gewöhnlichen Fundstätte von Mammuth- und Rhinocerosknochen, noch endlich aus den der Diluvialperiode angehörigen Sand- und Schotterablagerungen sind uns bisher Erzuegnisse menschlicher Tätigkeit oder gar Menschenknochen zugekommen". J. W a n k e l se domníval, že našel v roce 1863 nebo dokonce 1867 v Býčí skále diluviální lidské kosti, které pokládal v r. 1868 za současné s kost-

mi vyhynulých zvířat.¹⁶ Když ale Fr. v o n H a u e r nález v r. 1871 označil za "verfolgenswert",¹⁷ odvolal W a n k e l překvapivě v r. 1871 svoje původní tvrzení, ale ještě téhož roku uveřejnil pojednání o "unberührten und wenig zerstörten Wohnplatz",¹⁸ který potom sám "zwar als bisher ältesten Fundort prähistorischer Alterthümer in Österreich" nazývá a za takový označuje.¹⁹ Ještě r. 1886 konfrontoval K. J. M a š k a zajímavým psychologickým způsobem všechny tyto W a n k l o v y moravské historické zprávy,²⁰ které budou brzy slaviti svoje centenarium.

Ke všem těmto starým antropologickým nálezům z Býčí skály nutno dnes podotknouti, že nejde o pleistocenní, nýbrž o daleko mladší lidské kosterné nálezy²¹ a že také otázka primérnosti zdejších bohatých kamenných nálezů, jimž teprve nedávno věnoval K. A b s o l o n velkou monografii,²² zasluhuje detailní kontroly.

O možnosti paleolitika v Rakousích na základě nálezu v Gössingu uvažoval teprve r. 1871 M. M u c h.²³

Již na základě těchto starých zpráv a jejich konfrontace je viděti, že krátké pařížské R ó m e r o v ě zprávě z r. 1868 o nálezech "silex taillé" v Moravanech patří nepopíratelně priorita zjištění existence pleistocenního člověka nejen v býv. Uhrách, nýbrž ve střední Evropě. Bylo to 3 roky před prvním klasickým pokusem M o r t i l l e t o v y klasifikace a chronologie paleolitika.²⁴ Zjištění existence pleistocenního člověka ve střední Evropě v Moravanech na Slovensku je tedy - pokud dodnes víme - záslužný čin maďarské vědy. Tím ovšem nemohou býti nikterak velké zásluhy o rozvoj diluviálního výzkumu jak S a m u e l a R ó t h a, tak hlavně dr. J. W a n k l a, kterému stále právem patří M a š k o u uštědřený titul "otce moravské archeologie" a B r e u i l l ů v epitheton "Boucher des Perthes et Lartet de Moravie", sebemenším způsobem popírány nebo zmenšovány.

V é r t e s ů v záslužný příspěvek je jistě názornou ukázkou, kolik je nutno věnovati pozornosti i když dosud nedlouhé, ale jistě zajímavé historii archeologie a je zároveň přesvědčivým dokladem, že historické okolnosti buď zapomenuté nebo i úmyslně utajované se objevují byť i po sebe delší době vždy ve své pravdivé skutečnosti. Musí býti historicky objasňovány tím spíše v disciplíně, která má za velký úkol rekonstruovat na základě zdánlivě němého materiálu živé děje tak dávné. Neexistuje relativita mezi obojím?

Poznámky a literatura

1. V é r t e s L á s z l ó, První paleolitické nástroje z oblasti Karpat, A Kárpátok vidékének első paleolit eszközei, Anthropozoikum 4, 1954 7-17. Nutno podotknouti, že zprávy B a d á n y i h o si povšiml již i J. E i s n e r, Slovensko v pravěku (1933), 10, srv. i moje Paleolitikum Slovenska a Podkarpatskej Rusi (1938), 151.
2. Srv. moje Paleolitikum strana 17. O R ó t h o v i srv. dále J. M e l z e r Biographien berühmter Zipser (Kaschau), dále S. V e b e r, Ehrehalle verdienstvoller Zipser des XIX. Jahrhunderts 1800 - 1900 (Igló 1901).
3. Srv. v mé práci strana 41-45, 151-152, 189, 201, 204, kde uvádím starší lit., srv. i A. N e h r i n g, Dr. Róth's Ausgrabungen in oberungarischen Höhlen, ZfE 13, 96.

- 4 Fr. R ó m e r, Aperçu sur l' étude des temps préhistoriques en Hongrie, Congrès international d' anthropologie et d' archéologie préhistorique, 2e sess. (Paris 1868), 324-325.
- 5 Srv. v mé práci l.c.110-119, dále zvláště L.F. Z o t z und V. V l k, Das Paleolithikum des unteren Waagtaales, Quartär 2 (1939), 65-101, Taf. 15-19.
- 6 Fr. v o n H a u e r, Antiquarische Funde aus Moravan, Jahrbuch der Geol. Reichsanstalt 5 (1864).
- 7 H a u e r mluví opět r. 1871 o Moravanech, vzpomínaje vedle mladších prehistorických nálezů také mamutích kostí a "noch einige wenige dreieckigzugespitzte Hornsteinsplitter" a zdůrazňuje dále "dass Hornsteine von dem Ansehen jener, aus welchem die erwähnten Splitter bestehen, in der Umgebung von Moravan nicht bestehen", MAG Wien 1, 1871, 34-35. Srv. také dále F. L u s c h a n ibid. 6, 1876, 293-294.
- 8 Srv. na př. O. K a d i c, A jégkor embere Magyarországon, Az összes magyarországi leletek összefoglaló ismertetése (Budapest 1934).
- 9 Tak na př. J. M a š k a v Brandlově Knize pro každého Moravana (1892)2, 84, dále na př. D. E l v e r t, Zur Alterthumskunde Mährens und Oesterr. Schlesiens (Brno 1892).
- 10 Na př. M. H o e r n e s, Der diluviale Mensch in Europa (1903), H. O b e r m a i e r, Der Mensch der Vorzeit (1911).
- 11 Uvedu všechny tyto nálezy v práci Předwanklovské paleontologické nálezy moravské.
- 12 H. W a n k e l, Der Mensch der Postpliozänen Periode und die Pariser Ausstellung, Lotos 18 (1868), 18-23 37-46.
- 13 Fr. v o n H a u e r, Vorlage von prähistorischen Culturresten, MAG Wien 1 (1871), 30-37.
- 14 Schreiben des Herrn Dr. H. W a n k e l an Herrn Hofrat und Prof. J. H y r t l, Sitzungsberichte der k. Akademie, Wien 1868, Juni.
- 15 Přehled starých uherských paleontologických nálezů podává A. K u b a c s k a, Die Grundlagen der Literatur über Ungarn's Vertebraten Paläontologie I. (Budapest 1928).
- 16 Schreiben l.c.
- 17 MAG Wien 1 (1871) 30-37.
- 18 MAG Wien 1 (1871), 101-105).
- 19 MAG Wien 1 (1871), 266-281. Jestliže K. A b s o l o n, Les grottes et cavernes de la Moravie, Institut intern d' antropologie, IIe sess. Prague 1924 (Paris 1926), 251-253, praví, že J. W a n k e l zjistil diluviálního člověka r. 1850, jde pravděpodobně pouze o lapsus calami. Ve své monografii Praehistorický výzkum jeskyně Býčí skály na Moravě na srovnávacím základě (Brno 1944 - 1945) praví K. A b s o l o n, že Wanklův profil z Býčí skály "einen Ehrenplatz in der allgemeinen Geschichte altsteinzeitlichen Forschung" W a n k l o v i zajistil a ibid. 7, že W a n k e l r. 1870 v Býčí skále objevil "die erste kulturelle Stratigraphie der Höhlenschichten in Mitteleuropa."
- 20 K. J. M a š k a, der diluviale Mensch in Mähren (1886).

- 21 Srv. moji práci o těchto nálezech v pražské Anthropologii 5 (1927), 200-207 a dále tamtéž J. M a t i e g k a, 209-217.
- 22 K. A b s o l o n l.c.
- 23 MAG Wien 1871, 16, týž ibid. 11, 1882, 25.
- 24 G a b r i e l d e M o r t i l l e t, Essai d' une classification des cavernes fondée sur le produit de l' industrie humaine (1869).

VON NEUEM ZU DEN PALÄOLITHISCHEN FUNDEN AUS DEM KARPATENGEBIET

Josef S k u t i l

Wenn V é r t e s L a a z l ó vor kurzer Zeit die Entdeckungen auf dem ehemaligen ungarischen Karpatengebiete in Haligovce bei Spišská Nová Ves aus dem Jahre 1874 als die ersten paläolithischen Funde rehabilitierte, ¹ ist es nötig darauf hinzuweisen, dass F.F. R ó m e r als die ersten paläolithischen Funde des Karpatengebietes, die Funde aus Moravany bei Piešťany aus dem Jahre 1867 ⁴ bezeichnete, auch wenn Fr. v o n H a u e r aus diesem Orte schon diluviale paläontologische Funde kannte. ⁶ Moravany war also früher bekannt, als die Wanklova Býčí skála, ^{12, 14, 16-22} welche bis jetzt als die erste bekannte paläolithische Station Mitteleuropas ⁹⁻¹⁰ angesehen wurde, so dass das slowakische Moravany bei Piešťany an der Waag die erste bekannte paläolithische Station in Mitteleuropa war.

K NIEKTORÝM NOVÝM PALEOLITICKÝM NÁLEZOM Z VÝCHODNÉHO SLOVENSKA

Ladislav B á n e s z

Dr. inž. Š t e f a n J a n š á k vykonal svojimi prieskumami na východnom Slovensku veľa záslužnej práce, ktorú si vedía oceniť najmä tí, ktorí budú v nej pokračovať. Cenný je najmä jeho súpis obsidiánových nástrojov v diele Praveké sídliská s obsidiánovou industriou na východnom Slovensku. Ním objavené praveké sídliská sú dobrým východiskom k ďalším prieskumom a výskumom v tejto oblasti.

K nálezom Š t e f a n a J a n š á k a z paleolitickej stanice na vrchu Tokaj pri Cejkove pribúdajú každý rok nové nálezy, získané starostlivým prieskumom. Okrem J. S k u t i l l a, ktorý viackrát opísal túto stanicu, ďalší materiál priniesli v r. 1951 - 1954 B. K l í m a, F. P r o š e k, L. H á j e k, J. K a - b á t, V. G e b a u e r, E. J í l k o v á a L. B á n e s z. Ich zber vykazuje neprebrané množstvo kamenných nástrojov. Okrem toho cenný materiál získal aj K. A n d e l r. 1953, L. B á n e s z r. 1955/56 a V. N ě m e j c o v á r. 1956.

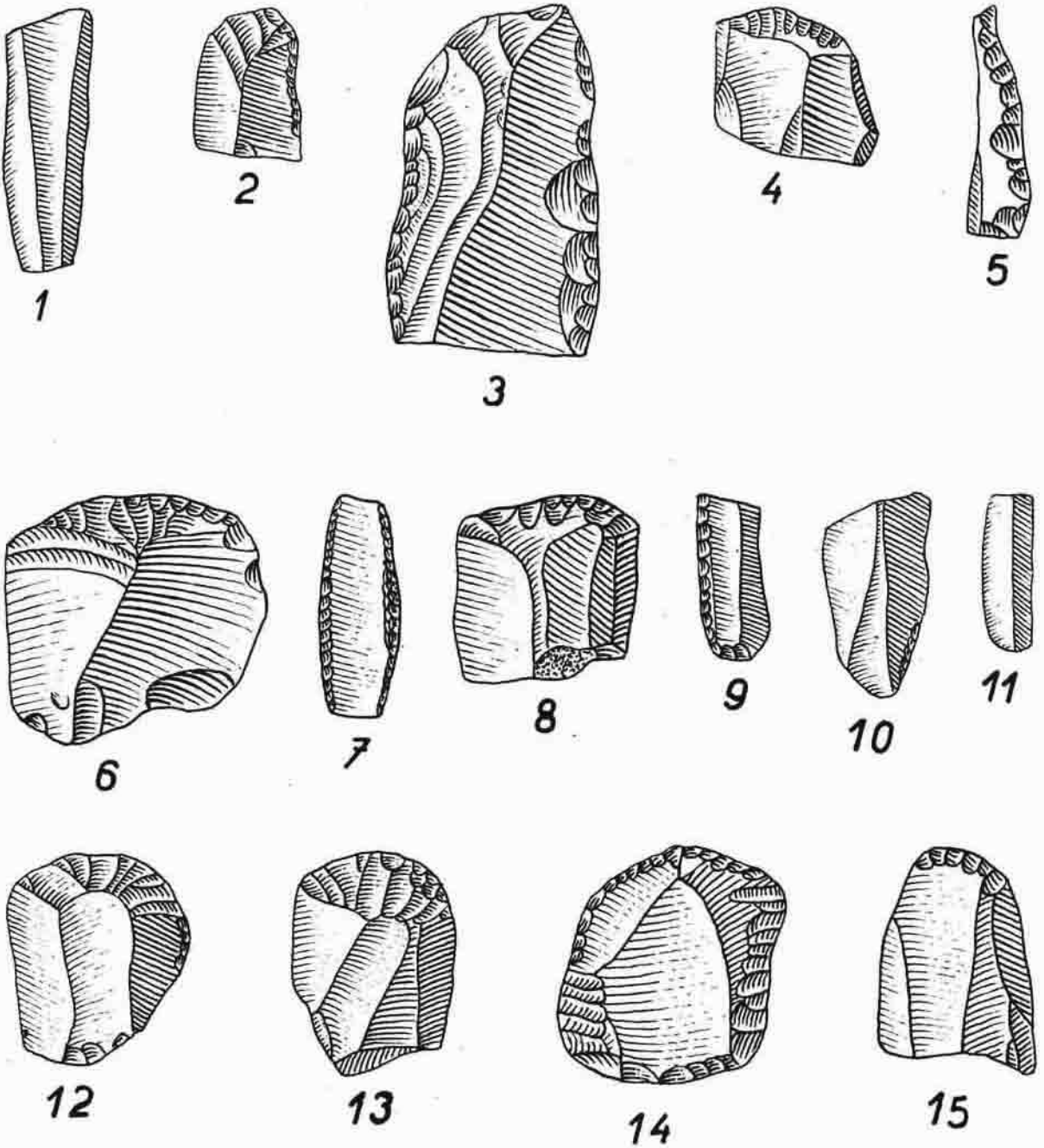
Z posledných nálezov si zasluhujú pozornosť rôzne obsidiánové nástroje, ako pretiahnuté čepele rôznej veľkosti, drobné obsidiánové hľuzy, jadrá a ich zvyšky, úzke čepele s obitým chrbtom (ich zlomky), rôzne úštep s vrubmi, škrabadlá, úštep, tiež triesky vzniknuté pri výrobe rydiel, šupiny a odpadkové kusy. Z pazúrikových nástrojov si zasluhujú pozornosť útle pretiahnuté čepele (obr. 1), terminálna časť retušovanej čepele zo škrabadlovitou hlavicom (obr. 2), zlomok plochého čepeľového škrabadla (obr. 4), čepeľovitý odštep z hrany jadra (obr. 5) a veľmi pekný exemplár predstavuje kremencové škrabadlo s opracovanými bokmi (obr. 3).

Všetky tieto nálezy sú výrazne mladopaleolitické a kultúrne sa hlásia ku gravetským staniciam.

Š t e f a n o m J a n š á k o m objavené paleolitické stanice pri Cejkove a Kašove boli dlhé roky našimi najvýchodnejšími paleolitickými náleziskami. No od roku 1951 našiel K. A n d e l ďalšie lokality, ktoré dokresľujú predstavu o paleolitickom osídlení najvýchodnejšieho Slovenska.

Z prieskumov K. A n d e l a a neskôr L. B á n e s z a sú dôležité nálezy získané v katastri obce Zemplín. Z polohy "Lebuj mellett" pochádza patinovaný obsidián, tri pazúrikové úštep, čepeľovitý úštep a škrabadlo zo širšieho kremencového úštepu (obr. 6). Pri "Táboralja" sa nazbierali patinované obsidiány a rohovcová čepeľ s retušovanými bokmi (obr. 7). Aj z okolia Zemplína (poloha "Fergyevölgy - Fegyvervölgy") poznáme paleolitické artefakty, ktoré predstavujú rôzne kremencové úštep a pekné pazúrikové škrabadlo (obr. 8).

Ani úpätie juhovýchodných svahov Vihorlatu nebolo bez paleolitického osídlenia. Svedčia o tom prieskumy K. A n d e l a v rokoch 1951-1956 a L. B á n e s z a r. 1956. Z týchto zberov z okolia opäť Vyšné Nemecké (okres Sobrance) pochádza niekoľko pekných škrabadiel (obr. 10-15), zlomok čepele s priretušovanou spodnou časťou a útle čepeľka.

Obr. 1-5 Cejkov, okr. Trebišov (1:1); 6-8 Zemplín, okr. Kráľovský Chlmec (1:1); 9 Vojnatina, okr. Sobrance (1:1); 10-15 Vyšné Nemecké, okr. Sobrance (1:1)

Pod Vihorlatom poznáme už dnes bezpečne 9 paleolitických nálezísk, ktoré poskytujú výrazne mladopaleolitické artefakty.

Všetky sú zväčša ojedinelé nálezy (napr. Vojnatina, okr. Sobrance, obr. 9), no výskum mladopaleolitickej stanice v lete r. 1956 pri Tibave (okres Sobrance) ukázal, že i v tejto oblasti treba počítať s intenzívnym paleolitickým osídlením.

Použitá literatúra

- 1 J a n š á k Š., Praveké sídliská s obsidiánovou industriou na východnom Slovensku, Bratislava 1935.
- 2 A n d e l K., Výsledok archeologického prieskumu na zemplínsko-užskej nížine v rokoch 1953/54, Vlastivedný Sborník I., Košice 1956.
- 3 K l í m a B., Prvý pěstní klín ze Slovenska, Archeologické rozhledy VI, 1954.
- 4 S k u t i l J., Paleolitikum Slovenska a Podkarpatskej Rusi, Turč. Sv. Martin 1938.
- 5 S k u t i l J., Diluviálny človek na Slovensku, Slovenské dejiny I., Slovensko v praveku, Bratislava 1947, 18-54.

ZU EINIGEN NEUEN PALÄOLITHISCHEN FUNDEN AUS DER OSTSLOWAKEI

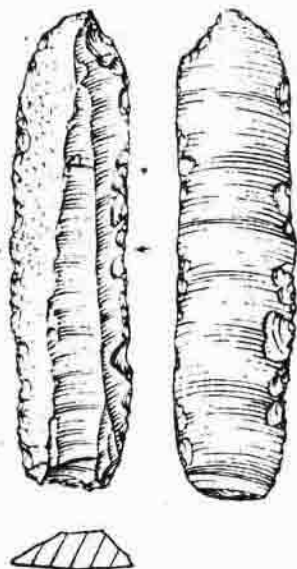
Ladislav B á n e s z

Der Artikel ist Dr. Ing. Š t e f a n J a n š á k zu seinem 70. Geburtstag gewidmet. Der Autor weist auf neue Funde aus der bekannten paläolithischen Station bei Cejkov hin, welche kulturell in das Grawettien gestellt werden. Neuere Nachforschungen bei Zemplín, Vojnatina, Vyšná Nemecká und die Forschung in Tibava, wie auch eine ganze Reihe weiterer Stationen im Bezirke Sobrance vervollständigen das Bild von der jungpaläolithischen Besiedlung der östlichsten Slowakei.

PŘÍSPĚVEK K ROZŠÍŘENÍ OBSIDIÁNU V PALEOLITICKÝCH KAMENNÝCH INDUSTRIÍCH

Bohuslav Klíma

Jistě příkladnou zůstane vždy práce jubilanta Štefana Janšáka "Praveké sídliská s obsidiánovou industriou na východnom Slovensku". Příkladnou nejen pro svou odbornou hodnotu, ale též proto, že byla výsledkem mimořádného a živého zájmu u neúnavného pracovníka, který, i když byl postaven na vysoké a odpovědné místo v jiném oboru, dovedl najít chvíle, jež zasvětil celé objektivské práci archeologické. A uvedené dílo svědčí nejlépe o tom, že tato práce byla více než úspěšná a záslužná. Štefan Janšák v ní podal podrobný obraz o rozšíření obsidiánu jako materiálu k výrobě kamenných nástrojů a zbraní v inventáři pravěkých sídlišť na východním Slovensku a shrnul i všechny známe archeologické nálezy obsidiánu v přílehlém území (Maďarsko, Polsko, Morava, Ukrajinská SSR - Zakarpatská část). Tento soupis doplňují dnes jedním novým pozoruhodným nálezem z posledních let.

Paleolitická stanice v Pavlově, okr. Mikulov. Oboustranně retušovaná čepel z obsidiánu (1:1). Kresba B. Klíma.

Při výzkumu nové paleolitické stanice u Pavlova na východních svazích Pavlovských vrchů na jižní Moravě jsme mezi početnými nálezy kamenných nástrojů získali v roce 1953 též jednu protáhlou čepel z obsidiánu (číslo násl. protokolu 348 953). Je rozpůlená, na obou hranách jemně přiretušovaná, terminálně se uzavírá bez zřejmého funkčního opracování. Lze ji tedy klasifikovati jako čepel s oboustrannou retuší (66 - lame á retouches continues sur deux bords). V levé třetině hřbetní strany je zachována zvětřením zdrsňelá kůra původního valounu, z něhož byla odražena. Ostatní povrch předmětu vykazuje jen nepatrný náznak odumírání v podobě matného lesku a mírného otupení hran. Na bříšní ploše se vytvořily již i drobné jamky a rýžky, kde hustota obsidiánu byla méně sklovitá a podlehlá rušivým vlivům prostředí. Takovou starobylou patinou se odlišují všechny paleolitické nástroje z obsidiánu od daleko hojnějších neolitických předmětů (starší období pomalované keramiky), které si uchovaly ještě svěží lesk a ostrý skelný lom. Tato patina dodává také naší čepeli slabého modravě šedého matného nádechu. Na lomu a v průhledu je však patrná čirá, šedočerná barva obsidiánu. Obě

části rozlomené čepele ležely v kulturní vrstvě (metry 2 a 3/IX) asi 40 cm od sebe při okraji třetího sídelního objektu bez významnějších nálezových okolností.

Tímto nálezem se nové paleolitické sídliště v Pavlově připojuje jen k několika málo dalším střeoevropským nalezištům s obsidiánovými nástroji starší doby kamenné. Po častěji uváděném malém úštěpku z Předmostí u Přerova a rovněž

jen ojedinělém předmětu v souboru křišťálové industrie z Žitného jeskyně u Křtin v Moravském Krasu je Pavlov třetí lokalitou, v jejíž souvislosti se uvádí do literatury nález paleolitického nástroje z obsidiánu na Moravě. Oba předchozí nálezy se však nedochovaly a nelze je proto dnes již posoudit. K. A b s o l o n však o nich poznamenává, že nejde o obsidián, ale o záhnědu. V tom případě by byl náš nález prvním skutečným výskytem obsidiánu v moravských paleolitických kamenných industriích.

Vzhled a charakter materiálu nenechávají nejmenších pochyb o tom, že pochází z východního Slovenska, z oblasti Prešovsko-Tokajského pohoří, kde se tato poměrně velmi vzácná hornina vyskytuje v několika barevných odstínech, vázaná na ostrůvky rhyolitů. Přesné srovnání materiálu ukazuje na velmi značnou podobnost, a snad lze říci i shodnost, s obsidiány z území Zemplínského ostrova od obce Selešky, Cejkova a Kašova. Ukazuje tedy na místa, kde jsou známé paleolitické stanice s hojnou obsidiánovou industrií. Z nich pak zvláště významná je stanice na vrchu Tokaj u Cejkova, kterou lze označit na podkladě posledních průzkumů a nálezů za výrobní a materiálně zásobovací stanici s domácí obsidiánovou surovinou. Jak obsidiánovou, tak i s ní související industrií z baltického křídového pazourku se hlásí tato stanice zcela zřetelně ke gravettienu a lze ji tedy kulturně i časově spojovat s vývojem nejmladšího paleolitického osídlení na Moravě - a tedy i s výrazně gravetskou stanicí v Pavlově.

Má tedy nález obsidiánové čepele na sídlišti v Pavlově dvojí význam. Předně ten, že přinesl teprve třetí doklad o užívání tohoto vzácného materiálu k výrobě paleolitických nástrojů na Moravě a pak ten, že prokázal jistý styk geograficky značně vzdálených pravěkých kulturních středisek. Tento styk však, zvláště proto, že je nález tak vzácně ojedinělý, mohl mít svůj původ spíše v hospodářském dění, snad v jakémsi primitivním, nahodilém směnném obchodu a nemusí být vysvětlován bezprostředně jako směr přímých vlivů nebo expanse.

Použitá literatura

- 1 J a n š á k Š., Praveké sídliska s obsidiánovou industriou na východnom Slovensku, Bratislava 1935.
- 2 S k u t i l J., Les trouvailles d' obsidiennes et d' ambre dans les stations paléolithiques, L' Homme préhistorique, XV, 1928.
- 3 K l í m a B., První pětní klín ze Slovenska, Archeologické rozhledy VI, 1954.
- 4 A b s o l o n K., Výzkum diluviální stanice lovců mamutů v Dolních Věstonicích na Pavlovských kopcích na Moravě. Pracovní zpráva za druhý rok 1925, str. 18. Brno 1938.

BEITRAG ZUR OBSIDIANVERBREITUNG IN DER PALÄOLITHISCHEN STEININDUSTRIE

Bohuslav K l í m a

Der Autor würdigt die verdienstvolle Arbeit des Jubilanten Š t e f a n J a n š á k auf archäologischen Gebiete. Er hebt besonders sein Werk "Sídlišká s obsidiánovou industriou na východnom Slovensku" hervor, in welchem er auch die bekannten archäologischen Obsidianfunde der angrenzenden Gebiete (aus Ungarn, Polen, Mähren, der russischen Ukraine) zusammenfasste. Sein Verzeichnis ergänzt er mit dem beachtenswerten Fund einer Obsidianklinge aus der paläolithischen Station bei Pavlov auf den östlichen Hängen der Pavlov-Höhen in Südmähren (siehe die Abbildung im tschechischen Text). Die Klinge ist entzweigebrochen, an beiden Seiten fein retuschiert (66 - lame á retouches sur deux bords). Die Patina gibt ihr einen schwach blaugrauen Hauch. Beide Klingenteile lagen in einer Kulturschichte (2 und 3 /IX/ Meter, ca 40 cm voneinander entfernt). Das Aussehen und der Charakter des Fundes weisen darauf hin, dass er aus der Ostslowakei stammt. Weiter bestätigt er, dass auch in Mähren dieses Material zur paläolithischen Geräteherstellung verwendet wurde und ebenso zeugt er davon, dass auch entferntere Kulturzentren in wechselseitigem Kontakte waren.

ZÁCHRANNÝ VÝSKUM V ZÁPLAVOU POSTIHNUTEJ JASKYNI DOMICI

Juraj B á r t a

V katastri obce Kečovo v Juhoslovenskom krase nachádza sa známa kvapľová jaskyňa Domica, objavená r. 1926. Jej význam spočíva nielen v jej nezvyčajnej kvapľovej výzdobe a povestnej plavbe po Styxe, ale Domica je aj významná z hľadiska jedinečného archeologického osídlenia v neolite. Pôvodný pleistocénny a neolitický vchod sa časom zasypal a pre neprístupnosť objaviteľského vchodu prekopaný bol nový, umelý vchod, vyúsťujúci na dne veľkého, plytkého misovitého závrťu pri úpätí vrchu Domica, po ktorom jaskyňa dostala aj svoje meno. Okolnosť, že dnešný jaskynný vchod leží pri dne spomenutého závrťu, stala sa osudnou kultúrnej vrstve v partiách od vchodu po Samsonove stípy, ktorými sa valila voda, pretekajúca od vchodu. Dňa 5. augusta r. 1955 strhla sa totiž nad Juhoslovenským krasom prietrž mračien a tá zapríčinila koncentráciu vody v spomenutom závrťe, ktorý sa v krátkom čase premenil na veľké jazero, zaplavujúce nielen bazár pred jaskyňou, ale aj prízemie samotnej Domickej chaty. Pretože pôvodný odtok závrťu sa už dávnejšie pri menších vodných prívaloch upchal, k čomu dopomohli aj cestné úpravy preklenujúce pôvodný tvar závrťu, ohromný tlak nahromadenej vody prerazil cez železné dvere, zohnul ich do Vstupnej chodby a voda sa valila cez priestory Černošskej chyže a Siene jedenástich plameňov okolo Samsonových stíпов smerom do Hlavného domu, kde sa spojila s rozvodneným Styxom a Kotytosom. Uvedený prúd vody na niektorých miestach splavoval a na iných miestach nanášal jaskynné sedimenty, pričom zapríčinil vážne škody aj na chodníkoch, zábradlí, ba aj schodoch, ktoré postrhával a premiestnil.

Archeologický ústav SAV v Nitre na výzvu Turistu, n.p. v rámci príprav na oslavu tridsiateho výročia objavenia Domice vykonal v apríli r. 1956 záchranný výskum, ktorý mal za účel odstrániť záplavou vzniknuté škody a uviesť podľa možnosti sídliskovú vrstvu do stavu, aký tu zistil akademik J. B ö h m počas výskumnej kampane r. 1932-33.

Priestor Černošskej chyže nebol postihnutý natoľko eróziou, ale len nánosom, ktorý sa dal zväčša odstrániť, takže sa podarilo okrem dvoch odplavených ohnísk rekonštruovať pôvodný stav. Z tohto priestoru získal sa sivohnedý okrajový črep z väčšej nádoby s krátkym esovite prehnutým hrdlom, plynule prechádzajúcim na vydutie (tab. I: 1). Zaujímavý je aj okrajový črep azda miskovitej nádoby sivej farby, primitívneho vzhľadu, s miernym vonkajším esovitým vyhnutím pod hrdlom (tab. I: 20). Z tejto časti jaskyne pochádza aj väčší okrajový črep bombovitej nádoby sivej farby, drsného povrchu, zdobený horizontálnym pásom priechne prederavených otvorov, pričom však každý druhý je úplne prederavený, kým ostatné len náznakove. K domickej bukovohorskej keramike patria aj nádoby svetlosivé, nezdobené, vyrobené z dobre vyplavenej hlíny, technologicky blízke charakteru neskorej volútovej keramiky. Odtiaľto pochádza tiež takýto črep. V priestore Černošskej chyže našiel sa aj hrubší tmavosivo leštený črep rovného valcovitého hrdla, ktorý by sme pri izolovanom posudzovaní zaraďovali do neskorého bronzu alebo starého halštatu (pilinskej kultúry). Našlo sa tu aj šedé uško kruhového prierezu z amfory (tab. I: 12).

Vzhľadom na to, že Sien jedenástich plameňov leží v priamom pokračovaní Vstupnej chodby na rozdiel od Černošskej chyže, ktorá je v zákutí, Sien jedenástich plameňov postihnutá bola najmä v západnej odbočke aj značnou eróziou. Táto odplavila až po dno priestory pri severozápadnej stene, zničila ohniská vedľa skupiny stalagmitov, prehĺbila spevnenú kultúrnu vrstvu v severnej časti spomenutého priestoru a odplavila najväčšie, viac ráz obnovované ohnisko do nižších priestorov smerom do Priepasti. V tomto nižšom zahlienenom priestore nachádza sa veľký nános uhlíkov a z naplavenín získali sa viaceré pozoruhodné črepy, jedna zrekonštruovateľná, rytím zdobená bombovitá nádoba so zúženým hrdlom. Jej rytá výzdoba je bielo inkrustovaná. Ďalej sa našlo ploché kostené šidlo (tab. IV: 6) a malá plochá nesúmerná sekerka z bridlice s odbíťm tylom, s mierne zbrúsenými bočnými stranami (tzv. typ Slánske hory), (tab. IV: 2). Z črepov treba spomenúť rytím zdobené črepy pozoruhodných ornamentov s prevažne bielou inkrustáciou, no vyskytla sa aj červená inkrustácia. Zaujímavý je žltohnedý dobre vypálený okrajový črep bombovitej nádoby s nábehmi na valcovité hrdlo s vertikálnou hranolovitou vypuklinou pod ústím (tab. I: 8). Z ďalších črepov významný je fragment valcovitého hrdla z putne (tab. I: 3). Našli sa tiež okrajové črepy veľkej bombovitej nádoby s nábehmi na valcovité hrdlo s vrúbkovaným okrajom (tab. I: 10).

Vo východnej časti Siene jedenástich plameňov voda odplavila kultúrnu vrstvu spod mladšej sintrovej platne, ktorá sa takto porušením ťažiska vlastnou váhou prelomila. Pritom bola odkrytá koncentrovaná vrstva stmelených uhlíkov. Uhlíky, získané zo Siene 11 plameňov počas reštauračných prác, určil E. K r i p p e l z Geologického ústavu D. Štúra. Prevláda buk (*Fagus Silvatica*), z ostatných zastúpený je dub (*Quercus* sp.), divá čerešňa (*Prunus* sp.), bršlen (*Evonymus* sp.), rešetliak (*Rhamnus saxatis*?) a breza (*Betula* sp.?).

Počas obnovovacích prác v priestore na S od stredového piliera, dominujúceho v Sieni jedenástich plameňov, získali sa hojné úžitkové i zdobené črepy. K úžitkovým črepom patrí hrubší sivohnedý črep s hrotovým výčnelkom, sivý fragment ústia miskovitej nádoby s horizontálne pozdĺžnym výčnelkom z vyplavenej hliny (tab. I: 9), podobný menší fragment nádoby s horizontálne pozdĺžnym výčnelkom a priečnym otvorom cez stenu nádoby pod pravým okrajom výčnelku (tab. I: 4), hrubší žltohnedý črep s horizontálne pozdĺžnym výčnelkom (tab. I: 7), dva veľké fragmenty ústia nádoby s malým hrotitým výčnelkom, fragment ústia putne s valcovitým hrdlom sivohnedej farby, okrajový črep sivohnedej hrubšej bombovitej nádoby s nábehom na valcovité hrdlo s horizontálnym vencom naprieč prederavených otvorov pod ústím (tab. I: 13) a ďalší podobný červenohnedej farby s menšími a nepravidelnejšími otvormi. Z hospodárskeho hľadiska veľmi pozoruhodný je nález tmavosivého fragmentu cedidla (tab. I: 18), jedného z prvých nálezov v bukovohorskej kultúre a zatiaľ najstaršieho v neolite na našom území (L. H á j e k 1946). Nie menej pozoruhodný je nález zátkovitého výčnelku zo spodku pretlačeného (tab. I: 19), ktorý svedčí o podobnosti s maďarským neolitickým okruhom szilmeckým (J. C s a l o g 1955) a podobne azda aj zvisle hrotité (kolienkovité) uško (tab. I: 5) z amfory (K. A n d e l 1955). Ďalej sa našli hrubšie i tenšie ušká s kruhovitým prierezom, okrem toho šedohnedý črep s horizontálnym výčnelkom vertikálne prederaveným (tab. I: 14). Okrem toho našli sa aj fragmenty dna dvoch úžitkových nádob.

Hojné črepy, zdobené rytým ornamentom, sú vyrobené prevažne z vyplavenej hliny, najčastejšie sivohnedej až tmavosivej farby. Vyskytujú sa však aj fragmenty svetlohnedej. Zdobené črepy sú prevažne z tenkostenných nádob. Z tvarového

hladiska prevažujú fragmenty bombovitých nádob, niektoré so zúženým okrajom, no vyskytujú sa aj fragmenty misiek. Rytá výzdoba býva často bielo inkrustovaná. Vyskytuje sa však aj kombinácia rytej výzdoby s vpichmi (tab. I: 15, 16). Výber črepov s ornamentom pri okraji nádob je na tab. II: 1-14, ostatné črepy reprezentujú rytý pásikový ornament na plášti nádob (tab. III: 1-11). Do tejto skupiny možno zaradiť aj skromne zdobené fragmenty bombovitej misky.

Okrem črepového materiálu našli sa aj 2 stredové fragmenty obsidiánových čepeľiek a jedna úzka obsidiánová čepeľ s obojstrannou úžitkovou retušou a škra-badlovitou terminálnou časťou (tab. IV: 3 - 5).

Predmetný záchranný výskum obnovil niektoré hlinou zanesené ohniská a kolové jamky, pričom odplavené časti kultúrnej vrstvy aj s ohniskami boli sekundárne navrhované do úrovne neporušených partii. V časti chodby, smerujúcej k tzv. Prie-pasti v nižšom poschodí Domice na konci Siene jedenástich plameňov, vodný príval narušil aj staršie jaskynné sedimenty, z ktorých sa získali aj pleistocénne kosti jaskynného medveďa (*Ursus spelaeus*). Z neolitického osteologického materiálu podľa určenia C. A m b r o s a našli sa pozostatky srnca (*Capreolus capreolus* L.), jeleňa (*Cervus elaphus* L.), jazveca (*Meles meles*) a neurčiteľné pozostatky mladého menšieho cicavca.

Súčasne v tomto čase podniknutý bol revízný prieskum dostupných častí Domice s cieľom získania ďalších stôp po osídlení alebo po prítomnosti neolitického človeka v Domici, pričom sa získali nasledujúce poznatky. V priestore terajšej tzv. I. plavby v Hlavnom Dóme v severnej strane (ľavom brehu) nad vklíneným bal-vanom bočnou traverzou dá sa vniknúť do nevelkého priestoru, kde taktiež badať ojedinelé stopy otierania fakiel, aké poznáme v tejto časti Domice až z Klenot-nice. Okrem týchto stôp našli sa tu aj hrubšie úžitkové i rytím zdobené črepy. Ďalšie, doteraz neevidované stopy existencie neolitického človeka zistili sme v zablatenej časti severovýchodnej steny na počiatku Panenskej chodby pred ohybom Styxu asi 80 m od rozhrania Suchej a Panenskej chodby, kde podobne ako na konci Suchej chodby nachádzali sa tiež ojedinelé stopy otierania fakiel.

Prieskum Siene terás, zvanej tiež Hrnčiarenň, overil poznatok akad. J. E i s n e r a a J. B ť h m a (1932-1933), ktorí tu zistili stopy po kopaní hliny kamennými sekerkami v tom zmysle, že v nánose na dne tejto siene pod vchodom do Po-svätnnej chodby našiel sa väčší plochý kopytovitý klín zo šedej bridlice s mier-nym nesúmerným oblúkovitým ostrím a s čiastočne poškodeným tylom (tab. IV: 1). Okrem toho našlo sa tu ploché kostené hladidlo z rebra s goticko-oblúkovitým ostrím (tab. IV: 6). Z črepového materiálu najpozoruhodnejší je nález väčšieho, hrubšieho črepu červenohnedej farby z veľkej zásobnice, ktorá bola pravdepodobne pod hrdlom zdobená plastickou páskou s nechtami členenými jamkami (tab. I: 6). Črep tohto typu nebol dosiaľ z Domice publikovaný, no s podobnou výzdobou stre-távame sa v bukovohorskej kerámike aj u F. T o m p u (1929) a novšie u nás v Po-ráči (J. B á r t a 1956) a v Barci z výzkumu L. H á j k a. Aj tento nález potvr-dzuje správnosť zaradenia črepov s podobnou výzdobou ku kultúre bukovohorskej v Poráči a nie ku kultúre kanelovanej, ako sa domnieval akademik J. E i s n e r (1933). Z ostatného črepového materiálu zo Siene terás treba spomenúť najmä frag-menty dvoch veľkých zásobníc. Ich dna dosahujú 3 až 4 cm hrúbky na bočnej časti. Vnútorňa strana zásobníc nie je totiž osobitne vymodelovaná a prechádza viac-menej guľovite do vydutia nádoby. Okrem týchto našli sa hrubšie črepy z ďalších menších zásobníc. Ďalej sa našiel črep z väčšej nezdobenej guľovitej nádoby a fragmenty hrdiel zo štyroch putien, šedohnedý, hrubý, na povrchu drsný črep s dvojicou

vertikálne usporiadaných malých výčnelkov (tab. I: 17). V skupine úžitkových črepov zaujímavejší je aj tmavošedohnedý drsný okrajový črep z bombovitej nádoby, zdobený pod ústím zátkovitým výčnelkom s vytlačenou jamkou a horizontálnym vencom priečne prederavených otvorov (tab. I: 11). K skupine črepov, zdobených rytou výzdobou, patrí aj fragment primitívnejšej bombovitej nádoby, zdobený aj vpichmi (tab. I: 16). Ďalej sivý črep, zdobený rytou výzdobou, popritom však priečne prederavený (tab. I: 2). Z rytím zdobených črepov tri reprezentujú rytý pásikový ornament na plášti nádob, dva ornament pri okraji nádob, z nich jeden je vyplnený červenou inkrustáciou. Okrem toho našiel sa fragment rytím zdobenej žltohnedej kužeľovitej výlevky, zakončenej dierkovaným sitkom (tab. I: 15), ako uvádza už aj Ľ. K r a s k o v s k á (1933).

Počas výskumu akademika J. B ö h m a našiel sa fragment guľovitého mlatu, ktorý je dnes vystavený v Domickom múzeu (tab. IV: 7). Aj tento nález dokumentuje únosnosť zaradenia diskovitého mlatu do kultúry bukovohorskej, ako sme predbežne zaradili aj nález z Poráča (J. B á r t a 1956). Opodstatnenosť posunutia výskytu kamenných mlatov z doterajších prevažujúcich eneolitických nálezov do pásikovej kultúry podporuje aj nález B. C h r o p o v s k é h o z Veľkého Grobu, ktorý našiel kamenný mlat na tamojšom železovskom sídlisku (podľa ústneho oznámenia B. C h r o p o v s k é h o).

Uvedený záchranný výskum rozmnožil počet tvarovej náplne doteraz známej keramiky bukovohorskej kultúry o niekoľko typov nádob, významných z hospodárskeho hľadiska (hojnosť putien, cedidlo, plastická pásiková výzdoba zásobníc a pod.). Získali sa poznatky o paleoflóre Juhoslovenského krasu v neolite a doplnili sa poznatky o obžive neolitického ľudu, nakoľko sa ukazuje, že popri roľníctve lov bol stále významným činiteľom pri zadovážovaní potravy.

Použitá literatúra

- 1 A n d e l K., 1955, Výsledok archeologického prieskumu na Zemplínsko-užskej nížine v rokoch 1953/54, Vlastivedný sborník I., Košice, 144 - 171.
- 2 B á r t a J., 1956, Neolitické osídlenie jaskýň pri Poráči na Slovensku, AR VIII, 633 - 639.
- 3 B ö h m J., 1933, Domica - jeskyně pravěkých tajů, Krásy Slovenska XII, 75 - 84.
- 4 C s a l o g J., 1955, A tiszai műveltség viszonya a szomszédos újkőkori műveltségekhez, Folia Archeologica VII, 24 - 44.
- 5 E i s n e r J., 1932, Jaskyňa Domica ako praveké nálezisko, Krásy Slovenska XI, 38 - 43.
- 6 E i s n e r J., 1933, Slovensko v praveku, Bratislava, 30 - 36.
- 7 H á j e k L., První cedníky v době kamenné, Obzor prehistorický XII, 1946, 32 - 34.
- 8 K r a s k o v s k á Ľ., 1933, Památky bukovohorské kultury ve sbírkách Vlastivedného musea v Bratislavě, Památky archeologické XXXIX, 46 - 49.
- 9 T o m p a F., 1929, Die Bandkeramik in Ungarn, Budapest.

RETTUNGSFORSCHUNG IN DER VON EINER ÜBERSCHWEMMUNG BETROFFENEN DOMICA-HÖHLE

Juraj B á r t a

Die bekannte slowakische Domica-Höhle im Südslowakischen Karst, welche im J. 1932-33 der Akademiker J. B ö h m durchforschte, wurde im J. 1955 von einer Naturkatastrophe betroffen, welche die dortige neolithische Siedlung mit der Bükker-Kultur teilweise vernichtete. Im J. 1956 führte hier das Archäologische Institut SAW in Nitra eine Rettungsforschung durch, um die Kulturschichten in jenen Stand zu rekonstruieren, der hier vor der Überflutung der Domica gewesen war. Während dieser Arbeit wurde reichliches keramisches Material von Gebrauchsgefässen und auch Gefässen mit Ritzschmuck gewonnen. In der Gebrauchskeramik waren Eimer und Vorratsgefässe vorherrschend, in der Keramik mit Ritzschmuck überwiegend bombenförmige, häufig weiss und rot inkrustierte Gefässe. Der Fund einer Steinaxt an einer Stelle mit Lehmabgrabungsspuren bestätigt die Vermutung, dass die Höhlensedimente als Rohstoff für die Keramikherstellung ausgenützt worden waren. Es wurden auch noch weitere Spuren vom Eindringen des neolithischen Menschen in verschiedene Höhlenteile entdeckt. Es wurden Erkenntnisse über die Paläoflora des Südslowakischen Karstes gewonnen. Die Domica-Höhle ist eine der klassischen Lokalitäten mit der Bükker-Kultur. Nach der Einteilung T o m p a' s repräsentieren die archäologischen Denkmäler den zweiten Abschnitt der Bükker Keramik.

SÍDLISKO ĽUDU S MAĽOVANOU KERAMIKOU MORAVSKOSLOVENSKOU VO VEĽKÝCH KOSTOLANOCH

Bohuslav N o v o t n ý

V zimnom období r. 1954 - 1955 začalo sa v miestnej tehelni vo Veľkých Kostolanoch (okres Piešťany) s veľkým odkopom hlíny, aby sa tým uvoľnila plocha pre chystanú prestavbu a rozšírenie tehlárskej pece. Pri prácach boli porušené početné praveké a ranodejinné objekty, ktorých si všimol dlhoročný spolupracovník Archeologického ústavu SAV v Nitre robotník Albert M i c h a l í k (ktorý práve v uvedenej dobe pracoval na záchrane druhej významnej lokality v katastri tej istej obce v Starých hliníkoch na pozemkoch Viktora Kotlebu). Menovaný podal okamžite hlásenie Archeologickému ústavu SAV do Nitry, z poverenia ústavu sa potom ujal dozoru pri prácach. Práce boli úkolované a ich postup bol preto značne rýchly i napriek nepriazni zimného počasia. Neskôršie boli pri prácach nasadené ťažké zemné stroje. Jeho obetavým úsilím, ako aj jeho spolupracovníkov podarilo sa zachrániť materiál takmer zo všetkých období praveku. A. M i c h a l í k ho starostlivo triedil podľa objektov a označoval potrebnými údajmi i keď pochopiteľne nemohol vykonať dokonalejšiu dokumentáciu, najmä zameranie a zakreslenie jednotlivých objektov. Tieto nedostatky neznižujú však hodnotu zachráneného materiálu a nestavajú ho len na úroveň zberu, ako konečne ukazujú tiež zachránené nálezové celky.

Lokalita Veľké Kostolany, ležiaca na pravobrežnej terase rieky Váhu, je už dlhšiu dobu v literatúre známa nálezmi, ktoré ukazujú na dlhotrvajúce osídlenie. Na prvé pamiatky z Veľkých Kostolian upozornil práve jubilant dr. inž. Š t e f a n J a n š á k, ktorý podal vo svojich prácach výstižnú charakteristiku týchto miest, ako aj prehľad pravekého osídlenia, ktorého obraz zostal takmer po dvadsať rokov nezmenený a ktorý doplnili a rozmnožili až výskumy posledných rokov.¹ I keď z katastru Veľkých Kostolian poznáme dnes viacej stredísk pravekého osídlenia, hlavným náleziskom zostáva okolie tehelne. Tu nájdeme práve tak doklady na osídlenie ľudu s keramikou volútovou² a železovskou,³ ako i pozostatky ľudu s keramikou kanelovanou⁴ alebo slavónskou,⁵ i s keramikou zdobenou brázdovým vpichom typu Gajary.⁶ Osídlenie doby bronzovej dokladá keramika maďarovská, z neskorších dôb nové nálezy halštatské a ojedinelé črepy laténske. Podobne v neskoršej dobe vznikla v týchto miestach slovanská osada a ojedinelé hroby dokladajú existenciu slovanského pohrebiska.⁷ Najväčšieho významu, ako sa zdá, dočkali sa tieto miesta však v priebehu mladšej doby kamennej, v období maľovanej keramiky moravskoslovenskej. Dr. inž. Š t e f a n J a n š á k upozornil na ňu pri prvých nálezoch tohto druhu zo Slovenska vôbec. Z nových nálezov A. M i c h a l í k a vybral som práve túto keramiku, ktorá tvorí zaujímavý celok. Za súhlas k jej uverejneniu ďakujem riaditeľovi AÚ SAV A. T o č í k o v i.

Maľovaním zdobená keramika z juhozápadného Slovenska patrí podľa kritérií, uplatňovaných pre moravskú maľovanú keramiku, jej mladšiemu stupňu. Táto neskorá vývojová fáza je početnejšie zastúpená ako počiatočná. Predpokladáme, že v čase, keď na južnej Morave sa rozvíjala maľovaná keramika v staršom stupni, východne od Karpát vývoj sa uberal iným smerom. Z južnej Moravy preniká maľovaná kerami-

ka na územie juhozápadného Slovenska karpatskými priesmykmi hlavne až v neskorom období.⁸

Až na celkom ojedinelé prípady nepoznáme dosiaľ z okruhu moravskoslovenskej maľovanej keramiky na juhozápadnom Slovensku celé nádoby. Aj sídlisko vo Veľkých Kostolnoch poskytlo v prevažnej väčšine len črepový materiál, z ktorého sa dali rekonštruovať iba tri nádoby: pohárik (tab. VI: 8, výška 10 cm), miska (tab. VI: 7, výška 4 cm) a miska s dutou nôžkou (tab. VI: 2). Bohatstvo v zachovaných keramických zlomkoch je však tvarovo dobre zachytiteľné. Typickým znakom moravskoslovenskej maľovanej keramiky z Veľkých Kostolčan je jej svetlohnedý tón. Na zhotovenie veľkých nádob použilo sa hliny premiešanej ostrohranným pieskom, ale na menšie nádoby, misu či pohárik, jemnej plavenej hliny. V ojedinelých prípadoch obsahuje hrnčiarsky materiál drobné hrudky bieleho, žltého alebo červeného farbiva,⁹ takže povrch i lom nádob sú farebne zrnité. V celkovom množstve ustupuje počtom a hrubým tvarom, nemožno však povedať, že by bol vzácny. Poháriky sú obyčajne nižšie, širších foriem s úzkym hrdlom a krajom mierne vyhnutým. V miestach najväčšieho priemeru bývajú zdobené malými pologuľovitými alebo zátkovitými vývalkami. Sú všetky opatrené farebným náterom. Hrnčovité tvary majú niekoľko variantov, prevládajú nádoby s esovitým profilom (tab. VI: 5), objavujú sa však medzi nimi i tvary pomerne ostro členené. Často majú zúžené hrdlo. Ako bežná úžitková keramika nemajú farebný povlak, technické spracovanie ich povrchu nedosahuje tú dokonalosť ako u ostatnej keramiky. Ich okraj býva zosilnený a niekedy aj vodorovne zrezaný a ryhovaný alebo zdobený vrypmi nechťom. Striedavo pri okraji a na najväčšom vydatí sú rozmiestnené plastické vývalky. Podobne z hrncovitých foriem pochádzajú i ojedinelé okraje nádob s vertikálnym uškom. Tieto tvary nie sú zrejme už ďaleko od neskoroneolitckej skupiny ľudanickej, ktorú najnovšie sledujeme na Nitriansku a ktorá svojou mladšou fázou sa dotýka bodrogkeresztúrskej kultúry. Podobne sa s uškami, umiestnenými pod okrajom, stretávame i na niektorých hrncovitých nádobách v maľovanej keramike na južnej Morave.¹⁰ Ako ukazujú nálezy z Veľkých Kostolčan, bývajú ušká (sú zvyčajne kruhového prierezu) buď pri okraji alebo tesne pod ním. Misy a misovité nádoby nevybočujú z rámca pomaľovaných skupín na strednom Podunajsku. Obvykle majú prehnutý zalomený okraj, ich profilácia je raz ostrá, inokedy esovitá (tab. VI: 7, VII: 10). Na lome, niekedy tiež pri okraji, sú opatrené malými guľatými alebo pozdĺžnymi výčnelkami, niekedy aj v skupinách po dvoch alebo troch. Okrem týchto druhov mis sa však objavujú tiež tvary s lievikovite roztvorenými stenami, po prípade so stranami zaoblenými, bez výrazného vyznačenia dna. Zdá sa však, že tieto misy sú oproti predchádzajúcim so zalomeným okrajom v menšine, pokiaľ to pravda možno zo zlomkovitého materiálu posúdiť. Prevažnou väčšinou sú misy vyrobené z piesčitého materiálu a úprave ich povrchu sa venovala zvláštna starostlivosť. Niektoré zlomky veľkých mis síce ukazujú, že boli maľované, ale celý rad nálezov drobných misiek, slúžiacich dennej potrebe, bol bez akéhokoľvek farebného náteru. Misy boli niekedy opatrené dutou nôžkou. Nôžka mala buď valcovitú formu (tab. VI: 6), alebo mätko profilovaný zvoncovitý tvar (tab. VI: 9), len výnimočne sa vyskytla nízka prstencovitá nôžka (v kultúrnej jame č. 11/1955). Poškodené nôžky boli pribrusované opäť prispôbované ďalšej potrebe, ako ukazuje nález zvoncovitej nôžky, ktorá po odlomení spodnej časti bola druhotne upravená (kultúrna jama č. 5/1955). Podobná úprava je známa i z okruhu maľovanej keramiky na južnej Morave.¹¹ Vo výške misiek s dutou nôžkou sú značné rozdiely, prevažujú však nôžky vysoké. Na zvoncovitej nôžke (tab. VI: 9) sú niekedy v jej hornej časti dva protiľahlé kruhové otvory. Misky s nôžkou sa objavujú i bez farebného náteru (tab. VI: 2),

i celé pokryté bielym pastóznym povlakom (tab. VI: 9); niekedy aj s bielymi vzor-
kami na červenom podklade (jama 9/1954). Pretože misky s nôžkami, až na jedinu
výnimku, poznáme len zo zlomkov, nevieme aký tvar prevládal v stvárnení ich hor-
nej časti. Zdá sa však, ako niektoré zlomky dosvedčujú, že šlo prevažne o miso-
vitú časť so zalomeným okrajom. Vyskytli sa však i tvary lievikovite roztvorené.

V zlomkovom materiáli sú zastúpené aj veľké putne s vysokým valcovitým hrd-
lom. Časť jednej z nich sa podarilo rekonštruovať (kultúrna jama č. 1/1955).
V miestach najväčšieho priemeru boli rohaté výčnelky obrátené hrotom hore. Sú
bez otvoru a ploché. V niektorých prípadoch sú výčnelky v skupinách po dvoch,
výnimočne po troch tesne vedľa seba. Majú iste mnoho podobností s tzv. rohatými
uchami, ktoré sa tu rovnako vyskytujú, stratili však svoju pôvodnú funkciu a
stali sa len jedným z druhov plastickej výzdoby. Mnohé z rohatých výčnelkov sú
červeno pomaľované, podobne ako niektoré rohaté uchá.

Zo zvláštnych keramických tvarov treba poukázať na zlomok malej nádoby
tvaru kocky (tab. IX: 9), ktorá dosiaľ patrí na Slovensku k vzácnym formám, i keď
nie ojedinelým. Poznáme ju napr. z Nitrianskeho Hrádku (tu opäť zo zlomkov),
z Branča a Záhorskej Vsi pri Malackách (v zbierke dr. inž. Š. J a n š á k a).
Zlomok z Veľkých Kostolian patrí medzi nimi k najmensej nádobke, vysokej asi
25 mm. Je však jedinou nádobkou toho druhu zo Slovenska, ktorá je maľovaná čer-
vene so stopami bieleho ornamentu. Na jej rohoch sú malé vývalky, ktoré stierajú
ostroť hrán. Úzky otvor v rohoch prezrádza, že boli zavesované. Preto sa niekedy
súdi, že slúžili ako kahance, ale nechýbajú aj názory, že sú schránkami na far-
bivo. Starostlivosť, ktorá bola ich vyhotoveniu vanovaná, farebný náter a konečne
aj malé rozmery mnohých z nich nevylučujú, že mali asi v živote ľudu nejaký iný
význam, nami dnes už ťažko vysvetliteľný. Mohli mať svoje miesto v kultovných
obradoch, azda ako schránky vonných tekutých látok. Tieto nádoby mávali tiež
plochú pokrývku štvorcového tvaru, s jazyčkovitým držadlom a opäť so štyrmi ma-
lými otvormi v rohoch (tab. VI: 1). Už sama okolnosť, že boli zavesené pravde-
podobne na tých istých šnúrkach, na ktorých visela nádobka, vylučuje možnosť po-
užitia nádoby ako kahanca.

Prasleny majú zvyčajne dvojkónický tvar a sú pomerne malých rozmerov (tab.
III: 9; ďalšie zo sídliskového objektu č. 4). Niektoré boli asi hlinenými korál-
kami a tvorili súčasť náhrdelníka. Objavujú sa však tiež prasleny, zhotovené
z črepov nádoby (tab. VI: 3). Podobne zo zlomkov keramiky boli vyrábané malé
kruhovité terče, ktorých význam nie je bližšie známy. Masívny hlinený predmet zo
sídliskového objektu č. 4 s vodorovným otvorom mohol byť azda závažičkom. Zatiaľ
čo nálezy z Veľkých Kostolian nepriniesli ani jediný doklad antropomorfnej plas-
tiky a tiež voľná zoomorfná plastika dosiaľ chýba, poznáme nádobku, ktorej dali
podobu zvieraťa. Je síce zachovaná len fragmentárne (tab. VII: 7), ale jej vzhľad
prezrádza silne štylizované rohaté zviera, pravdepodobne kozla. V masívnom tele
bola malá jamka, vypracovaná podobne, ako to býva pri kockovitých nádobkách.
Pripomína svojím vyhotovením nádobku v podobe dvoch capov, akú poznáme z morav-
ského prostredia z Hradiska pri Kroměříži.¹² Podobne ukazuje sa ďalší fragment
zoomorfnej nádoby, ktorý pochádza z vyhraneneho tela s veľkou dutou priehlbínou.
Na vonkajšej strane sú stopy po odlomených vyčnievajúcich častiach, ale rekon-
štrukcia nádoby nie je možná (tab. VII: 13). Sotva však zachovaný zlomok mohol
patríť inému druhu nádoby ako tvaru príbuznému predchádzajúcej nádobke. Výni-
močnosť týchto hrnčiarskych výtvorov dovoľuje výklad, že šlo o predmety kultov-
ného charakteru.

Početným výskytom stáva sa pozoruhodným v rámci moravskoslovenskej maľovanej keramiky predmet, zhotovený z črepov nádoby, väčšinou silnostenný, ktorého presnú funkciu dnes síce nepoznáme, ale ktorý považujeme za hladidlo. Na jeho zhotovenie bol vybraný črep s uchom, zvyčajne rohatým, aby ho bolo možné lepšie uchopiť do ruky. K uchu prislúchajúca časť steny nádoby bola zabrusená obyčajne do oválu, ale dával sa jej aj iný tvar, napr. tvar kosoštvorca, štvorca a pod. Podobné výtvary sú v tejto dobe na sídliskách bežným zjavom. Mohli slúžiť ako hladidlá pri výrobe keramiky, ale nie je vylúčené, že mali i inú funkciu nám dnes bližšie neznámu.

Výzdobu keramiky z Veľkých Kostolian možno rozdeliť do troch skupín: je buď rytá, plastická alebo maľovaná. Prvá z nich vystupuje len zriedka. Niekedy tvorí podklad pre rozčlenenie maľovaného ornamentu, inokedy pri maľbe nádoby zostala úplne bez povšimnutia. Objavujú sa ryté šachovnice, ktorých plochy boli striedavo vyplnené pastóznym, bielym alebo červeným náterom, ďalej ryté volúty (?) (tab. IX: 13) a pod. Lom nádob býva niekedy zvýraznený radom alebo skupinkami krátkych, zvislých malých rýh. Podobne býva zdobený aj okraj nádoby. I tu ide buď o súvislý rad krátkych malých rýh (alebo tiež vrypov nechťom), alebo o skupiny zárezov, ktoré sú niekedy prerušené v miestach pri vývalku. Ryhy alebo vrypy nechťom sú buď kolmo ryté na okraj, alebo sú k nemu šikmé. I plastická výzdoba nie je v obsahu moravskoslovenskej maľovanej keramiky zvlášť hojná. Obmedzuje sa skoro výhradne na rozdielne vyhotovené vývalky a len vzácné vyskytnú sa aj plastické lišty, zvyčajne pri okraji nádoby. Najbežnejším tvarom sú vývalky vysoko klenuté, hore zaoblené (tab. VII: 1, VIII: 7-9, IX: 1), niekedy i tupo ukončené (tab. VI: 6, IX: 2). Väčšinou sú bez otvoru a ak sa objavajú, zvyčajne sú malé a nemali asi praktický význam (tab. IX: 8). Okrem guľatých vývalkov vystupujú aj pretiahnuté v hrubšom (tab. VI: 4) a i jemnejšom vyhotovení (tab. IX: 9). Nízke, ale veľké pologuľovité výčnelky, aké poznáme z okruhu maľovanej keramiky na južnej Morave, sú podľa našich skúseností dosiaľ pomerne vzácné (tab. VII: 11), a to nielen na sídlisku vo Veľkých Kostolčanoch, ale aj na iných náleziskách juhozápadného Slovenska. Menšie vývalky bývajú niekedy v skupinách buď po dvoch alebo po troch, raz tesne vedľa seba (takže vlastne tvoria jeden členený, dlhý vývalok, tab. VI: 9, VII: 3), inokedy je ponechaná medzi nimi voľná medzera. Vývalky sú obyčajne umiestnené na najväčšom vydutí, alebo na lome nádoby (tab. VI: 6, VII: 10, IX: 2), po prípade pri okraji alebo tesne pod ním. Sú často na lome a na okraji striedavo rozmiestnené, často i tak, že pri okraji sú pretiahnuté vývalky, zatiaľ čo na lome pologuľovité a pod. Celkom osobitné postavenie vo výzdobe nádob majú hrotité, hore vytiiahnuté výčnelky, ktorých význam je výhradne výzdobný. Sú samostatné, i v skupinách po dvoch a troch. Vyvinuli sa azda z pôvodných zobákovitých úch, na čo ukazuje ich prevažný výskyt na putňovitých tvaroch. Nezriedka sú i celé pokryté červeným povlakom. Majú obyčajne trojuholníkovitý tvar (tab. VII: 12), niektoré z nich však vybiehajú v úzky pretiahnutý hrot (tab. VIII: 10). Zobákovité uchá so zvislým otvorom boli pôvodne na putniach. Odlomené kusy boli upravované na hladidlá, ako sme sa už zmienili. I tieto uchá majú niekedy červené pomaľovanie.

Najvýraznejším znakom keramiky z Kostolian je jej pomaľovanie. K maľbe použili farbu červenú a bielu, len výnimočne tiež tmavšie farbivo v tmavofialovom tóne. Všetka keramika nebola maľovaná, zvlášť hrubšie úžitkové nádoby zostali bez farebného náteru. Farebná hlinka bola nanášaná na svetlý povrch nádob v značne silnej vrstve, a to vždy po vypálení. To pravda spôsobilo, že po dlhom uložení

v zemi farebný povlak sa dnes ľahko odlupuje a odpadáva. To sa týka predovšetkým bielej hlinky. Červené farbivo tvorí na väčšine nádob podklad výzdoby, bielou hlinkou boli na nej maľované geometrické ornamenty. Často použili na výzdobu keramiky len červenú hlinku. Ňou bol pokrytý buď celý povrch nádoby alebo len výčnelky, či uchá, po príp. dno alebo vnútrajšok nádoby (najmä vnútorná časť hrdla). Naopak, súvislý biely povlak bol na výzdobu keramiky použitý len pomerne riedko (tab. VI: 7). Zlomkovitosť zachovaného materiálu nedovoľuje zachytiť všetky prvky, použité na výzdobu keramiky, i tak sa však zdá, že na rozdiel od moravskej maľovanej keramiky vykazujú tieto nálezy istú odlišnosť. To sa netýka len keramiky z Veľkých Kostolian, ale pokiaľ je známe, prejavuje sa miestna svojráznosť i na iných nálezoch z juhozápadného Slovenska. Okrem priamočiareho ornamentu boli síce na výzdobu nádob použité i rôzne kombinované poloblúky (tab. VI: 6), ale zdá sa, že tento motív výzdoby je zastúpený pomerne vzácné a vyskytol sa tiež dosiaľ len na jemnej keramike. Oveľa rozšírenejšou výzdobou je meander alebo jemu príbuzné motívy (tab. VIII a IX). Sú zoradené buď v páse okolo nádoby alebo sa sústreďujú predovšetkým okolo plastických vývalkov, úch a pod. Metopovité usporiadanie farebnej výzdoby, aké poznáme z juhozápadného Slovenska, napr. z okruhu maľovanej keramiky typu Lužianky, tu nebolo dosiaľ pozorované. Práve tak ako bola pokrytá farebným povlakom vonkajšia strana nádoby, často sa objaví maľba aj na vnútornej strane, a to predovšetkým u mís a misovitých tvarov. Niektoré stopy zachovaného staršieho farebného náteru dovoľujú usudzovať, že nádoby boli pravdepodobne i niekoľko ráz premaľované. Pohárkovité tvary majú obyčajne na hrdle vodorovné biele pruhy na červenom podklade, vlastný ornament sa sústreďuje až na tele nádoby. Nádoby, veľké i malé, pokiaľ sú maľované, majú farebnú výzdobu po celom vonkajšom povrchu. U všetkých druhov nádob je výzdoba hore ohraničená vodorovným bielym pásikom (tab. VIII: 1, 9). Výnimočne objavila sa vo výzdobe nádob rytá šachovnicovitá mriežka, striedavo vyplnená bielou a červenou farbou. Podobná mriežka, ale len maľovaná, sa vyskytla v jame č. 11/1955, vyhotovená v tmavej farbe s fialovým nádychom (neskoršie však bola celá pokrytá súvislým bielym povlakom). Podobnú výzdobu na moravskoslovenskej maľovanej keramike poznáme tiež zo Žilkoviec (okres Hlohovec). Biele pruhy majú rozličnú šírku. Poznáme však i jemne maľovanú keramiku, kde šírka linie nepresahuje niekoľko milimetrov, ale na niektorých tvaroch, zvlášť veľkých misách, je pruh široký i niekoľko centimetrov. I keď zatiaľ nebol urobený rozbor farbiva, nie je vylúčené, že červená hlinka sa používala v niekoľkých odtieňoch. Okrem tmavších tónov, takmer karmínových, bolo totiž na niektorých nádobách zistené i používanie svetlých rumelkových farieb.

Poškodená keramika, najmä misky s nôžkou, ako už bolo upozornené, sa obrúsovaním znovu prispôbovali ďalšej potrebe. Bolo však zistené, že rozbité nádoby boli tiež opravované pomocou malých dierok, ktorými bola prevlečená tkanina, ktorou sa jednotlivé odlomené časti k sebe pripevňovali, čím nádoba mohla byť využitá na ďalšiu potrebu. Je to spôsob, ktorý sme na Slovensku prvý raz zistili v okruhu železovskej a bukovohorskej keramiky. Inou pozoruhodnosťou je črep z dna nádoby, ktorý nesie odtlačky rohože, spleťanej zo slamy alebo z iných trávín (tab. IV: 4).

Hladené kamenné nástroje nie sú na sídlisku vo Veľ. Kostolianoch zastúpené v počte, v akom sú bežné na neolitických sídliskách v západných oblastiach nášho štátu. Je to zrejmý dôsledok nedostatku vhodnej suroviny v rovinných krajinách juhozápadného Slovenska, kde prevláda sprašový pokryv. Ich pomerne malý počet nespočíva teda v nedostatkoch výskumu, ale skôr ukazuje, že sa musela miesto nich

používať inú surovinu, zvlášť drevo a kosti. Medzi hladenými kamennými nástrojmi z Veľkých Kostolian sú okrem veľkých kopytovitých klinov (tab. IV: 10a,b) a sekeriek s opracovaným tylom (tab. IV: 8a,c) zastúpené aj vyvinuté tvary so súmerne zbrúseným ostrím a zbrúsenými bokmi (tab. IV: 7a,c). Z prevrútaných sekeromlatov je z Veľkých Kostolian známy len fragment obúcha so stopami otvoru (tab. IV: 9a,b). Na tab. IV vyobrazené kamenné nástroje sú tiež jedinými, ktoré tu boli nájdené, pričom plochá sekerka pochádza zo zberu a preto jej kultúrna príslušnosť nie je istá.

V nálezoch z Veľkých Kostolian sme po prvýkrát dokonale poznali štiepanú industriu z okruhu maľovanej keramiky na území Slovenska, a to pokiaľ ide o jej tvary i použitú surovinu. Najväčšie množstvo jej poskytol sídliskový objekt, označovaný nálezcom ako dve spojené jamy č. 4 v západnej stene tehelne, ďalej kultúrne jamy č. 5 a 11, nachádzajúce sa v jeho blízkosti. Na zhotovenie nástrojov sa len sčasti použila domáca surovina (rôznofarebné radiolarity, chalcedón a pod.), väčšinou šlo však o surovinu, ktoré prinášal diaľkový obchod. Tak v obľube bol pazúrik hnedastých tónov, pôvodom z územia dnešného Poľska, podobne obsidián a i. Celkove možno označiť túto neskorú fázu moravskoslovenskej maľovanej keramiky ako obdobie, keď vrcholí snaha po farebnom účinku štiepanej industrie, ktorá vykazuje v jednotlivých nástrojoch značný farebný kontrast. Najmä domáci radiolarit je zastúpený celou škálou farebných odtieňov, vedúcich od svetlých žltozelených tónov cez šedozelený až k tmavým, takmer čiernym.

Medzi jednotlivými typmi štiepanej industrie počtom prevládajú čepele. Sú prevažne z pazúrika, ale boli zhotovované aj z radiolaritov. Sú medzi nimi čepele ploché (tab. I: 12, 18, 20, 21, V: 6), široké i štíhle, čepele s vrubovite obitým ľavým bokom (tab. I: 13), čepele s ľavobočnou úžitkovou retušou alebo vrubmi (tab. I: 15, III: 2), prípadne podobne pravobočne (tab. V: 5) alebo obojstranne retušované (tab. V: 1, 2, 7), okrajové čepele so zachovanou pôvodnou kôrou (tab. I: 6, 17, 22, 23) a pod. Škrabadlá sú už vzácnejšie, prevažujú medzi nimi tvary väčších rozmerov. Okrem plochých čepeľovitých škrabadiel, zhotovených buď z pazúrikov (tab. I: 2, V: 4), obsidiánu (tab. I: 3) alebo radiolaritu (tab. I: 25), objavuje sa i malé čepeľovité škrabadlo s obojstrannou retušou (tab. I: 5) a chalcedónové široké čepeľovité škrabadlo s obojstranným vrubom (tab. I: 1). Pomerne početne sú zastúpené kamene z kosákov. O ich častom použití svedčí vysoký lesk na rezných plochách (tab. I: 14, 16). Majú obyčajne tvar čepele, v jednom prípade so šikmo skosenou terminálnou časťou (tab. I: 19), niektoré majú stopy obojstrannej retuše (tab. IV: 1). Výnimku medzi nimi tvorí trapéz, zhotovený z čepielky, na báze i vrchole šikmo otupenej, s charakteristickým leskom na ľavej strane. Podobne sa použilo čepeľovité škrabadlo ako časť kombinovaného kosáka so zasadenými pazúrikmi. O miestnej výrobe nástrojov svedčia bez tvaré úštepky, ktoré tvoria podstatný diel medzi nálezmi. Ide zvyčajne o úštepky ploché (tab. I: 9, 10, 11), ale i vysoké (tab. I: 4, 24, V: 8, 9, III: 3, 10, IV: 4), vzniknuté pri výrobe čepelí, vzácnejšie už pri úprave jadra (tab. I: 7, IV: 5). Dokladajú miestne spracovanie i pazúrikov, i radiolaritov. Ojedinelými formami v obsahu štiepanej industrie je mikročepielka archaického tvaru so šikmo skosenou a otupenou terminálnou časťou (tab. IV: 3), ako i dlhý trapéz zo svetlozeleného radiolaritu (tab. II: 8). Inventár štiepanej industrie dopĺňa guľovitý otíkač z pazúrika poľského pôvodu.

Práve tak ako sídlisko vo Veľkých Kostolčanoch nám prvýkrát umožnilo širší pohľad na štiepanú industriu moravskoslovenskej maľovanej keramiky, tak poznáme

odtiaľ po prvýkrát dokonalejšie i kostené výrobky. Vďaka vhodnému pôdnemu prostrediu je ich odtiaľ pomerne značné množstvo a tiež stupeň ich zachovalosti je veľmi dobrý. I hotové výrobky, i poloopracované kosti a parohy (tab. V: 15, III: 12, 13) svedčia o ich veľkom rozšírení a všestrannom použití. Bežné sú tvary plochých, oválnych alebo zahrotených hladidiel (tab. III: 1), ktoré sa udržiavajú už zo starších období. Vystupujú ako s pozdnou volútovou keramikou, tak i v kultúre bukovohorskej a žijú ďalej v obsahu kultúry kanelovanej. Obyčajne sa pohybuje ich dĺžka okolo 15 cm. Práve tak bežným tvarom sú kostené šidlá. Je ich niekoľko typov a každý sa opakuje v niekoľkých exemplároch. Možno z toho usudzovať, že jednotlivé typy mali svoj špeciálny účel. Tak napr. objavujú sa ploché, širšie šidlá, väčšinou dokonale vyhladené (tab. V: 10, 11). Na ich výrobu sa použili úštepky dutej kosti. Iným druhom šidiel sú masívnejšie tvary s kruhovým priečnym prierezom (tab. II: 13), na ktoré sa mohli úspešne použiť úštepky väčšej dutej kosti. Iným druhom šidiel sú masívnejšie tvary s kruhovým priečnym prierezom (tab. II: 13), ktoré sa mohli úspešne použiť na robenie otvorov v koži a pod. Najbežnejšími typmi sú však šidlá z menších zvieracích kostí so zachovanou kĺbovou hlavicou na jednej strane (tab. II: 4, 9, 12, III: 6, 7). Mali asi rôzne použitie, preto boli raz zhotovované s jemným hrotom, inokedy bol hrot tupý. Vedľa týchto častejšie sa vyskytujúcich tvarov objavujú sa však aj iné, ktorých forma alebo vyhotovenie svedčí, že mali špeciálny význam (napr. veľké hrubé tvary, tab. II: 11 alebo šidlá z dutej kosti s opracovaným tylom, tab. II: 5 a pod.). Veľmi pozoruhodnými výrobkami z kostí, ktoré prekvapujú svojou dokonalosťou, sú rybárske udice. Ide o dva druhy udíc: u jedných na prípravu šnúry slúžil malý kruhový otvor (tab. II: 1), v druhom prípade bol tyl vrúbkovaný, aby povraz bolo možno lepšie priviazať (tab. II: 6). Zachované polotovary (tab. II: 2, V: 13) dosvedčujú neseľnosť výroby. Zrejme robilo technické ťažkosti vypracovanie vlastného háčku, ktorý sa pri väčšom tlaku ľahko prelomil. Rozmery udíc (vyobrazené sú v skutočnej veľkosti) ukazujú na lov väčších rýb a nepriamo dokladajú rybne bohatstvo juhoslovenských riek. O účele vrúbkovanej opracovanej tyčinky z parohoviny, vyobrazenej na tab. II: 3, nemožno pre jej zlomkovitosť povedať nič presvedčujúceho. Môže byť práve tak zlomkom nejakého ozdobného predmetu, ako časťou veľkej rybárskej udice. Opracované parohy sa používali asi tiež ako rúčky na upevnenie kamenných sekeriek. Na jednom takom predmete sa zachoval otvor po vložení kamennom nástroji, zatiaľ čo časť vetvy parohu bola upravená na uchopenie rukou (tab. III: 11). Ide teda asi o podobný nástroj, aký poznáme zo Slovenska už zo starších zberov z Gánoviec (okres Poprad), ktorého kultúrna príslušnosť však nie je dnes už bližšie zistiteľná. Či slúžil k podobnému účelu i opracovaný paroh, zobrazený na tab. III: 13, alebo je len odpadom vzniknutým pri výrobe parohovej industrie, nie je z nálezov zjavné. Na výrobu nástrojov sa používali okrem kostí a parohoviny tiež kly diviaka, ako ukazuje opracovaný pozdĺžny úštep (tab. V: 14).

O vzhľade jám nemáme určitejšiu predstavu. A. M i c h a l í k mi oznámil, že väčšinou nemali pravidelné tvary, tiež hĺbka bola rozdielna. Podľa fotografií terénu, ktoré pri svojej návšteve na lokalite zhotovil J. R a j č e k, je však zjavné, že niektoré jamy mali kotlovitú, poprípade lievikovitú formu. Ale vzhľadom na to, že terén bol v novoveku porušený obilnými jamami, nie je vylúčené, že niektoré hlbšie jamy boli práve tohto pôvodu. Maľovaný materiál, práve tak ako črepy nádob iných kultúr, na lokalite zastúpených, dostali sa pri ich zrušení dovnútra zásepov. Preto tiež kultúrne rozlíšenie obsahu niektorých jám, predovšetkým však tých, z ktorých sa zachovalo len málo nálezov, nie je vždy možné. Za obilné jamy azda možno považovať i tie, o ktorých sa nálezca zmieňuje, že boli

vajcovitého tvaru. To je totiž bežne rozšírený tvar obilných (zbožných) jám na juhozápadnom Slovensku. Zo všetkých objektov na sídlisku ľudu s maľovanou keramikou vo Veľkých Kostoľanoch má však najväčšiu dôležitosť objekt, nálezcom označovaný predbežne ako "dve spojené jamy", ako tiež ukazuje výber materiálu, vyobrazený na tab. I, II, III: 1-3, 8-10, 12, VIII, IX. Objekt som videl pri príležitostnej návšteve práve počas záchranných prác Michalíkových, takže môžem o ňom podať bližšiu zprávu, i keď jeho rozmery nie sú dnes presne známe. Išlo zrejme o väčší sídliskový objekt, ktorého tvar bol pravdepodobne obdĺžnikový, so zagulatenými rohmi a zapustený do zeme. Jeho dno bolo rovné. Vyplňoval ho splash, ktorý sa ukladal na dne vo vrstvičkách rôzneho sfarbenia. Nie je vylúčené, že dno bolo tiež upravované. Väčšina predmetov v jame nájdených ležala pri dne. Podľa veľkého množstva kamennej štiepanej industrie v jame nájdenej nevyklúčujem, že tu šlo o ateliér, slúžiaci na jej výrobu. Je to teda obdobný prípad, ktorý z tej istej doby, alebo len o málo neskoršej, poznáme aj z iného náleziska - Brodzian (okres Partizánske), i keď tam nejde už o maľovanú keramikú (z výskumov O. K r u p i c u). V každom prípade ide však vo Veľkých Kostoľanoch o objekt, ktorý sa na sídlisku neopakoval ani čo do vzhľadu, ani čo do množstva inventára. Keď patria ľudu s maľovanou keramikou moravskoslovenskou tiež niektoré pece, ktoré tu boli v niekoľkých prípadoch objavené, zostáva ich zatriedenie pre prítomnosť i iných kultúrnych skupín problematické.

Podobne zostáva nevyjasnená kultúrna príslušnosť niekoľkých hrobov, na ktoré sa prišlo počas postupu prác v tehelni. Zatiaľ čo niektoré hroby dokladajú tu existenciu slovanského pohrebiska (napr. hrob č. 1, nájdený 22. II. 1954), iné sú zrejme staršie. Ich presné časové vročenie nie je však možné pre nedostatok datovateľného materiálu. Za neolitický možno však už s väčšou istotou pokladať dvojité pohreb v kultúrnej jame, označenej nálezcom číslom 5, v západnej stene profilu tehelne. Jama bola porušená bagrom a pri vyberaní jej obsahu sa prišlo na dve ľudské kostry, azda nedospelých jednotlivcov, situovaných hlavou na juh, tvárou k východu. Ležali tesne vedľa seba, v skrčenej polohe, jedna z nich mala hlavu pod rebrami druhej kostry. Pri nich ležala malá tenkostenná nádobka (tab. VI: 6, výška 10 cm, Ø okraja 7,5 cm, základňa asi 4 cm), zlomok ďalšej nádoby s odlomeným okrajom a kostené šidlo. Hĺbka jamy, v ktorej bol mŕtvy umiestnený, dosahovala 180 cm, jej šírka bola 150 cm. Vo výplni jamy boli len črepy moravskoslovenskej maľovanej keramiky, čiastočne s farebným náterom, čiastočne bez neho. Zdá sa teda, že nálezmi sa preukázalo, že tento dvojité pohreb patrí skutočne ľudu s maľovanou keramikou. Zistená situácia odpovedá i pozorovaniu na iných sídliskách. Tak napr. podobné dvojité pohreby boli zistené aj na sídlisku vo Výčapoch-Opatovciach, ktorého časové zaradenie nie je iste veľmi vzdialené od nálezov z Veľkých Kostoľan. Na dvojité pohreb v kultúrnej jame sa prišlo aj na sídlisku ľudu s keramikou maľovanou v Nitrianskom Hrádku-Zámečku. Tu však dve kostry neležali vedľa seba, ako to bolo vo Veľkých Kostoľanoch alebo vo Výčapoch-Opatovciach, ale dotýkali sa chodidlami. O ostatných nálezoch skrčených kostier vo Veľkých Kostoľanoch nemožno nič bližšieho povedať. To sa týka napr. hrobu, označeného A. Michalíkom III (z 22. - 24. XII. 1954), hrobu IV (z 27. - 31. XII. 1954) alebo hrobu označeného písmenom A (zo 14. II. 1955) a pod.

Napriek tomu, že pri materiáli zo sídliska vo Veľkých Kostoľanoch nepoznáme vo veľkej miere bližšie nálezové okolnosti, a preto ho možno využiť len čo do vlastného obsahu, predsa prispel závažnou mierou k poznaniu moravskoslovenskej maľovanej keramiky na juhozápadnom Slovensku. Ukázal zároveň, že Slovensko nie je

len akrajovým územím sféry kultúrnych skupín, ktoré zdobili svoju keramiku maľovaním, ale že sa tu dostatočne prejavuje osobitosť miestneho vyvoja, ktorá tejto skupine vtlačila svoj ráz, i keď nepotlačila spoločné znaky ktoré ho spojujú s vývojom na južnej Morave a v Dolnom Rakúsku.

Poznámky a literatúra

- 1 J a n š á k Š., Staré osídlenie Slovenska, Sborník MSS XXVI, 1932. 16 - 52; Staré osídlenie Slovenska, Sborník MSS XXVII - XXVIII, 1933 - 1934, 39 - 42; Staré osídlenie Slovenska, Sborník MSS XXIX, 1935.
- 2 J a n š á k Š., Sborník MSS, XXVII - XXVIII, 1933 - 1934, 41.
E i s n e r J., Sborník MSS XXIX, 1935, 55.
- 3 J a n š á k Š., Sborník MSS XXVII - XXVIII, 1933 - 1934, 42; Sborník MSS XXIX, 1935, 36.
E i s n e r J., Sborník MSS XXX, 1936, 67.
- 4 J a n š á k Š., Sborník MSS XXIX, 1935, 36.
E i s n e r J., Sborník MSS XXX, 1936, 70.
- 5 K r i č k a V., Výtvarný prejav slovenského praveku, Martin 1942, 53, obr.6; Päť rokov slovenského školstva, Bratislava 1944.
B u d i n s k ý - K r i č k a V., Zpráva o terénnych výskumoch. Historica Slovaca III - IV, 1945 - 1946, 266.
W i l l v o n s e d e r K., Volkstumsfragen in Nordkarpathenraum II, 1944, 8; N o v o t n ý B., Najstaršie roľnícke osady na Slovensku, Bratislava 1954, 26; Slavónska kultúra v Československu, Slovenská archeológia III, 1955, 20, obr. 2, č. 3.
- 6 Pozri poznámku č. 5. K tomu: K. W i l l v o n s e d e r, V. K r i č k a, Výtvarný prejav slovenského praveku, ref. WPZ 29, 1942, 205 - 206;
B. N o v o t n ý, Slovensko v mladšej dobe kamennej. V tlači.
- 7 Na staršie nálezy odtiaľ upozornil Š. J a n š á k. K tomu pristúpili niektoré nálezy novšie, napr. kostrový hrob zo Starých hliníkov (č. nál. zprávy AÚ SAV 2154/56, 2854/56, 3645/56) alebo sídliskové nálezy (č. nál. zprávy AÚ SAV 8136/35). Ďalej porovnaj Š. J a n š á k, Sborník MSS XXVII - XXVIII, 1933 - 1934, 41; Sborník MSS XXIX, 1935, 36.
E i s n e r J., Sborník MSS XXX, 1936, 91; Slovensko v dobe kultúry hradištnej, Slovenské dejiny I, 1947, 157, mapa XI.
- 8 N o v o t n ý B., Slovensko v mladšej dobe kamennej. V tlači.
- 9 J a n š á k Š., Sborník MSS XXVII - XXVIII, 1933 - 1934, 42.
- 10 V i l d o m e c F., Nové pozoruhodné nálezy v neol. maľované keramice moravské. OP XII, 1940, obr. 8, č. 12, 16.
- 11 V i l d o m e c F., O moravské neolitické keramice maľované, OP VII - VIII, 1928 - 1929, tab. VII, 12. V súkromnej zbierke F. V i l d o m c a v Boskov-
štejne je viac podobných prípadov.

- 12 Novo vyobrazená napr. v publikácii W. a B. F o r m a n, J. P o u l í k, Praveké umění, Praha 1956, tab. 56 - 57.
- 13 J. B á r t o v í ďakujem za pomoc pri typológii štiepanej industrie.
- 14 E. V l č e k, Nález neandertálskeho človeka na Slovensku. Slovenská archeológia I, 1953, tab. II dolu.

DIE SIEDLUNG DES VOLKES MIT GEMALTER MAHRISCH-SLOWAKISCHER
KERAMIK IN VEĽKÉ KOSTOĽANY

Bohuslav N o v o t n ý

Der Mitarbeiter des Archäologischen Institutes SAW Albert M i c h a l í k rettete aus dem Lehm einer für die Vergrösserung der örtlichen Ziegelei vorbereiteten Fläche in Veľké Kostolany, Bez. Piešťany, eine Garnitur von Denkmälern, die Gegenstände sozusagen aus allen urzeitlichen Abschnitten enthält. Die Lokalität ist der Fachwelt schon eine längere Zeit bekannt, vor allem aus den Arbeiten des Jubilanten Dr. Ing. Š. J a n š á k, welcher in seinen Arbeiten eine umfassende Charakteristik des Ortes brachte, wie auch eine Übersicht über die urzeitliche Besiedlung (Anm. 1-6). Unter den neuen Funden bildet die gemalte mährisch-slowakische Keramik ein beachtenswertes Ganzes. Sie gehört zur jüngeren Phase, wenn wir für sie die Kriterien verwenden, welche in Südmähren gebräuchlich sind. Diese späte Stufe ist in der Südwestslowakei reichlicher vertreten als die ältere Stufe. Wir setzen voraus, dass in der Zeit, als sich in Südmähren die gemalte Keramik in ihrer Anfangsstufe entwickelte, die Entwicklung östlich der Karpaten eine andere Richtung nahm, wie auch einige andere Lokalitäten zeigen. Das Inventar der mährisch-slowakischen gemalten Keramik aus Veľké Kostolany weist nicht viele Formen auf, die Ursache liegt jedoch vielleicht darin, dass diese Keramik grösstenteils nicht rekonstruierbar ist. Neben Bechern (Taf. VI: 8) kennen wir vor allem kalottenförmige Schüsseln, oder solche mit eingeknicktem Rand (Taf. VI: 7) und Schüsseln mit hohlem Füsschen, mit entweder zylindrischem (Taf. VI: 2) oder glockenartig profillem Füsschen (Taf. VII: 9), topfartige Formen, welche manchmal mit zwei gegenüberliegenden Henkeln beim Rande, oder dicht unter ihm versehen waren und grosse Eimer mit hohem, schlankem Halse. Zu seltenen Formen gehört das Gefässchen von der Form eines Würfels (Taf. IX: 9), zu welchem auch eine kleine Stürze gehört (Taf. VI: 1). Die anthropomorphe Plastik ist in dem Torso einer Tierfigur vertreten, vielleicht eines Ziegenböckleins (Taf. VII: 7). Gebräuchlich wurden hier Glätter, welche aus Gefässscherben verfertigt waren. Spinnwirtel pflegen doppelkonische Form zu haben (Taf. III: 9). Die gravierte Verzierung erscheint auf der Keramik nur selten (Taf. IX: 13). Ähnlich ist auch die plastische Verzierung nicht häufig und beschränkt sich nur auf Wülste, welche entweder am Gefässknick, oder auf ihrem Mundsaumrande angebracht sind. Nur selten ist am Rande eine plastische Leiste. Das ausgeprägteste Merkmal der Keramik ist jedoch ihr farbiger pastoser Anstrich. Gewöhnlich ist die Keramik bichromatisch (auf rotem Grunde sind gemalte weisse Muster), nur vereinzelt erscheint auch eine dritte Farbe von violetter Tönung. Der weisse Anstrich blättert leicht ab. Das geradlinige Ornament (mäanderartige Muster) ist vorherrschend, manchmal jedoch erscheinen auch Bogen. Die gemalte Verzierung bedeckt nicht nur die äussere Ober-

fläche des Gefäßes, sondern oft auch die innere. Geglättete Steinwerkzeuge sind verhältnismässig selten, was auf den neolithischen Fundstellen der Südwestslowakei überhaupt der Fall ist. Dagegen kennen wir von hier die Spaltindustrie verhältnismässig gut. Neben fremdem Material (wachsschokoladenfarbener Hornstein polnischen Ursprunges) ist hier vor allem der farbige Radiolarit unserer Flüsse vertreten. Auch Obsidian kommt vor. Die gebräuchlichste Form sind flache Klingen (Taf. I: 12, 18, 20-21 u.a.), seltener sind Kratzer (Taf. I: 2, V: 4). Von weiteren Geräten kennen wir Steine von Sicheln (Taf. I: 14, 16) mit starkem Glanz auf den Schnittflächen. Zu ihnen gehört auch ein vereinzelt Trapez (Taf. III: 8). Vereinzelt ist auch die Klinge von archaischer Form mit schräg abgeschnittenem und abgestumpften Terminalteil (Taf. IV: 3). Ähnlich wie die Spaltindustrie sind auf der Siedlung auch zahlreiche Knochenerzeugnisse vertreten. Es sind teils Glätter (Taf. III: 1), teils verschiedene Anlentypen (Taf. V: 10, 11, II: 13, II: 4, 9, 12 u.a.). Vollkommene Erzeugnisse sind Angelhaken für den Fischfang, welche wir sowohl aus ganzen Formen, als auch aus Halbfabrikaten kennen (Taf. II: 1, 2, 6, V: 13). Vom Aussehen der Grube haben wir keinen genaueren Bericht. Der Autor sah bei der Entdeckung das Objekt Nr. 4, welches in groben Umrissen rechteckige Form mit abgerundeten Ecken hatte und welches in das Terrain eingetieft war. Es war etwa ein Atelier zur Herstellung von Steingeräten, wie die Menge der darin gefundenen Spaltindustrie zeigt. In einer solchen Grube war auf der Siedlung auch eine Bestattung zweier, vielleicht minderjähriger Einzelindividuen.

NOVE NEOLITICKÉ KULTÚRY NA VÝCHODNOM SLOVENSKU

Karol A n d e l

Archeologické bádanie na východnom Slovensku prinieslo za posledné roky bohatú žatvu. Objavili sme dosiaľ nezistené kultúry a medzi nimi i novú skupinu bukovohorskej kultúry. To všetko svedčí, že neolitu na východnom Slovensku treba venovať zvýšenú pozornosť a to, čo sme doteraz urobili, je len začiatok.

Pri náleziskách budeme venovať pozornosť zemepisným údajom, opíšeme prostredie, v ktorom sa našli a potom uvedieme materiál, ktorý sme objavili. Uvedieme aj, kedy sme ho našli a vynesnažíme sa zatriediť ho do jednotlivých kultúr. Ide o tieto náleziská:

M i c h a l o v c e - Hrádok (okres Michalovce). Úpätie hrádockého kopca ležiaceho na rovine, asi 200 m od rieky Laborec. Zachránený materiál z jesene 1954, vykopaný pri kladení vodovodného potrubia. Kultúra: krišská, lineárna, turdagská, szilmecká, skupina bukovohorská a iná z konca neolitu.

L ú č k y (okres Michalovce). Ide o tri lokality:

1. Prvá je tam, kde je vodovod JRD vo viniciach. Je asi 1/2 m nad nedávnou úrovňou zátopových vôd Čiernej vody. Kultúrna vrstva je asi pod touto úrovňou. Lokalita nájdená v zemine, vykopanej pri kladení vodovodu. Kultúra: krišská, lineárna. Lineárna sa stretá so železovskou a bukovohorskou.
2. **Zahumienky**. Sú asi 1 km severne od obce, blízko kanála Čiernej vody. Lokalita je asi 5 m nad inundáciou vo výmoli. Objav za prieskumu r. 1953. Materiálu málo, kultúra szilmecká.
3. **Hangačka** - Hurov klinok. Ide o role pri kanáli Čiernej vody blízko Vinianskych blát. Sú na úrovni veľkých vôd. Materiál z jari r. 1955, kultúra szilmecká.

S t a r é (okres Michalovce). Lokalita je pri vodovodnej studni na dnešnom okraji lesa pri horskom potoku. Vzdialenosť od Vinianskych blát asi 9 km a od Laborca asi 3 km. Objav z jesene r. 1953. Kultúra szilmecká a tiszapolgárska I.

O r e s k é (okres Michalovce) - Močidlá na Turime. Nálezisko je na okraji lesa, pri potoku a močidlách menšej rozlohy. Vinianske blatá 7 km a Laborec 3 km. Objav v lete r. 1953. Kultúra: krišská, szilmecká a bližšie neurčená skupina (asi tiszapolgárska I).

T i b a v a (okres Sobrance) - Široká medza. Lokalita na okrajovom kopci roviny, relatívna výška asi 5 m, viničná medza. Objav z r. 1954. Materiálu málo, kultúra szilmecká.

S e j k o v (okres Sobrance) - Stočok. Miesto nálezu kopec na okraji mokrých lúk, relatívna výška asi 15 m, 6. roľa od posledného domu Orechovej. Lokalita charakterizovaná tmavším flakom strmšieho lomu, vodou vymývaného. Objav z jesene r. 1954. Kultúra: krišská a szilmecká.

S e n n é (okres Sobrance). Lokalita je na záhumní pri kanáli Čiernej vody v inundačnom území Senných blát. Nájdený jeden črep szilmeckej kultúry.

V e Ľ k é K a p u š a n y (okres V. Kapušany) - Kablát. Kablát je kopec asi 15 m vysoký na okraji mokrých lúk. Nálezy z vinice asi po dvoch rokoch po jej rigolovaní. Objav za prieskumu r. 1954. Kultúra szilmecká.

K r i š s k á k u l t ú r a ¹

Táto kultúra je najhojnejšie zastúpená na náleziskách M i c h a Ľ o v c e - Hrádok. Okrem hrubého bledohnedého črepa s barbotinovou ozdobou našli sa viacere črepy vyzdobené nechťovými vrypmi, zoskupenými okolo dvojice výčnelkov, vytiahnutých do výšky prstami. Na črepech vidieť aj spôsob ich vyhotovenia. Inokedy sú vrypy zoskupené okolo dvojice pupčiek. Vyskytujú sa na črepech hrubostenných zásobníc, slabo vypálených. Nechťové vrypy po dvoch sú do seba zaseknuté. Vyskytujú sa aj vrypy po jednom. Sú už pri ústí nádoby i po okolí výčnelkov, ale nevieme, či šli až ku dnu. Zásobnice sú farbené znútra i zvonku. Zvonku sú farbené na hnedo. Okraj zásobníc dovoľuje predpokladať, že boli vakovitého tvaru. Črepy menších nádob majú steny tenšie a niektoré sú červenohnedej farby.

Iným druhom výzdoby sú zárezy. Býva ich viac, ale nejdú celkom vodorovne. Taká ozdoba je napr. na okrajovom črepe veľkej nádoby, ktorej okraj je zhora zdobený nechťovými vrypmi. Sporné je, či sem patrí aj iný črep, zdobený nepravidelnými zvislými ryhami.

Črep z L ú č o k, nájdený pri vodovode JRD vo viniciach, je tiež zdobený barbotinovou ozdobou, je hrubý a pochádza asi zo zásobnice.

Kultúra krišská je v O r e s k o m - Močidlá na Turime zastúpená hrubým črepom zo zásobnice, zvonku farby hnedej, zdobeným barbotinovou ozdobou. Dva hrubé črepy hnedej farby majú nechťové vrypy. Pravdepodobne sem patria aj hrubé okrajové črepy so zárezmi a nechťovými vrypmi na okraji.

Nechťové vrypy majú aj dva črepy zo S e j k o v a - Stočku.

S z i l m e c k á k u l t ú r a ²

Časť materiálu z V e Ľ k ý c h K a p u š i a n - Kablátu vyznačuje sa ľahkosťou a pórovitosťou, typickou pre szilmeckú kultúru. Materiál je natretý pastou farby žltej až žltohnedej. Pre datovanie je dôležitý mäkký črep z jemnejšej nádoby, natretý na ružovo, s bradavkou znútra vytlačenou. Okrem toho sa vyskytujú aj nádoby s dutou nôžkou, čriepky z jemne hladeného materiálu, ktoré azda tiež patria do tejto kultúry.

Najviac sem patriaceho materiálu je z L ú č o k, vodovod JRD vo viniciach. Stadiať máme najviac obrázkov a aj najtypickejší črep s prsovitou vypuklinou znútra vytlačenou. Vyhotovená je až naturalisticky verne. Možno pochádza z antropomorfnnej nádoby. Ďalšie dva črepy s vypuklinou nie sú už natoľko vypuklé. Iný má zase vypuklinu vymodelovanú do stratená. Ide o fragmenty nádoby strednej veľkosti, alebo vypálenej, farby bledohnedej, popolavej alebo ružovkastej. Stadiaťto je aj rekonštruovateľná miska oblého tvaru, s vyznačeným vonkajším dnom, rozmerov: Ø ústia 15 cm, Ø dna 5,5 cm, v 5,5 cm. Pupček, vyobrazený na fotografii, patrí pravdepodobne väčšej nádobe červenohnedej farby. Sem zaraďujeme aj hrubý črep červenohnedej farby s presekávanou lištou. Azda sem bude patriť aj závažie 6 cm vysoké, zhora oblého tvaru. Nevíme, či malo krížom otvor, ale rozhodne nebolo podložkou na oheň, ale bolo tkáčskym alebo rybárskym závažím.

Aj nálezy z M i c h a l o v i e c - Hrádku majú časť materiálu z ľahkej pórovitej hmoty. Ide o črep s pupčekom znútra vytlačeným, ďalej o črep s pupčekom vymodelovaným do stratena. Posledný je z bielej, slabo vypálenej hmoty. Na inom črepe, slabo vypálenom, pórovitom a bledoružovej farby, sú 4 bodky. Zlomok črepu nedovoľuje nám však povedať, či bodky šli súbežne alebo nie.

Z L ú č o k - Hangačky pochádza pórovitý črep, natretý zvonka pastou oranžovohnedou, znútra na bledom podklade tmavohnedom. Nateraz poznáme iba tento prípad, kde sa pasta zachovala v tejto forme.

Pórovitý je aj materiál z L ú č o k - Záhumienkov. Pokladáme ho za szilmecký. Príslušnosť ostatnej časti je sporná. Štíhla spojovacia časť dutej nôžky nasvedčuje, že niektoré zlomky majú neolitický tvar. Len ďalší materiál z tejto lokality umožní nám robiť bezpečnejšie závery.

Materiál zo S t á r é h o je ľahký a pórovitý. Vyskytuje sa však aj iný, a to bez piesku, slabo vypálený, pomerne hrubý a s nehladeným povrchom. Pasta býva rozličnej farby: na bielu hlinu dáva sa ružový náter, na čiernu oranžový, na popolavú červenavý. Na jednom črepe je pruh pasty farby červenej a žltej. Nevieme, či sú to stopy po dvoch náteroch nad sebou, či šlo o snahu po docielení farebného efektu. Jeden črep má vytlačený výčnelok - vypuklinu.

Črepy szilmeckej kultúry máme aj z O r e s k é h o - Močidiel na Turime. Ide o črep s vypuklinou vymodelovanou do stratena, po oboch stranách hnedej farby, ďalej o črep s plochou vypuklinou. Zaraďujeme sem aj fragment hrdla s kolienkovým zaobleným uškom, lebo je vyhotovený z pórovitého materiálu. Vyskytujú sa aj duté nôžky z pórovitého materiálu popolavej farby. Niektoré duté nôžky sú natreté pastou na hrubo a ich kultúrna príslušnosť je neistá. Našli sme i dva ostro vyhranené črepy okrem dnovej partie. Iný okrajový črep zo stredne veľkej nádoby je po dvoch stranách natretý na hnedo. Okraj nádoby je paličkou prešekaný a pod okrajom má horizontálny výčnelok.

Niekoľko ľahkých a pórovitých črepov z T i b a v y - Širokej medze po stránke tvarovej nič bližšieho nehovorí.

Z náleziska S e j k o v - Stočok máme ľahké pórovité črepy. Z nájdeného materiálu zrekonštruovali sme pohár valcovitého tvaru: v 8,6 cm, Ø dna 10,5 cm, ústie až 11,5 cm. Aj tu sa vyskytli veľmi ploské vypukliny. Tieto vypukliny a aj črep vyhranený okrem dnovej partie pomohli nám datovať materiál. Jeden črep, pravdepodobne z misy, má pri okraji masívny, vodorovne umiestnený, valcovitý pupček. Črep je sivý a hrubý.

V S e n n o m našli sme iba jediný črep, ľahký a pórovitý s drapovým náterom. Pochádza asi z misy s dutou nôžkou.

L i n e á r n a v ý c h o d o s l o v e n s k á k e r a m i k a

Ukážky máme z niekoľkých nálezísk. Z M i c h a l o v i e c - Hrádku pochádza fragment s dvoma nepravidelne vlnitými ryhami, ktoré sú ďaleko od seba a nejdú celkom rovnobežne. Okrajový črep sa pomaly tenčí, materiál má slabo vypálený, natretý je na špinavohnedo. Pochádza pravdepodobne z kolmostennej nádoby. Iné črepy, farby tmavosivej, majú vlnovky horizontálne i vertikálne. Vertikálne vlnice sú zavesené na horizontálnych. Črepy pochádzajú z nádob strednej veľkosti, ktoré sú iba slabo vypálené.

V L ú č k a c h pri vodovode JRD vo viniciach našli sme lineárnu keramiku. Ide o fragment zo zásobnice, zdobený jednoduchou rytou vlnovkou, natretý hnedou a hnedočervenou pastou.

T i s z a p o l g á r s k a k u l t ú r a I

Reprezentuje ju zlomok črepu zo S t a r é h o, nájdený pri vodovodnej studni, hnedo natretý, s jednoduchou namaľovanou vlnovkou, širokou 0,7 cm, farby žltej.

S t r e t n u t i e l i n e á r n e j k e r a m i k y s o ž e l i e z o v s k o u ³

Táto vývojová fáza je zastúpená jedným črepom farby zvonka ružovkastej, s nepravidelnými vlnovkami a zvonka tiež so súbežnými ryhami. Črep pochádza z L ú č o k - vodovod JRD vo viniciach.

T u r d a ğ s k á k u l t ú r a ⁴

Sem patriaci črep je zdobený dvojitým radom bodiek. Pochádza z väčšej nádoby, natretej znútra bledohnedou farbou, stredne vypálenej. Malé rozmery črepa nedovoľujú bližšie opísať ozdobný motív.

B u k o h o v o r s k á č i e r n o z d o b e n á k u l t ú r a ⁵

Popri bežnej bukovohorskej kultúre je na východnom Slovensku zastúpená aj keramikou zdobenou čiernymi, smolnými pruhmi, ktoré sa ľahko odlupujú a preto sa výzdoba nezachováva. Preto ani nevypočítavame motívy, hoci z lokality M i c h a l o v c e - Hrádok máme do 30 zlomkov. Na niektorých zisťujeme napr. stromkový motív. Na inom črepe sú 3 súbežné čiary a pod nimi idú šikmé čiary. Takto sú zdobené i časti misy s dutou nôžkou, vyskytujúce sa v rozličných veľkostiach. Podobnú výzdobu majú aj iné tvary. Zvislé súbežné pruhy sú napr. aj na jednom väčšom zlomku. Treba poukázať i na paralelu v ryhovom vyhotovení, ktorú sme spomenuli pri M i c h a l o v c i a c h - Hrádku a označili sme ju ako krišskú kultúru. Táto kultúra našla sa v Barci pri Košiciach v kultúrnej jame v parku politickej školy, a to spolu s lineárnou nádobou typu Tiszadada. V Novom Meste pod Šiatrom (Sátoraljaujhelyi) tesne za našou štátnou hranicou vyskytla sa i bez lineárnej. ⁶

Keramika s čiernymi pruhmi vyskytuje sa aj pri vodovode JRD vo viniciach L ú č o k. Aj tu je na nádobách s dutou nôžkou. Čierny pruh je aj na jednom vypuklom črepe, ktorý by sme inak kládli do szilmeckej kultúry. Možno to nasvedčuje, že sa szilmecká kultúra stretá na konci neolitu s bukovohorskou. Nádoby s dutou nôžkou sú dosť hojné.

K o n i e c n e o l i t u ⁷

Rozpad potiskej slučkovitej výzdoby nachádzame na jednom črepe s vyrytou hranatou slučkou, umiestnenou kúsok pod okrajom. Ku konečnej fáze neolitu sa hlásia aj črepy pomalované oblúkom alebo s pásmi na okraji ústia, majúce aj ďalší súbežný pás. Toto je azda zámena techniky alebo obmena už spomenutej bukovohorskej keramiky.

N e z a r a d e n é n á l e z y

Na lokalite pri vodovodnej studni v S t a r o m našli sme taký materiál, ktorý sa od ostatného líšil jemným hladením a leskom a natretý bol pastou na čierne a znútra na ružovo.

Podobné črepy našli sme aj v O r e s k o m - Močidlá na Turime. Jeden črep je znútra červený, zvonka tmavohnedý, jemne pomaľovaný, iný je hnedý, znútra čierny. Ďalší črep je po oboch stranách hnedý. Jeden z uvedených črepov má okraj odrezaný ostrým predmetom. Pri črepe jemne hladenom z lokality V. Kapušany sme uviedli, že môže patriť kultúre szilmeckej. Urobili sme tak preto, že tam inú kultúru neuvádzame. Zo Starého a z Oreského máme viac kultúr, preto tu môžu prísť do úvahy aj iné kultúry. Možno sa vyskytnú aj vo V. Kapušanoch, kde sme získali len zberový materiál. Podľa všetkého aj jemne hladený materiál z V. Kapušian bude patriť na začiatok eneolitu. Pri materiáli z Tibavy sme zistili, že čriepky, ktoré sa náhodou nedostali do styku s miestnou kyslou pôdou, sú hladké, lesklé a sýtych farieb.

V našom článku sme opísali iba časť keramiky. Vynechali sme kamenné nástroje, lebo tie sa nemenia pri zmene keramiky. Zemepisnú polohu uviedli sme podrobne na dôkaz, že Zemplínsko-užská nížina bola aspoň za určitú dobu neolitu suchá. Do tohto kraja pod Karpatmi prichádza zo stredného Potisia ľud rozličných kultúr. Kontinuita obývania trvá od neolitu až do eneolitu.

Bez systematických výskumov nemožno tvrdiť, že tunajšia krišská kultúra predstavuje staršiu fázu. Tak isto nič bližšieho nemožno tvrdiť aj o ostatných kultúrach. Možno, že sa tu stretávajú najmladšie obdobia viacerých neolitických kultúr.

Turdağská kultúra svedčí o styku so Sedmohradskom. Hovorí o tom azda aj dovoz kovov, hoci nepoznáme výmenné články. Podľa terajšieho stavu môžeme výmenu za nadbužiansky rohovec posunúť na začiatok eneolitu, a to pomocou tiszapolgárskej kultúry I, zistenej na našich lokalitách Č i ě a r o v c e - Lycéumi domb a L ú ě k y - Vinice. Len ďalšie výskumy môžu podať dôkaz o tom, kedy začala výmena so Sedmohradskom, ako tomu nasvedčuje terajší nález turdağskej keramiky.

Kultúry vzájomne na seba vplývali a výsledkom takýchto vplyvov je, že na nálezisku M i ě h a l o v c e - Hrádok našli sme i črepy so zvislými maľovanými čiarami i s ryhami. Podobne je to i s črepom z náleziska L ú ě k y - vodovod JRD vo viniciach, ktorý má znútra vytlačenú vypuklinu (čím sa zaraďuje do kultúry szilmeckej), ale aj čiernu maľbu. To je jasný dôkaz, že sa obe kultúry stretali. Vidíme to aj na množstve nádob s dutou nôžkou, ktoré nachádzame v szilmeckej kultúre i v bukovohorskej s čiernou maľovkou.

Poznámky a literatúra

- 1 Jednotlivé črepy nie sú totožné s obrázkami v publikáciách doteraz uvedenými! Miesto toho odkazujeme na literatúru: J. B a n n e r, Adatok a körömmel disztett edények kronológiájához, AE 1929, 23-24, 322-323; J. B a n n e r, Ethnologie der Körös Kultur, Dolgozatok-Arbeiten, Bd. VII., 1932, 32-48; J. B a n n e r, A Hódmezővásárhelyi múzeum első 5 éve, Szeged 1934; I. B. K u t z i a n, The Körös Kultur, Diss. Pann. II. 23; I. B. K u t z i a n, Körös kultúra, Diss. Pann. IV, 1944; J. B a n n e r, Funde der Körös Kultur von Hódmezővásárhely-

- Bodzáspart, AAH, 1954, 141-147; J. B a n n e r - J. K o r e k, Negyedik és ötödik ásátás hódm. Kökémydombon, AÉ, 1949, 9-23; J. B a n n e r, Harmadik ásátás a hódm. Kökénydombon, AÉ 1951, 27-36; J. B a n n e r, Funde der Körös Kultur von Hódmezővásárhely, Acta Arch. IV, 1954.
- 2 O Szilmege niet monografie. O nej je stručná informácia v J. K o r e k o v o m referáte v Programme et discours des chercheurs hongriens á la conférence archéologique de l'Académie Hongroise des Sciences, Bp. 1955.
 - 3 Vyskytlo sa podľa informácie I. B. K u t z i a n o v e j v Rábe (Győr), Pápai vám. Dosiaľ nie je publikované. Uverejní M i t t h a y.
 - 4 Tento vzorec nie je u H. S c h r o l l e r a, Die Stein und Kupferzeit Siebenburgens, Berlin 1933. Zodpovedá však zisteniu T o m p o v m u (25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912-36), kde sa dovoľáva A. V o s z o v e j práce Siebenbürgische und bosnische Funde, Tordosch und Butmir. Z.f. E. 27, 1895. Verhandl. 128. Abb. 4-8.
 - 5 Maľovanie čiernym obvyklé v Starčeve II podľa Fr. S c h a c h e r m e y r a (Dimini und die Bandkeramik, Wien 1954, str. 10) prechádza aj na bukovohorskú kultúru. Naša čierne maľovaná bukovohorská kultúra má jednoduchšiu ornamentiku než T o m p o m (Die Bandkeramik in Ungarn, Arch. Hung. V-VI, 1929) vyobrazená. Je tiež jednoduchšia od keramiky zo Sátoraljauhely.
 - 6 Festett edénytöredékek a Sátoraljauhelyi őstelepről, AÉ 1907. 279-287; A Sátoraljauhelyi őstelep, AÉ 1912, 244-261. Oba články sú od J. V i s e g r á d y h o.
 - 7 Fr. S c h a c h e r m e y r (l.c. 28) považuje to za fragmentový sloh a poukazuje, že sa vyskytuje v Tesálsku, v severnom Peloponéze, v Ariuse a v severnom Potisí, ale za Karpaty nejde. M. H o e r n e s (M. H o e r n e s a O. M e n g h i n, Urgeschichte der bildendenden Kunst, 1925, s obrázkami na strane 299) poukazuje na rozklad slohový.

NEUE NEOLITHISCHE KULTUREN IN DER OSTSLOWAKEI

Karol A n d e l

Die archäologische Fundmenge aus der Ostslowakei, die in den letzten Jahren verzeichnet wurde, dokumentiert die Notwendigkeit, der Ostslowakei erhöhte Aufmerksamkeit zu widmen. Die Funde gehören in den Bereich der Kriš-, Linear-, Turdaš-, Szilmege-Kultur, in die Endphase des Neolithikums usw. Die Kriš-Kultur ist in den Scherben aus Michalovce - Hrádok, Lúčky (Bez. Michalovce) und aus Oreské - Močidlá vertreten. Scherben der Szilmege Kultur wurden in Veľké Kapušany - Kablát, Lúčky - Hangačka und Lúčky - Záhumienky, in Michalovce - Hrádok, in Staré, Oreské - Močidlá, Senné und Sejkovce - Stočok gefunden. Die Turdaš-Kultur wird von der Scherbe mit doppelter Tupfenreihe repräsentiert, die von einem grösseren Gefässe stammt, welches innen mit einer hellbraunen Farbe angestrichen ist. Neben der laufenden Bükker-Kultur tritt auch Keramik auf, die mit schwarzen, sich leicht ablösenden Harzstreifen verziert ist. Die reichste Lokalität ist Michalovce - Hrádok. Die Funde dokumentieren, dass dieses Gebiet vom Neolithikum bis zum Äneolithikum bewohnt war.

PRAVEKÉ OSÍDLLENIE NA DUNÁCH SEVERNE OD OBCE BOHATÁ, OKRES HURBANOVO

Títus K o l n í k

V oblasti terénneho archeologického prieskumu medzi našich najskúsenejších pracovníkov patrí nesporne prof. dr. inž. Š. J a n š á k. Svoje bohaté a cenné skúsenosti, získané dlhoročným štúdiom a neúnavnou prácou priamo v teréne, ochotne a s mladíckym elánom odovzdáva svojim poslucháčom na fakulte. Učí ich nielen základom precíznej terénnej dokumentácie, ale snaží sa u nich vypestovať i akýsi cit pre vyhľadávanie objektov. Pravda, nie cit intuitívny, ale skôr akýsi zmysel, usmerňovaný ovládaním kritického rozboru terénu (Š. J a n š á k, Význam zemepisných činiteľov v živote predvekeho ľudstva, SMSS 1949 - 1950, XLIII - XLV, 65 - 75). Dôležitú úlohu v pravekom osídlení majú podľa Š. J a n š á k a pieskové duny. Dosiaľ sa venoval ich štúdiu predovšetkým po stránke geologickej (Š. J a n š á k, Eolické formácie na Slovensku, odtlačok zo Zemepisného sborníka II, 1950, č. 1-2 a 3-4, 1-69). Poukázal však na fakt, že všetky pieskové pahorky pozdĺž vodných tokov boli spravidla sídlami pravekého človeka a zdôraznil i potrebu ich archeologického prieskumu. Výskumy a prieskumy za posledné roky potvrdzujú správnosť jeho tézy. Boli zistené a čiastočne preskúmané početné objekty na dunách pri Seredi, Bešeňove, Dvoroch nad Žitavou, Bajči, Hurbanove, Andovciach, Sládečkovciach a Štrkovci pri Šoporni. A to sú len najdôležitejšie z nich.

Neobyčajne bohaté praveké osídlenia môžeme sledovať i na dunách severne od obce Bohatá (prv Bagota), okres Hurbanovo, po oboch stranách rieky Žitavy. Prvé praveké nálezy, väčšinou neolitické a eneolitické, zistil už B. S z ů k e za svojej činnosti v Nových Zámkoch (B. S z ů k e, Ďalšie okolie Nových Zámkov, nálezová zpráva, uložená v archíve AÚ) a v posledných rokoch tu robil povrchové zbery laborant AÚ J. T u r b a č (inv. č. 27/54, 28/54, 29/54, 16/55).

Na jar 1955 robili sme tu s J. T u r b a č o m a V. M é s z á r o s o m systematický povrchový prieskum. Stopy rozrušených pravekých objektov sme zistili spolu na desiatich viac-menej samostatných lokalitách.

B o h a t á I

Najrozmanitejšie a najbohatšie nálezy sa našli na dune nazvanej Cséplős part. Hlbokou orbou (traktor Stalinec) boli v polovici marca 1955 rozrušené početné sídliskové objekty, sledovateľné na povrchu jednak podľa nápadného množstva črepov, mazanice, zvieracích kostí, jednak nápadnými popolavošedými, prípadne hnedočiernymi, v niekoľkých prípadoch bledožltými flakmi. Flaky možno pozorovať na ploche asi 160 x 120 m, najmä na svahoch návršia (severozápadnom i juhovýchodnom), teda v miestach, kde horná vrstva bola neustále splachovaná a kde pluh hlbšie zaberal. Zhľuky nálezov na uvedených miestach sú pomerne husté a nachádzame na nich zvyčajne pomiešané črepy rôznych kultúr. Celkove boli zistené a zamerané nálezy na 26 "kultúrnych flakoch".

Najpočetnejšie sú nálezy neolitické a eneolitické. Volútová keramika je zastúpená predovšetkým železovským typom (tab. I: 1-15). Vyskytujú sa črepy

bombovitých nádob (tab. I: 1, 3, 6), ako i črepy nádob s členeným telom (tab. I: 8, 15). Nádoby sú zdobené dvojitémi oblúkovými i lomenými líniami, prerušovanými zárezmi alebo oválnymi jamkami. Zriedkavejšie sú nádoby s výzdobou zvlnených línií (tab. I: 2, 7) a nádoby s plastickými pupčkami (tab. I: 4) alebo pretláčanými výčnelkami (tab. I: 1, 9, 10). Pozoruhodný je zlomok nádoby s postrannými držadlovými výčnelkami tvaru antropomorfnej nôžky (tab. I: 13). Nádoba bola celá do čiernej leštená.

Vyskytli sa i črepy s červene maľovanými pásmi (po vypálení). Nádoby boli poväčšine zhotovené z jemne vyplavenej hliny, prevažne svetlosivej farby, pomerne tenkostenné.

Eneolitická doba je zastúpená nálezmi kanelovanej keramiky (tab. I: 17; tab. II). Časté sú črepy hrncov s drsným povrchom s pretláčanými plastickými pásmi pod okrajom (tab. II: 16-19); rozmanité žliabkované črepy, prípadne v kombinácii s radmi vtlačených jamiek. Doložené sú i misy s prepážkami s prečnievajúcimi gombičkovitými výčnelkami (tab. II: 2, 9). Výrazné sú i črepy z nádob s uchami: pásovými, prečnievajúcimi nad okraj, sedlovitými uchami, ukončenými dvoma výčnelkami (tab. II: 8), tunelovitými, prípadne jemne žliabkovanými (tab. II: 12). Podľa určenia dr. A. T o č í k a časť črepov sa hlási svojou výzdobou k boľárskeho typu.

Zaujímavé sú nálezy zlomkov dvoch hlinených plastiek:

1. T o r z o f i g u r á l n e j p l a s t i k y (tab. I: 18), predstavujúce hrudnú časť sošky. Hlavička a časť od pásu dolu sú ulomené. Silne schematizované telo plastiky je ploché, mierne oblúkovité dopredu ohnuté, ruky sú naznačené iba zaoblenými výčnelkami. Hruď je zvýraznená štyrmi plastickými striedavými rebrami, v podstate rovnobežnými s plecami idolu. Rebry v strednej zvýšenej časti nenadväzujú priamo na seba, ale na ľavej strane sú o niečo nižšie. Plastika je zhotovená z jemnej piesčitej hliny hnedošedej farby. Povrch, ktorý bol pôvodne starostlivo vyhladený, je dnes čiastočne olúpaný, najmä na chrbtovej strane. Časť povrchu bola pôvodne zamaľovaná dodatočne naneseným červeným farbivom. Jeho stopy sa dodnes zachovali nad hornými rebrami, na kýptoch rúk a v náznakoch i v hornej časti na chrbtovej strane. Farbiivo pripomína v značnej miere maľovanie na železovských čepoch. Rozmery plastiky: výška zachovanej časti je 5,3 cm; rozpätie rúk 6,4 cm; maximálna hrúbka tela 1,6 cm.

2. Z l o m o k i n e j v ä č š e j h l i n e n e j p l a s t i k y neposkytuje možnosť určitejšej predstavy o pôvodnej forme idolu (tab. I: 16). Fragment predstavuje ľavú, prípadne pravú ruku v podobe rovnostranného trojuholníka (dĺžka strany 6,5 cm, maximálna hrúbka 1,7 cm). Horná strana kýpta ruky je zaoblená a smerom do stredu mierne prehnutá (nábeh na hlavičku?); dolná strana má rovnú plochu. V mieste, kde sa dolná časť pripájala na telo, ústi zvislý otvor, prechádzajúci pravdepodobne stredom tela plastiky. Odlúpený povrch v strednej časti ukazuje, že tu bol pôvodne nalepený nejaký výčnelok (prsia?). Jamka v pravej hornej časti je stopa po vypadnutom väčšom pieskovom zrnku. V porovnaní s predchádzajúcou plastikou je z horšieho a hrubšieho materiálu, na prednej strane šedočiernej farby, na zadnej tehlovohnedej.

Kultúrnú príslušnosť oboch uvedených plastiek nemožno bezpečne rozhodnúť. Podľa B. N o v o t n é h o vyskytujú sa ploché hlinené idoly na južnom Slovensku predovšetkým v obsahu kanelovanej keramiky (B. N o v o t n ý, Hlinený idol z Levice, Archeologické rozhledy VI, 1954, 15).

Pre uvedené zaradenie našich plastík mohlo by svedčiť aj neobyčajne bohaté osídlenie ľudu kanelovanej keramiky, doložené na ich nálezisku. Nápadná podobnosť červeného farbiwa na prvej plastike s farbivom, používaným na maľovanie keramiky železovského typu, by mohlo ponúkať i predpoklad neolitického veku.

K nálezom kanelovanej keramiky patria s veľkou pravdepodobnosťou aj tkáčske závažia (tab. II: 1, 4), zlomok praslena (tab. II: 3) a cievky (tab. II: 6), nájdené v miestach, kde sa takmer výlučne vyskytoval materiál kanelovanej keramiky.

Doba bronzová je zastúpená iba niekoľkými črepmi maďarovskej kultúry.

Početnejšie sú nálezy neskorolátenskej keramiky: sudovité nádoby (tab. III: 1), niekedy zvisle ryhované (tab. III: 6); nízke, výrazne profilované misky (tab. III: 3), v jednom prípade s vhladenou vlnovkou na vnútornej strane.

Zaradenie niektorých črepov na kruhu točenej keramiky (tab. III: 4, 7, 8) je neisté. Nazdávame sa, že patria skôr do doby rímskej, ktorá je zastúpená aj typickou barbarickou keramikou. Podarilo sa rekonštruovať dve nádoby. Menšiu, nálevkovite roztvorenú misku, 7 cm vysokú (tab. III: 14) a misovitú nádobku s dolnou časťou tvaru stlačenej polgule (tab. III: 16), 5 cm vysokú, zdobenú obvodovým radom trojuholníkových jamôk. Prvá nádobka má početné analógie v keramickom materiáli zo sídliska v Cíferi (uloženom v zbierke Š. J a n š á k a v Bratislave); druhá tvarovo pripomína misky z Čáčova (V. Š e m m e r, Archeologické nálezy v Čáčove, okres Senica nad Myjavou, SMSS XXXIV - XXXV, 1940 - 1941, obr. 6, 7). V črepovom materiáli je zastúpená keramika s výzdobou rôznych jamôk (tab. III: 9, 13), priečných mrežovitých rýh (tab. III: 5), vejárovitých poloblúčkov (tab. III: 11), vysokých sústredených oblúčkov (tab. III: 12) i vlnoviek (tab. III: 10). Uvedené výzdobné prvky vyskytujú sa na sídliskovej keramike z II. a III. stor.

Zo slovanského obdobia našlo sa niekoľko neskorých črepov na kruhu točenej keramiky (tab. III: 15, 17, 18, 19). Črep z podstavy, zobrazený na tab. II: 19, je pozoruhodný hrnčiarskou značkou. Neobyčajne bohatý výskyt zvieracích kostí a mušlí šklabky riečnej je dokladom intenzívneho osídlenia. Priradenie kostrového materiálu, i keď veľmi zaujímavého (napr. korytnačka a divá mačka), k jednotlivým kultúram nie je možné.

Je pravdepodobné, že pluh vo väčšej miere zachytil nálezisko iba na svahoch dunového návršia, lebo objekty, rozložené na plošine návršia, sú narušené iba nepatrne. Ďalšie prípadné výskumy mohli by priniesť nielen nový materiál, ale i cenné poznatky.

B o h a t á II

K juhu sa zvažujúca časť dunového návršia, zvaná Lábsky, oddelená od predošlého náleziska iba agátovým plotom a poľnou cestou, tiež vykazuje stopy bohatého pravekého osídlenia. Povrchovým zberom boli tu zistené črepy:

- a) neolitické (železovský typ),
- b) eneolitické (kanelovaná keramika),
- c) halštatské,
- d) laténske,
- e) ranostredoveké.

Tu ide vlastne o pokračovanie sídlisk z "Cséplős partu", dosiaľ nenarušených hlbokou orbou.

B o h a t á III

Asi 350 m východne od náleziska, označeného Cséplős part, na dune v údolíčku, ohraničenom zo západnej strany agátovým lesíkom a na východnej strane návrším, vysadeným t.č. vinohradom, susediacim so štátnou cestou Nové Zámky - Komárno, boli povrchovým zberom zistené neolitické (železovské), eneolitické (kanelované) a ranostredoveké črepy, kusy mazanice a rôzne zvieracie kosti (príp. kat. č. 21/55). Ide pravdepodobne o narušené sídliská z uvedených už období.

B o h a t á IV

Na dune asi 100 m západne od križa, postaveného pri vyústení poľnej, tzv. Druhej cesty, na štátnu hradskú Nové Zámky - Komárno, boli zistené neskoré slovanské a typické črepy (inv. č. 22/55).

B o h a t á V

Medzi "Prvou" a "Druhou" cestou sú tri dunové návršia, idúce vo smere SZ - JV. Hlbokou orbou boli tu rozrušené početné objekty, ktoré dnes možno na povrchu sledovať podľa fľakov bledšieho alebo tmavšieho odtieňu a podľa nápadného sústreďenia črepov, zvieracích i ľudských kostí, spálenej hlíny a pieskovcových opálených kamenov. Boli zistené:

- a) neolitické (lengyelské) črepy a dve obsidiánové čepeľky v blízkosti zlomkov ľudskej lebky,
- b) slovanské črepy, zdobené paralelnými obvodovými ryhami a viacnásobnými vlnovkami, niektoré značne opálené. V ich blízkosti boli zistené i rozrušené kostrové hroby, inde zase pieskovcové opálené tabuľovité kamene (sídlisko?).

B o h a t á VI

Atypické praveké črepy (inv. č. 25/55), pravdepodobne eneolitické, boli zistené i tesne za dedinou (smerom na Bajč), asi 100 m vľavo od štátnej cesty.

B o h a t á VII

Na ľavom brehu rieky Žitavy boli na dvoch dunových návršiach zistené črepy (inv. č. 26/55):

- a) neolitické (železovské),
- b) eneolitické (kanelované)
- c) ranostredoveké - slovanské.

Zamestnanec AÚ v Nitre J. T u r b a č našiel pri povrchovom prieskume v júni 1955 okrem črepov z uvedených období i črepy neskoroláténske (inv. č. 74/55).

B o h a t á VIII

Na pravej strane Žitavy, naproti majeru Pavlov dvor, je pretiahnuté dunovité návršie, zvané Príchod. Nálezy (inv. č. 27/55):

- a) neolitický črep, zdobený paralelnými oblúkovými presekávanými líniami,
- b) eneolitické črepy s pásikovým uchom, s obvodovým presekávaným pásikom pod okrajom,
- c) starohalštatské - velatické črepy,
- d) slovanské črepy (okraje, črepy z vydutia, zdobené mnohonásobnou vlnovkou s obvodovými paralelnými ryhami, črep z misky na pečenie),
- e) rozrušené kostrové hroby, pravdepodobne slovanské.

B o h a t á IX

V severnej časti "Zsidó partu", pokrytej t.č. vinohradmi, našli sa podľa výpovede miestnych obyvateľov rôzne kamenné nástroje, nádoby a železné zbrane. Naším povrchovým prieskumom sme zistili iba niekoľko atypických pravekých črepov. B. S z ů k e v už uvedenej zpráve uvádza, že tu našli početné črepy železovského typu, kopytovité klíny, črepy kanelovanej keramiky, množstvo pazúrikov a stredoveké črepy.

B o h a t á X

V pieskovisku na "Klepner parte" našiel J. T u r b a č črepy železovského typu a kopytovitý kamenný klín.

Uvedené praveké lokality na území Bohatej sú významným článkom v reťazi nálezísk (s osídlením takmer z celého praveku, počnúc mladším neolitom), rozložených po východnom brehu Žitavy od Veľkej Mane cez Bešeňov, Dvory nad Žitavou a Bajč k Hurbanovu, Chotínu, Iži a Patinciam.

EINE URZEITLICHE BESIEDLUNG AUF DEN DÜNEN NÖRDLICH DER ORTSCHAFT BOHATÁ, BEZIRK HURBANOVO

Títus K o l n í k

Auf den Dünen nördlich der Ortschaft Bohatá wurde durch Oberflächenforschung eine urzeitliche Besiedlung auf 10, mehr oder weniger selbständigen Lokalitäten festgestellt. Die reichsten und mannigfaltigsten Funde wurden in der Lage "Cséplös part" gewonnen, wo durch das Tiefpflügen Siedlungen aus dem Neolithikum (Type Želiezovce - Taf. I: 1-15) und Äneolithikum mit der Kannelierten Keramik (Taf. II) beschädigt wurden. Bronzezeitliche Funde (Madarovce-Kultur) wurden weniger festgestellt. Scherben der spät-laténischen Keramik (Taf. III: 1-3, 6) und der barbarischen Keramik aus der römischen Zeit (Taf. III: 5, 9-14, 16) treten auch auf. Aus dem slawischen Abschnitte wurden nur einige späte Scherben gefunden (Taf. III: 15, 17-19).

Am beachtenswertesten sind die Bruchstücke zweier Tonplastiken (Taf. III: 16, 18), welche wahrscheinlich äneolithisch sind.

Die Siedlungen in Bohatá bilden ein wichtiges Glied in der Kette der Fundorte, welche am Ostufer des Žitavaflusses festgestellt wurden.

SOUČASNÝ STAV PRŮZKUMU MORAVSKÝCH ÚNĚTICKÝCH SÍDLIŠŤ

Karel T r n e l k a

Únětické osídlení bylo na jižní a střední Moravě značně husté. Svědčí o tom více než 450 doposud známých nálezů, na kterých byly nejčastěji objeveny ojedinelé hroby, menší skupiny hrobů a někdy i větší nebo menší hřbitovy. Ale také naleziště s pozůstatky sídliště a lokalit, z nichž pocházejí ojedinelé nebo hromadné nálezy bronzových předmětů, je značný počet. Na Moravě je mi známo na 140 únětických sídlišť. Jejich seznam jsem uvedl ve své práci Moravská únětická pohřebiště, PA XLIV, 314. Naleziště s pozůstatky sídlišť se ovšem ve velké většině případů shodují s lokalitami pohřebišť a hrobů. Víme o nich hlavně ze záznamů, zpráv, přehledů nalezišť a článků, především I. L. Č e r v i n k y, J. P a l l i a r d i h o, A. R z e h a k a, A l. P r o c h á z k y, A. G o t t w a l d a, M. C h l e b o r á d a, Fr. V i l d o m c e, J. P o u l í k a, J. S k u t i l a a řady jiných. Někdy je svědectvím o nich pouze musejní materiál. Některé ze zmíněných zpráv a záznamů nejsou publikovány, což se týká především záznamů I. L. Č e r v i n k y. Uvedené prameny se však skoro vesměs týkají jenom náhodných nálezů nebo záchranných výzkumů, většinou menších. Největší z nich doposud provedlo, pokud vím, oddělení pravěku Moravského musea v Brně na stanovišti dětské nemocnice v Brně-Černých Polích, kde bylo prozkoumáno celkem asi 48 jam. Zmínky zasluhuje také výzkum M. C h l e b o r á d a na návrší Člupech mezi Křižanovicemi a Marefami u Bučovic, kde jmenovaný soustavně prokopával několik jam, jež obsahovaly mnoho cenného materiálu. (Oba výzkumy jsou publikovány v ČMMB XXXIV 1949, 155 a v Pravěku 1927/29, č. 4-6, s. 9 a d.) Záměrný systematický výzkum únětických sídlišť nebyl zatím na Moravě proveden ani v jediném případě. Naše vědomosti o nich jsou proto kusé a mezerovité, třebaže poučení o hospodářských i společenských poměrech je třeba hledat především na sídlištích. Za tohoto stavu není dobře možné pokusit se o vylíčení celkového obrazu starší doby bronzové.

V tomto článku mohu podat jen stručný přehled skrovných výsledků průzkumu moravských únětických sídlišť.

Jde-li o sídliště, hovoří nálezové zprávy obyčejně o vrstvách, sídelních nebo odpadových jamách, nebo prostě o jamách, případně o stopách sídliště. Někdy nálezové zprávy uvádějí, že jde o větší, rozsáhlé sídliště (Kravsko-Lovčice), nebo že vrstvy jsou mocné (Vrchoslavice), rozsáhlé (St. Břeclav) a pod. Určitý počet jam se udává zřídka kdy (Brno). Obyčejně se dovídáme, že jam bylo "několik" nebo "více" a p. Častější jsou v nálezových zprávách zmínky o jejich tvaru a rozměrech. Jámy bývají dížovité (Modřice, Telnice, Sobůlky), kotlovité (Náklo, Těšetice, Telnice), zvonovité (Telnice), podoby mísy (Marefy), lichoběžníkovité (Brno) a j. Málokdy je ke zprávě připojen náčrt jámy s udáním rozměrů. Hloubky a šířky jam jsou rozdílné. V Brně-Černých Polích byly jámy 120 - 225 cm hluboké o průměrech dna 100 - 320 cm.

Na pohřebišti v Kobylnicích, které zkoumali A l. P r o c h á z k a s J. V a š í č k e m, bylo také 5 sídelních jam. Jedna z nich byla podle P r o c h á z k o v a nepublikovaného deníku obdélníková a vedly od ní "kanály" o délce 2,5 -

6 m, které byly 35 - 42 cm široké a 50 - 60 cm vysoké. Jejich účel nebyl podle nálezce jasný. Také v Určicích uvádí A. G o t t w a l d nedaleko od hrobů prostornou jámu, která však obsahovala nečetné střepy a několik zpřeházených kostí. Zbytky skutečné chaty se podařilo nalézt, jak se zdá zatím pouze I. L. Č e r v i n k o v i v Hradčanech u Prostějova. V poloze Strádalec zjistil půdorys chaty o rozměrech 4,20 x 4,00 m. Její stěny značily vrstvu vypálené mazanice. Dno chaty bylo urovňováno a dobře udupáno. Podél celé severní stěny pak ležela v řadě hromádka závaží koláčovitého tvaru a při krajích bylo po jednom kuželovitém závaží. Koláčovitá závaží po 7 - 8 na sobě, celkem přes 80 kusů, byla uhnětena z obyčejné hlíny a tak slabě vypálená, že se při dotyku drobila. Uprostřed chaty leželo další závaží a opodál únětický koflík a pískovcový kámen s járkem, ostře vyhlazeným od broušení kostěných šidel. (I. L. Č e r v i n k a, ČVMSO, roč. 55, sv. II, zvl. ot.). O kulových jamkách se Č e r v i n k a nezmiňuje. Přes všechno úsilí nebyly zjištěny ani při záchranném výzkumu v brněnských Černých Polích.

Polohu sídlišť se mi nepodařilo bezpečně zjistit ve většině případů, protože nálezové zprávy je blíže neoznačují. Jen u několika lokalit je uvedeno, že sídliště byla na výšinách nebo na jejich úbočích, na př. na vrchu Leskouně, na Křepickém hradisku, na Člupech mezi Křižanovicemi a Marefami a na Hradě ve Znojme. Návrší sídliště bylo také asi na vrchu sv. Martina u Lulče, jak dosvědčuje kolekce nálezů V. T r á v ě n c e, nyní v MM v Brně. K lokalitám, chráněným ideálně přírodou, náleží podle J. S k u t i l a též únětické sídliště na Hrádku u Kramolína na Třebíčsku v mohutném meandru řeky Jihlavy. Povaha terénu mnohých nálezů s pozůstatky únětických sídlišť nepřipouští pochybnost, že tam mohla být toliko sídliště rovinná nebo položená na mírných svazích, často asi nad řekami, potoky a potůčky. Zdá se, že takových bylo většina. Pokud se týká rozlohy sídlišť, není o nich bezpečných a přesnějších dat. Jen o sídlišti v Černých Polích v Brně víme, že zaujímalo nejméně 1,5 ha plochy. Leželo na nevysokém návrší nad potokem Ponávkou a nepochybně v poměrné blízkosti lesa.

Třeba ještě poznamenat, že únětické osídlení bylo později vystřídáno téměř na všech zmíněných návrších sídlištích (Leskoun, Křepické hradisko, Znojmo) osídlením věteřovského typu, který má silnou únětickou komponentu. Ostatně také sídliště na Člupech u Maref a Křižanovic nedaleko Bučovic bylo znatelně zasazeno vlivem věteřovské keramiky.

Vrstvy na sídlištích bývají někdy popelovité. Na př. v Žarošicích se uvádí vrstva popela 50 cm mocná, v níž bylo podle V. B r o u k a l a hojně střepů. Častěji se nálezové zprávy zmiňují o popelu v jamách, na př. v Nákle, Vyškově, Šlapanicích, Těšeticích, Křepicích na Hustopečsku, v Brně a v Sobůlkách, kde bylo podle M. Kříže popela mnoho. Ve Vyškově byly v jámě nalezeny také opálené kameny. Dřevo uhlíků, které se uchovaly ve vrstvách a jamách na sídlištích, bylo odborně určeno jen vyjimečně, na př. v Brně, kde na základě analýsy uhlíků rozpoznal V. N e č e s a n ý dub, buk a javor. Tamtéž se uchoval v omítce otisk lískového listu. Zbytky omítky (mazanice) se vyskytují v jamách ku podivu poměrně zřídka a někdy sekundárně, na př. v jámě v Brně. Dále byla mazanice nalezena také v Nákle a v Němčicích n.H., kde se zachovaly na kusu omítky otisky obou lidských rukou.

Je známo, že lidstvo únětické kultury pohřbívalo své zemřelé zpravidla rituálně, s milodary a na zvláštních pohřebištích. Máme však řadu dokladů o tom, že nebožtíci byli pohřbeni také v jamách přímo na sídlištích. Tyto případy byly zjištěny v Mor. Krumlově, v Sobůlkách, v Lovčicích, v Telnici, v Němčicích n. H.

v jamách též pohřby hromadné. V brněnských Černých Polích jsme zjistili pohřby v únětických jamách pětkrát. Dvakrát šlo o současný pohřeb muže a ženy a v jednom případě o dvě děti nestejného stáří, pohřbené společně. Na tomto sídlišti jsme našli též kostru ženy s bronzovými obušími na spáncích, která měla jednu nohu ostře skrčenou a druhou nataženou, a pak pohřeb muže, pohřbeného se psem. Někdy byly nalezeny v jamách pouze lidské kosti nebo jejich zlomky a nikoli celé kostry (Mor. Krumlov, Lovčice).

V celé řadě případů byly zjištěny sídelní jámy mezi hroby (Kobylnice, Kyjiv, Tvarožná, Němčany, Němčice n. H., Rakvice, Šardice, Těšetice a Vážany n.L.) nebo poblíže hrobů (Vranovice u Prostějova, Nezamyslice, Oblekovice).

Nejčastějšími nálezy v kulturních vrstvách sídlišť i v zásypech jam na sídlišťích bývají zlomky keramiky, poměrně zřídka zdobené. Někdy se najdou též nádoby úplně nebo jen málo poškozené, takže je lze snadno doplnit (Brno). Velmi častou sídelní keramikou jsou hrnky a hrnce. Vyskytují se hrubší hrnce, ale též hrnky menší i drobnější, vcelku shodné s keramikou, nalézanou v hrobech. Hojně jsou též velké nádoby a zásobnice, o kterých se nálezové zprávy zmiňují na více než 20 sídlišťích. Hojně používanou keramikou byly také misky a misky. Méně často uvádějí nálezové zprávy džbánky a šálky a jen zcela ojediněle nádoby hmoždířovitého tvaru, baňky, drobné osudíčko, amforu, cedníky (Šitbořice, Vřesovice, Marefy), hliněnou naběračku (Brno) a dmuchadlo, t.j. snad násadec k měchu (Křižanovice u Bučovic). V nálezech se vyskytují častěji kolečka, vykroužená ze střepů nádob, někdy ve středu provrtaná. Jejich účel není jasný.

Ze všech sídlišť je známa kostěná industrie. Jsou to nejčastěji šídla a šídélka. Vzácněji se uvádějí kostěné jehlice, někdy s provrtanou hlavicí (Leskoun, Sobůlky, Ponětovice), jaké známe též z některých hrobů, pak jehly, dlátka, hladítka, parohová kladiva (St. Břeclav, Marefy). Řidčeji se v jamách vyskytují kostěné šipky (Leskoun, Brno, Křižanovice u Bučovic) a opracované kančí špičáky. Kostěný háček - udice je znám z Křižanovic, odkud pochází také kostěná ploténka se čtyřmi dírkami. Parohový prsteneček, nalezený na Leskouně, patří asi již sídlišťi věteřovského typu, které je tam dosvědčeno též jiným charakteristickým materiálem.

Běžným materiálem na moravských únětických sídlišťích jsou také kamenné nástroje, štípané i hlazené. Jsou to pazourkové čepelky, které se na př. v Křižanovicích u Bučovic vyskytly sedmkrát, kamenné sekerky a sekeromlaty, jež známe z Koberic u Prostějova, Těšetic, Určic a Vážan n.L., dále hladítka, drásadla a škrabadla (Brno), pazourkové nástroje s pilkovou retuší (Brno), pazourkový vrtáček (Křižanovice u Buč.) a brousek. Dále je to i řada šípek z pazourku nebo rohovce. Poměrně časté jsou nálezy plochých kamenů na drcení obilí (mlýnků) a drtidel. Ojediněle bylo nalezeno kolečko z pískovce (Marefy). Na sídlišťích byly nalezeny také známé kamenné sekerky se žlábkem nebo ovrubem, a to v Horních Dunajovicích, Křenovicích a Vrchoslavicích. V Otaslavicích ležela pěkná sekerka tohoto druhu na dně jámy. Sekery se žlábkem na Moravě v únětických hrobech zatím nebyly.

Ozdobné závěsky hliněné nebo z říčních škeblí známy jsou ze sídlišťe v Opatovicích u Vyškova a v Plocanech. Z těchto nalezišť se uvádí i krevel.

Výjimkou nejsou ani nálezy bronzových předmětů. Třeba však dodat, že se našly jen na několika sídlišťích a že i na velkých sídlišťích není někdy po bronzích stopy, na př. v Brně.

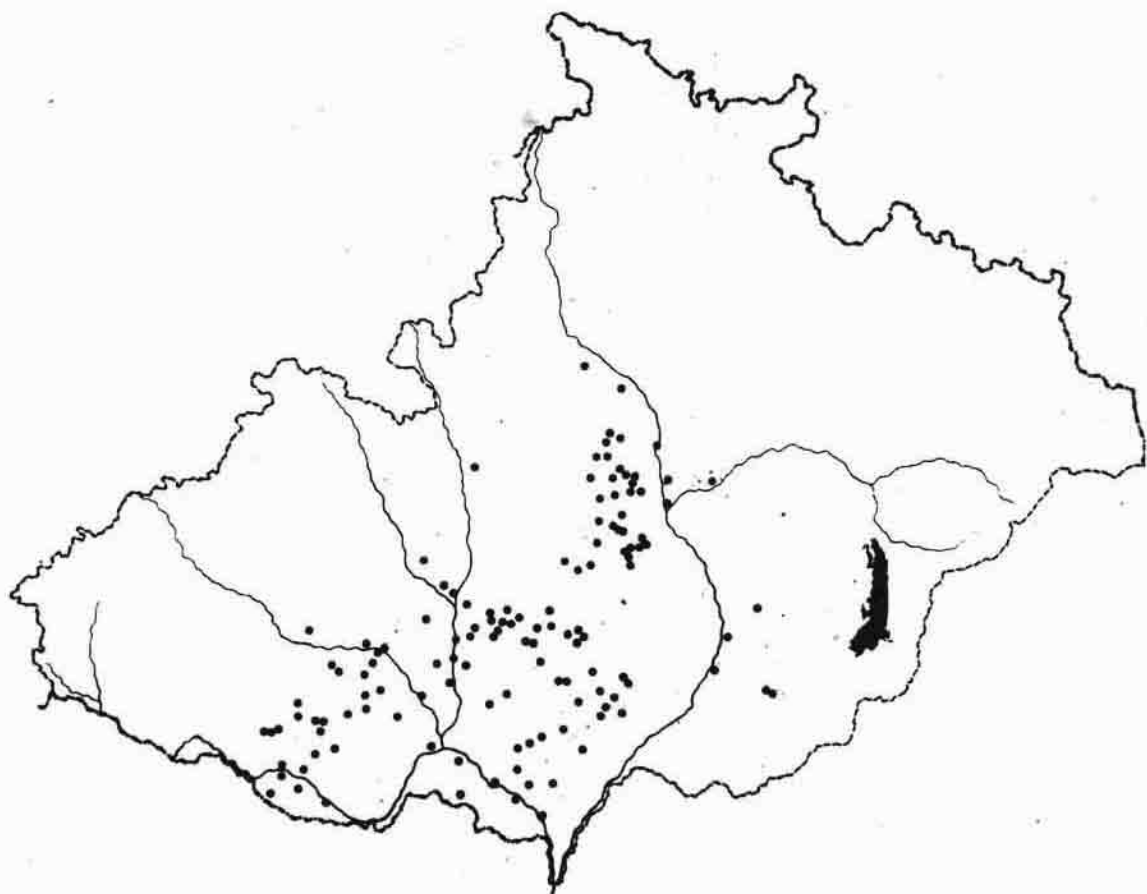
Bronzové sekerky s lištami známe ze sídlišť u Křižanovic a na Křepickém hradisku. Ze sídliště na Leskouně pochází sekerka se zakulaceným týlem. Bronzové dláčečko, připomínající dvojbřitou sekeru (labris), bylo nalezeno v Holubicích. Další dlátka pochází z Leskouna a Křižanovic u Buč. Čtyřboká bronzová šidla byla nalezena na Křepickém hradisku, v Lovčicích a Marefích na Člupech. Jehlice jsou z Kobylí, Křepického hradiska (cyperská), Oblekovic, Vrohoslavic (t.zv. únětická), Leskouna, Lednice a Oblekovic (s kulovitou, šikmo provrtanou hlavicí), Leskouna a Vážan n.l. (s podélnou trubičkou). Tenká jehla pochází z Křižanovic u Buč.

Z jam na sídlišťích známe také ozdobné předměty bronzové a to: trubičku svinutou z drátu (Leskoun, Sobůlky), spirálovitě svinutý náramek z bronzového drátu (Leskoun, Marefy), tyčinkovité náramky podoby velkého písmene C (Leskoun), bronzový kroužek s přeloženými konci přes sebe (Vážany n.l.), zlomek manžetového náramku (Leskoun), tenký bronzový náramek (Jiřikovice), t.zv. hřivny (Lovčice, Křižanovice u Buč.), trojúhelníkovou bronzovou dýčku (Křepické hradisko), šipku z bronzového plechu (Leskoun) a bronzovou udici (Marefy - Člupy). Z tohoto výčtu nálezů je patrné, že jde skutečně jen o několik nalezišť, mezi kterými se často opakují zejména Leskoun, Křepické hradisko a Člupy mezi Křižanovicemi a Marefami na Bučovicu. Jak bylo zmíněno, jsou to sídliště návrší, na kterých je později prokázáno osídlení věteřovského typu nebo alespoň značné ovlivnění věteřovskou keramikou. To by podporovalo domněnku, že zbohatlí únětičtí kovolitci se časem oddělili od zemědělsko-chovatelské vrstvy obyvatelstva vesnických únětických osad a zakládali vlastní návrší sídliště, kde byl jejich rostoucí majetek lépe chráněn. Tak se ovšem vytvářela nadřazená, vládnoucí vrstva, což se pak projevilo markantněji na sídlišťích věteřovského typu, někdy opevněných příkopy a valy, která svým charakterem připomínají již městské osady, stejně jako některá sídliště maďarovské kultury na Slovensku. Zdá se, že bronzové předměty byly nalezeny v největším počtu na Leskouně, kde prý soukromí sběratelé získali také zlaté věci, jak uvedl K n i e s.

Depoty bronzových předmětů byly na sídlišťích ve Znojmě, které je opět sídliště návrší (hřivny), a prý také v Troubsku u Brna (dvě pasové puklice a torso manžetového náramku).

V jamách a sídlišťních vrstvách se nachází také množství zvířecích kostí, které však ve většině případů nejsou odborně určeny. Kostí psa byly nalezeny v Lovčicích, Telnici a Brně. Kostí skotu se uvádějí z Mor. Krumlova, Lovčic, Telnice, Vrbovce, Křižanovic u Buč. a Maref, kosti ovce z Domčic, Mor. Krumlova, Lovčic a Brna, kosti domácího vepře z Domčic, Mor. Krumlova, Lovčic, Telnice, Brna, Maref, kosti (ale zejména zuby) koně z Měnína, Žižkova, Brna a Maref, kosti jelena z Domčic, Mor. Krumlova, Vyškova, Brna, Křižanovic u Buč., kosti srnca z Mor. Krumlova a Maref, zajíce a bobra z Mor. Krumlova, kosti zubra z Vel. Pavlovic. Caroharodon megalodon byl nalezen v jámě ve Šlapanicích a dentalium v Hrušovanech u Brna. (V únětických hrobech se někdy nacházejí rozličné náhrdelníky, jejichž součástí bývají také trubičky dentalia.) Skořápky říčních škeblí se nacházejí v jamách buď ogediněle, nebo někdy hromadně a ve značném množství (Kravsko, Plenkovice, Brno, Marefy a j.). Podle toho sloužily nepochybně za potravu. Zuhelnatělé pšeničné zrno bylo nalezeno v Telnici. (Ze starších nálezů zvířecích kostí byly určeny pouze ty, které získali při vlastních výzkumech Maška, Kříž, Woldřich, Knies, Palliardi, Červinka, nebo které jim byly předloženy k určení. Některé kosti určil později doc. Al. Stehlík.)

Na základě uvedených zpráv a nálezů dospíváme k závěru, že únětické osídlení Na Moravě (v. mapku sídlišť níže) zaujímalo především pahorkatiny a mírné vyvýšeniny v jižní a střední části země, pokryté namnoze vrstvami teplé a úrodné spraše nebo sprašových hlín, a tedy vhodné k provozování zemědělství. To ostatně potvrzuje též mapka moravských únětických pohřebišť a hrobu (PA XLIV, 231). Zdá se, že toto osídlení nikde nepřekročilo nadmořskou výšku 400 m a že jeho výšková hranice nejčastěji kolísá mezi 200 - 300 m.

Sídliště moravské únětické kultury

Půdorys chat z moravských výzkumů a nálezů zatím neznáme a tím méně ovšem jejich vnitřní uspořádání. Jakýmsi náznakem je tu pouze Červínkův výše popsáný nález v Hradčanech u Prostějova. Mocné kulturní vrstvy na některých sídlištích svědčí o tom, že tam byly osady stálé a delší dobu obydlené. Jasnější představu o jejich rozloze, výstavbě a uspořádání dosavadní výzkumy však neumožňují. Časně únětická sídliště jsou na Moravě doposud téměř neznámá. Je to podobný zjev, jaký u nás pozorujeme v kulturách zvencovitých pohárů a šňůrové, jež časně únětickému období bezprostředně předcházely nebo s ním byly snad částečně i současné.

Nálezy na sídlištích nesporně dosvědčují, že jejich obyvatelé nalézali obživu hlavně v zemědělství, ale též v chovu dobytka a v lovu zvěře a ryb. Zbytky hrnčířské dílny s množstvím střepů se uvádějí v Žarošicích a v Plenkovicích. Spálený tkalcovský stav nalezl Č e r v í n k a, jak bylo zmíněno, v Hradčanech u Prostějova. Tkaní na primitivních stavech dosvědčují dále také tkalcovská závaží tvaru hranolů, jehlanů, kuželů, válců nebo koláčovitě formy (Jiříkovice,

Leskoun, Žešov, Milfron, Bulhary a Marefy), jakož i množství přeslenů, nalezených na př. v Břeclavi, Čechůvkách, Kyjově a na celé řadě dalších sídlišť. Velké hliněné jehlance ze St. Břeclavi, Kyjova, Sobůlek, kde jich bylo 8 vedle sebe, a z Hradčan sloužily podle Č e r v i n k y za stojany k rožnům.

Přímé doklady kovolitectví na př. kadluby k odlévání, bronzová nebo měděná surovina nebo vůbec nějaké stopy kovolitecké dílny na Moravě zatím nebyly nalezeny. Nepřímým svědectvím této činnosti by mohlo být zmíněné hliněné "dmuchadlo", nalezené C h l e b o r á d e m na návršním sídlišti u Maref, které - jak soudil nálezce - mohlo sloužit jako násadec k měchu.

Řadu otázek, kterých jsem se v tomto článku jen letmo dotkl, jak ani jinak bylo možno, bude lze řešit jen na základě výsledků systematických výzkumů celých únětických sídlišť, prováděných moderními výzkumnými metodami.

Poznámka: Příslušné nálezové zprávy nebylo zde možno citovat pro jejich značné množství. Valná většina je jich však uvedena v mé práci Moravská únětická pohřebiště, PA XLIV, 288 - 313.

DER GEGENWÄRTIGE FORSCHUNGSSTAND IN MÄHRISCHEN AUNJETITZER SIEDLUNGEN

Karel T i h e l k a

Von mehr als 450 Aunjetitzer Fundstellen in Mähren sind ungefähr 140 Lokalitäten Überreste von Siedlungen. Einatweilen ist hier jedoch in keinem einzigen Falle eine systematische Forschung durchgeführt worden. Daher sind unsere Kenntnisse über sie mangelhaft und begrenzt. Die Wohn- und Abfallgruben pflegen in den Siedlungen verschiedene Form zu haben (Backtrog-, Trapez- und andere Formen). Ebenso ist ihre Grösse sehr verschieden. Überreste einer Hütte fand anscheinend I. L. Č e r v i n k a in Hradčany bei Prostějov. Bei der Wand dieser Hütte lag ein Gewicht von einem verbrannten Webstuhl. In einigen Gruben fand man menschliche Skelette oder auch Skeletteile, welche ehemals ritual begraben worden waren (Brünn).

Am häufigsten pflegen die Siedlungsfunde aus Keramikbruchstücken oder auch aus ganzen Keramikgefässen zu bestehen. Aus allen Siedlungen sind Knochen- und Steinindustrie und zahlreiche tierische Knochenfunde bekannt. Hauptsächlich in Siedlungen auf Anhöhen kommen Bronzegegenstände häufiger vor (Leskoun, Křepické hradisko, Člupy bei Marefy und Křižanovice, die Burg Znaim). Die Funde zeugen davon, dass die Bewohner der Aunjetitzer Siedlungen ihren Nahrungsmittelbedarf aus Produkten der Landwirtschaft, der Viehzucht, der Jagd und des Fischfanges deckten.

OJEDINELE BRONZOVÉ NÁLEZY ZO ZÁPADNÉHO SLOVENSKA

Magda P i c h l e r o v á

Z územia medzi dolným tokom rieky Moravy a Malými Karpatmi získalo archeologické oddelenie Slovenského múzea v Bratislave za posledné roky niekoľko bronzových predmetov z ojedinelých nálezov.¹ Predovšetkým sú to bronzové nástroje, zbrane a ozdoby. Všetky tieto bronzové pamiatky sú ďalším dôležitým dokladom osídlenia tohto územia v dobe bronzovej. Preto kvôli úplnosti s týmito ojedinelými bronzovými nálezmi opisujem i nepublikované staršie nálezy bronzov zo Záhoria, ktoré sú uložené v mestskom múzeu v Bratislave (s láskavým zvolením riaditeľa mestského múzea A. M a y e r a). Všetky tieto bronzové nálezy pre ľahší prehľad opisujem podľa lokalít v abecednom poriadku.

V okolí Bratislavy sa našiel bronzový náramok, otvorený, oválneho tvaru, z masívnej obľej bronzovej tyčinky, ktorá sa na obidvoch koncoch zužuje. Na náramku sa z výzdoby zachovali stopy rýh. Rozmery: $\varnothing$ 7 x 5,8 cm, uložený je v MMB (Mestské múzeum Bratislava) pod inv. č. 2550 (tab. II: 4).

Z Bratislavy-mesta, ale z bližšie neznámeho náleziska poznáme bronzovú sekerku s tuľajkou a uškom. Zdobená nie je. Jej rozmery: v 5,5 cm, š 3,3 cm. Nachádza sa tiež v MMB pod inv. č. 1503 (tab. III:2).

Z Devína alebo z jeho okolia pochádza bronzový kosák, ktorý daroval Slovenskému múzeu v Bratislave J. Z a v a d i l. Kosák je jednostranne profilovaný. Mierne ohnutá čepeľ prechádza v rukoväť, ktorá je na konci vykrojená a má otvor pre držadlo. Pozdĺž celej čepele i rukováti idú dve plastické rebrá. Špička, smerujúca hore, je odlomená. Rozmery: d čepele 14 cm, d ruky 9 cm. Nachádza sa v inventári SMB (Slovenské múzeum Bratislava) pod inv. č. 9316 (tab. II: 3).

V tehelni v Devinskej Novej Vsi sa našli dva bronzové terčovité závesky, ktoré odovzdal Slovenskému múzeu v Bratislave P. R a c. Závesky sú jednostranne profilované. Na jednej strane sú ploché, na druhej strane je plastická výzdoba, skladajúca sa z dvoch koncentrických kruhov s trňovým výčnelkom uprostred. Závesný pásik je zakončený očkom. Rozmery: $\varnothing$ 2,8 cm, výška i so závesným pásikom 3,5 cm. Nachádza sa v SMB pod inv. č. 11344 - 11345 (tab. III: 1).

Z Jablonice V. Š e m m e r daroval Slovenskému múzeu v Bratislave roku 1939 bronzovú sekerku. Sekerka má tuľajku a uško, ktoré je odlomené. Je nezdobená. Rozmery: v 5,8 cm, š 3 cm. Nachádza sa v SMB pod inv. č. 10294 (tab. III: 3).

Z Kuchyne kúpou získalo Slovenské múzeum v Bratislave bronzový oštep, ktorého bližšie nálezové okolnosti nie sú známe. Oštep má listovitý tvar a tuľajku kruhového priemeru. Na tuľajke sú dva otvory oproti sebe, pre nity. Na hornej časti tuľajky sú dve plastické pozdĺžne rebrá, ktoré idú až ku hrotu. Oštep je poškodený tým, že má obrúsený hrot a čiastočne ulomenú tuľajku. Rozmery: d 7,8 cm, $\varnothing$ tuľajky 2 cm. Oštep sa nachádza v SMB pod inv. č. 8937 (tab. II: 1).

V Kútoch sa našiel pri regulácii kanála roku 1948 bronzový oštep, ktorý odovzdal Slovenskému múzeu v Bratislave M. H e s e k. Oštep listovitého tvaru má list vykrojený a na ňom rovnobežne po obidvoch stranách tuľajky ide plastické

rebro. V dolnej časti tuľajky sú dva otvory pre nity. Rozmery: d 19,6 cm, d tuľajky 9 cm, $\varnothing$ tuľajky 2,3 cm. Nachádza sa v SMB pod inv. č. 11360 (tab. I: 3).

V lesíku zvanom "Žlaby na strmovisku" v Lozorne vykopal F. B e l e š bronzový oštep. Oštep je listovitého tvaru s tuľajkou kruhového priemeru. Na tuľajke sú dva otvory pre nity. Hrot pôvodne nebol ohnutý. Rozmery: d 20,5 cm, d tuľajky 8 cm, $\varnothing$ tuľajky 2 cm. Oštep nachádza sa v SMB pod inv. č. 10685 (tab. I: 2).

Z Plaveckého Štvrtku pochádza z neznámeho náleziska bronzový oštep listovitého tvaru. Na hornej časti tuľajky idú dve pozdĺžne plastické rebrá slabo vyznačené až ku hrotu. Na dolnej časti tuľajky sú dva otvory pre nity. Tuľajka i hrot sú poškodené. Rozmery: d 8 cm, d tuľajky 2 cm, $\varnothing$ tuľajky 2 cm. Nachádza sa v MMB pod inv. č. 1799 (tab. II: 2).

V Skalici pri povrchových zberoch v polohe "Plaňavská búda" našiel K. A n d e l bronzový nožík. Nožík je jednostranne profilovaný s čepeľou kosákovite ohnutou a s obdĺžnikovou plnou rúčkou. Na jednej strane je plochý, na druhej pozdĺž chrbta je zosilnený dvoma plastickými rebrami. I na rúčke sú dve pozdĺžne a dve priečne rebrá. Rozmery: d 14,5 cm, d rúčky 6 cm, š rúčky 1 cm. Nožík je v SMB pod inv. č. 8782 (tab. I: 1).

Zo Stupavy priniesol Slovenskému múzeu roku 1954 A. N e m e c bronzový oštep, ktorý sa našiel pri rigolovaní vršku zvaného "Dubník".² Oštep je listovitého tvaru s tuľajkou kruhového priemeru s dvoma postrannými otvormi pre nity. Na liste sú dve plastické rebrá, ktoré idú až ku hrotu rovnobežne s tuľajkou. Rozmery: d 21,3 cm, d tuľajky 8,5 cm, $\varnothing$ tuľajky 2,8 cm. Uložený je v SMB bez inv. čísla (tab. I: 4).

Zo Stupavy pochádza i ďalší bronzový nález, ktorý našli pri kopaní rybníka v hĺbke 1,5 m. Slovenskému múzeu v Bratislave ho daroval M. H e s e k. Je to bronzová sekerka s tuľajkou a s ulomeným uškom. V hornej časti je zdobená kolmými plastickými rebrami. Rozmery: v 8,7 cm, š 3,5 cm. Nachádza sa v SMB pod inv. č. 11584 (tab. III: 4).

Tieto ojedinelé bronzové nálezy patria zväčša bronzovej dobe. Najvýznamnejším nálezom medzi nimi je bronzový nôž zo Skalice³ (tab. I: 1), ktorý je z územia Slovenska doteraz jediným nálezom. Po prvý raz v Karpatskej kotline začínajú sa bronzové nože objavovať až v strednej dobe bronzovej, a to buď s rúčkou zakončenou krúžkom,⁴ alebo s plnou rúčkou, ako má nôž zo Skalice. Podobne upravenú čepeľ s plastickým rebrom pozdĺž chrbta poznáme z hromadného nálezu z Vyškoviec.⁵ Nepoznáme k nej však rúčku. Bližšiu analógiu k spomínanému nožu zo Skalice poznáme z mohyly Nový Dvůr pri Písku,⁶ ktorá inventárom patrí k juhočeskej mohylovej kultúre. Bronzový nôž zo Skalice patrí podľa spomínaných analógií stredodunajskej mohylovej kultúre, i keď doteraz z okolia Skalice nemáme iné pamiatky mohylového ľudu.

Medzi ojedinelými nálezmi zo Záhoria sú bronzové oštepky doteraz zastúpené v najväčšom počte. Tvarove najstarší je oštep z Lozorna⁷ (tab. I: 2), ktorý má analógie v hromadnom nález z Vyškoviec, v nález z Hurbanova (Stará Ďala)⁸ a pod. Typologicky patrí k prvým bronzovým oštepom listovitého tvaru, ktoré sa začínajú vyskytovať v bronzovom inventári mohylovej kultúry strednej doby bronzovej. K mladším tvarom patrí oštep zo Stupavy (tab. I: 4), ktorý má list zosilnený pozdĺžnými plastickými rebrami. Podobne i oštep z Kútov (tab. I: 3), ktorý má zas list vykrojený a tiež zosilnený plastickým rebrom, patrí k mladším tvarom. Typologicky oba oštepky patria mladšiemu obdobiu strednej doby bronzovej,⁹ ale

hlavne sa vyskytujú v mladšej dobe bronzovej.¹⁰ Ďalšie oštep z Plaveckého Štvrtku (tab. II: 2) a z Kuchyne¹¹ (tab. II: 1) majú na hornej časti tuľajky plastické rebrá idúce až ku hrotu. Oproti predchádzajúcim oštepom strednej doby bronzovej sú oveľa menších tvarov, i keď presnú dĺžku nemožno určiť, nakoľko oštep z Plaveckého Štvrtku je poškodený a oštep z Kuchyne bol používaný na iné účely a preto má hrot zbrúsený. Pravdepodobne neboli veľké. Od starších tvarov, okrem plastického rebra na tuľajke a že sú menšie, sa líšia i tým, že postranné otvory pre nity nie sú v strede dolnej časti tuľajky, ale skoro až pri liste. Tieto oštepky patria poslednej dobe bronzovej a prvej dobe halštatskej. V Maďarsku sú známe napr. z hromadného nálezu z Keresztéte,¹² kde sú ostatnými predmetmi datované do prvej doby halštatskej. Rozšírené sú tiež na Zakarpatskej Ukrajine.¹³ Oštepky zo Stupavy, Kútov, Plaveckého Štvrtku a z Kuchyne nemôžeme bez sprievodného materiálu bližšie kultúrne zaradiť.

Ozdobné predmety sú na Záhorí zastúpené pomerne v malom množstve: náramok z Bratislavy-okolia má analógiu v stredodunajskej mohylovej kultúre; iné sa našli v hromadnom nálezu v Dunajskej Strede a na pohrebisku v Smoleniciach.¹⁴ Do tohto časového a kultúrneho obdobia patria i závesky z Devínskej Novej Vsi (tab. III: 1), ktoré tak ako i bronzový nôž zo Skalice sú na Slovensku doteraz zriedkavým nálezom. Okrem tohto náleziska ich poznáme ešte z hromadného nálezu stredodunajskej mohylovej kultúry vo Vyškoviciach.¹⁵

Bronzový kosák (tab. II: 3) s plastickými rebrami z Devína alebo jeho okolia je jediným nálezom kosáka zo západného Slovenska. Podobný kosák sa našiel v Porubskej doline pri Ilave.¹⁶ V. B u d i n s k ý - K r í č k a ho datuje do mladšej doby bronzovej. I v Čechách sa vyskytujú podobné kosáky v mladšej dobe bronzovej. Keďže však o kosáku z Devína nepoznáme bližšie nálezové okolnosti, nemôžeme ho kultúrne zaradiť. Časove patrí mladšej dobe bronzovej.

Sekerky s tuľajkou a uškom sa po prvý raz v Karpatskej kotline vyskytujú až v mladšej fáze strednej doby bronzovej, ale najrozšírenejším nástrojom sú až v mladšej dobe bronzovej a v prvej dobe halštatskej.¹⁷ Zo Záhoria najstaršia sekerka je zo Stupavy (tab. III: 4). Patrí na rozhranie strednej a mladšej doby bronzovej. Možno, že časove súvisí s oštepom zo Stupavy. Typologicky sú mladšie sekerky z Bratislavy (tab. III: 2) a z Jablonice (tab. III: 3). Podobný typ sekerky opisuje tiež J. E i s n e r z Bratislavy a datuje ju na koniec bronzovej doby.¹⁸ Podobne môžeme chronologicky zaradiť i sekerku z Bratislavy a z Jablonice.

Medzi spomínanými ojedinelými nálezmi nachádzajú sa bežné tvary, ktoré sú produktom bronzovej doby alebo trvajú až do prvej doby halštatskej. Ale prevažná väčšina z nich patrí strednej dobe bronzovej, ako náramok z okolia Bratislavy, terčovité závesky z Devínskej Novej Vsi, oštep a nôž zo Skalice, alebo patria na koniec strednej doby bronzovej a mladšej doby bronzovej. Sem patrí oštep z Kútov a sekerka zo Stupavy. Ostatné pamiatky zaraďujú sa do mladšej doby bronzovej a prvej doby halštatskej. Taký je kosák z Devína, oštep z Kuchyne, oštep z Plaveckého Štvrtku, sekerka z Bratislavy a sekerka z Jablonice.

K celkovému súpisu ojedinelých bronzových nálezov od strednej doby bronzovej až po prvú dobu halštatskú treba tiež spomenúť už publikované ojedinelé nálezy zo Záhoria. Predovšetkým do strednej doby bronzovej patrí oštep listovitého tvaru a sekerka so srdcovitým schodkom z Malaciek,¹⁹ špirálový náramok a sekerka s listovitým schodkom z Gajar.²⁰ Mladšej dobe bronzovej už patria dva

listovité oštepý (jeden má zdobenú tuľajku) zo Sološnice²¹ a sekerka s tuľajkou z Bratislavy.²²

Všetky tieto spomínané lokality s ojedinelými nálezmi z Bratislavy a zo Záhoria som pre ich dôležitosť naznačila na mapu. Tieto lokality nám odzrkadľujú rozsah osídlenia v strednej dobe bronzovej až prvej dobe halštatskej, ale sú tým dôležitejšie, lebo zo spomínaných lokalít, odkiaľ máme ojedinelé bronzové nálezy, nemáme z doby bronzovej keramický materiál. Vieme, že pozdĺž rieky Moravy v praveku šli dôležité obchodné cesty z juhu cez Moravskú bránu ďalej na sever. Nálezy pri rieke Morave by potvrdzovali existenciu tejto cesty v bronzovej dobe. Cesta viedla z juhu cez Bratislavu, Devín, Devínsku Novú Ves, Malacky, Gajary, Kúty, Skalicu na Moravu. Vidíme však, že ojedinelé bronzové pamiatky sa koncentrujú vo väčšom množstve ako pri Morave pod západnými svahmi Malých Karpát (Stupava, Lozorno, Plavecký Štvrtok, Kuchyňa, Sološnica, Jablonica). Tu nájdené ojedinelé bronzové predmety sú svedectvom druhej cesty, ktorá tiež smerovala na sever, ale vyhla sa nížine pri rieke Morave. Ďalšie nálezy nám ukážu, či druhá cesta popod svahmi Malých Karpát viedla tiež na Moravu alebo smerovala na Považie.

Poznámky a literatúra

- 1 Ďakujem dr. Ľ. K r a s k o v s k e j za poskytnutý materiál a za informácie.
- 2 Pri bližšom prieskume okolia nálezu nenašli sa žiadne praveké pamiatky.
- 3 E i s n e r J., Archeologický výskum podniknutý vlastivědným museem slovenským v Bratislave v roce 1934, Bratislava VIII, 1934, 431-435.
- 4 S a n d o r f i N., Szomolányi ásatások (Pozsony m.), Archeologiai értesítő 1896, 109 - 118.
- 5 B a l a š a G., Nález bronzových predmetov pri Vyškoviciach nad Ipľom, AR VII, 1955, 443 - 445.
- 6 P í ř J., Čechy předhistorické, Praha 1900, tab. XI: 11, 12.
- 7 Výročná zpráva za rok 1941 Slovenského múzea v Bratislave, Bratislava 1942, 14.
- 8 B a l a š a G., l.c. 444;
E i s n e r J., Slovensko v pravěku, Bratislava 1933, tab. XXXVI: 5.
- 9 E i s n e r J., l.c., tab. XXXVII: 3, 6, 8.
- 10 E i s n e r J., l.c., 104 - 105.
- 11 E i s n e r J., Prehistorický výskum na Slovensku a Podkarpatskej Rusi r. 1935, Sborník múzejnej spoločnosti XXX, 1936, 80.
- 12 M o z s o l i c s A., Neuere hallstattzeitliche Helfunde aus Ungarn, Acta Archaeologica, 1954, tomus V, 42, obr. 7.
- 13 J a n : o v i c h J., Podkarpatská Rus v prehistorii, Mukačevo 1931, tab. VI.
- 14 K r a s k o v s k á Ľ., Nález bronzov na Žitnom ostrove, AR III, 1951, 140-142, 145;
S a n d o r f i N., l.c.
- 15 B a l a š a G., l.c., 444.

- 16 B u d ě n s k ý - K r i č k a V., Slovenské dejiny I. Bratislava 1947, 85, tab. XXV: 17.
- 17 E i s n e r J., Slovensko v pravěku, Bratislava 1933, 105.
- 18 E i s n e r J., l.c. 107.
- 19 E i s n e r J., l.c. 70;
S k u t i l J., Niektoré ojedinelé bronzové predmety zo Slovenska,
Sborník muzeálnej slovenskej spoločnosti, XXII, 1928, 94.
- 20 E i s n e r J., l.c. 68;
S k u t i l J., l.c. 94.
- 21 E i s n e r J., l.c. 104;
S k u t i l J., l.c. 93.
- 22 E i s n e r J., l.c. 107.

VERSTREUTE BRONZEFUNDE AUS DER WESTSLOWAKEI

Magda P i c h l e r o v á

Die Autorin des Artikels Beschreibt und gliedert chronologisch die Bronzegegenstände aus Streufunden, welche im Slovenské múzeum, Bratislava und im Mestské múzeum in Bratislava aufbewahrt sind. Von ihnen gehören zur mittleren Bronzezeit der Armreif aus der Umgebung von Bratislava, die Scheibenartigen Anhängsel aus Devínska Nová Ves, die Speerspitze aus Lozorno und das Messer aus Skalica. Die Speerspitze aus Kúty, die Speerspitze und die Axt aus Lozorno gehören an die Grenzscheide der mittleren und der jüngeren Bronzezeit. Die übrigen Denkmäler werden auf Grund von Analogien in die jüngere Bronzezeit und in die erste Hallstattzeit gestellt. Dies sind die Sichel aus Devín, die Speerspitze aus Kuchyňa, die Speerspitze aus Plavecký Štvrtok, die Axt aus Bratislava und die Axt aus Jablonica. Um eine Gesamtübersicht über die Streufunde von der mittleren Bronzezeit bis zur ersten Hallstattzeit zu geben, weist die Autorin auch auf die bereits publizierten Streufunde aus Záhorie hin, welche sie ebenfalls in die Karte einzeichnete. Die Funde gewinnen dadurch an Wichtigkeit, dass man aus den erwähnten Lokalitäten, aus denen wir die verstreuten Bronzefunde haben, kein keramisches Material aus der Bronzezeit besitzt, welches von Siedlungen zeugen würde. Wie es auf der Karte zu sehen ist, konzentriert sich ein Teil der Funde längs des Marchflusses, wodurch die Existenz des Handelsweges bestätigt wird, der von Süden durch die Mährische Pforte weiter nach Norden führte. Der zweite Teil der Funde konzentriert sich unterhalb der Westhänge der Kleinen Karpaten, was ein Beweis des zweiten Handelsweges ist, der ebenfalls nach Norden führte, jedoch den Niederungen beim Marchflusse auswich. Weitere Funde werden beweisen, ob der zweite Weg unterhalb der Hänge der Kleinen Karpaten ebenfalls nach Mähren führte oder in das Waagtal gerichtet war.

POKLAD BRONZOV Z DOLNÉHO POHRONIA

Mária Novotná

Pre poznanie vývoja bronzovej industrie i s ním spojenej civilizačnej výšky obyvateľstva prispievajú v neposlednom rade i hromadné nálezy bronzov, ktorých počet sa stále rozširuje o nové prírastky. K počtu hromadných nálezov z južného Slovenska zaraďuje sa aj poklad bronzov z Kamenného Mosta (okr. Štúrovo), získaný pred rokmi zásluhou zberateľskej činnosti A. D u d i c h a zo Želiezoviec. V jeho zbierke je nález dosiaľ uložený.

Nález bol objavený r. 1932-33 pri rigolovaní pôdy pre vinohrad na severo-východnom výbežku kopca zvaného "Hegyfarok", ktorý leží asi 2 km od obce. Podľa výpovede nálezcu depot obsahoval značný počet predmetov, poprehadzovaných jeden na druhom o celkovej váhe do 28 kg. Pôvodne bol v náleze väčší počet drôtených šperkov, ďalej obsahoval ružicové spony, tenké kosáky, amorfné kusy bronzoviny, kopije a sekerky s tuľajkou, ale mnohé z uvádzaných predmetov sa stratili. Pozornosť nálezu venoval už aj Št. J a n š á k, ten uvádza však iba štyri predmety z pokladu.¹ Len časom sa A. D u d i c h o v i podarilo zachrániť vedno 22 predmetov z väčšej časti dobre zachovaných. Sú to: tri sekerky s tuľajkou a uškom; ich veľkosť je rôzna (d 11,2, 13 a 12,5 cm), ale celkové vyhotovenie je približne rovnaké. Otvor je prstencovite zosilnený a pod ním začína výzdoba z plastických rebrierok. Rebrierka sú tri, v jednom prípade štyri a rebrá idú po celom obvode. Na ne nadväzuje ďalšia výzdoba. Prvá sekerka má odlomené uško, má výzdobu v podobe písmena Y a je lemovaná z oboch strán zaoblenými rebrami, smerujúcimi k ostriu (výzdoba siaha asi do polovice celkovej dĺžky). Na druhej sekerke je výzdoba približne rovnaká, avšak rebrá sú oblejšie, takže podobnosť písmenu Y sa stráca. Posledná sekerka má ako výzdobný motív trikrát nad sebou opakované písmeno V, z nich spodné je najväčšie, ostatné sa zmenšujú smerom nahor. Ostrie prvej sekerky je oblúkovite rozšírené (š ostria 5,3 cm), ďalšie dve majú ostrie iba nepatrne oblúkovité (š 5,3 cm, 4,7 cm). V náleze sú zastúpené aj tri listovité kopije s tuľajkou (d 16,4, 13,5 a 19 cm). Tuľajka sa smerom k hrotu zužuje a vytvára stredové vyklenuté rebro. Prvá kopija má list širší, k hrotu značne sa zužujúci a druhá užší, pretiahnutý, zhruba oválneho tvaru. Na oboch kopijach sú na tuľajke tesne pod listom dva proti sebe stojace malé otvory pre klinček na upevnenie kopie do násady. Najmenšia tretia kopija je širokého listovitého tvaru a so zdobenou tuľajkou pod listom. Výzdoba je rytá, usporiadaná do pásov. Je to rad jemných vyrytých trojuholníčkov, pod nimi je cikcakovitá rytá línia, oddelená od ďalšej štyrmi obežnými ryhami. Táto výzdoba sa strieda dvakrát. Tuľajka má tiež dva malé otvory pre nity. Pre datovanie celého nálezu dôležitá je poškodená jednodielna ružicová spona. Na jednej strane má zachované tri ružice, na druhej strane dve. Ružice pozostávajú zo siedmich závitov, točených z tyčinky kruhového prierezu a sú upevnené k drôtenému luku tromi masívnymi náliatkami oválneho tvaru. Spona má jednoduché vinutie a pred ním je drôt osmičkovite stočený (d spony 10,5 cm, Ø ružice 2 cm). Ďalej v náleze sú tri veľké a jeden malý náramkový kruh (Ø náramkov 10,3, 8,8, 8,5 x 10 a 4,5 cm). Otvorený náramok z tyčinky kruhového prierezu má zahroté konce. Ďalší obdobnej výroby má konce mierne, cez seba pre-

krížené; tretí náramok z vnútornej strany plochý, z vonkajšej strany vyklenutý, má konce silne cez seba prekrížené a pri nich je rozšírený. Posledný malý náramok má taktiež silne prekrížené konce a nepravidelné hrany. Samostatné odlomené ružice sú štyri: jedna veľká s 12 závitmi, ďalšia s 9 závitmi a dve totožne veľké so 7 závitmi. Ružice môžu byť súčasťou ružicovej spony, ale môžu tiež pochádzať zo samostatných záveskov.

Z nástrojov je zastúpené i veľmi tenké dláto kruhového prierezu, na jednom konci kovaním sploštené v ostrie, druhý koniec je odlomený (d 15,3 cm). Konečne nález obsahuje 5 zlomkov z rôznych náramkov (alebo nákrčníkov ?) z plochej a tor-dovanej tyčinky. Bezpečne z nákrčníka je väčší fragment s hustým tordovaním v strede. Zachovaný koniec je zvinutý do očka.

Všetky uvedené pamiatky patria medzi bežné predmety, vyskytujúce sa v hromadných nálezoch, ale napriek tomu je datovanie nálezu dosť obťažné, pokiaľ ide o presnejšie vymedzenie jeho miesta v rámci vývoja halštatských kultúr na našom území.

Sekerky s tuľajkou nie sú pre bližšie časové zaradenie dostatočnou oporou, pretože sa vyskytujú v pomerne širokom časovom úseku. Samotný tvar a prípadne i výzdoba sekeriek nasvedčovala by ešte na ich staršiu fázu (podľa triedenia P. Reineckeho), naproti tomu ušká na sekerkách sú pomerne veľké. Tie sa bežne priznávajú pre mladšie vývojové formy. Pribežnými tvarmi sú tak isto i kopije a kosáky (o bližšom tvare kosákov nie sme však informovaní), ktorých výskyt je už v priebehu doby bronzovej bežnejší. Z kopijí má azda najväčší význam pre datovanie tá, ktorej tuľajka je zdobená rytou výzdobou, s akou sa stretávame pri jej starších výskytoch.

K osvetleniu časového zatriedenia celého hromadného nálezu najväčšou mierou prispieva ružicová spona, ktorej trvanie (v tejto forme) je vzhľadom na ostatné predmety vymedzené na pomerne krátku dobu. S jej výskytom možno počítať v priebehu staršej doby halštatskej a možno ju zaradiť medzi typické prejavy starohalštatského vkusu na území Slovenska. Objavuje sa v početných nálezoch i na našom i na maďarskom území (v Zadunajsku) a dodnes ju mnohí bádatelia považujú za uhorský typ. Častý jej výskyt na Slovensku všimol si už i L. M á r t o n, urobil súpis dovtedy nájdených spôn tohto typu (na Slovensku i v Maďarsku) a pri tejto príležitosti nadhodil možnosť, že nejde o uhorský (v zmysle maďarský), ale o slovenský pôvod tejto spony. Považuje ju za typický tvar spony pre územie Slovenska, kde ju podľa neho i vyrábali.² S názorom L. M á r t o n a možno v plnej miere súhlasiť, pretože novými nálezmi a zisteniami ukazuje sa čoraz viac význam Slovenska pri výrobe i iných typov bronzov.

Našu spopu treba už počítať medzi mladšie vývinové fázy ružicových spôn, objavujúcich sa v priebehu HA³ (Reineckeho triedenia) a trvajúcu i v HB, ako o tom svedčí napr. i jej spoločný výskyt s anténovým mečom z Veľkej.⁴

S výskytom ostatných predmetov (pokladu tordovaných nákrčníkov a i.) možno taktiež v uvedenej dobe počítať a preto najmä na základe spony možno zaradiť celý nález do obdobia HA - HB. Hromadný nález podľa povahy zachovaných pamiatok obsahuje nielen produkty určené na obchod, ale nachádzame v ňom aj suroviny pre ďalšiu výrobu, a to v podobe amorfných kusov bronzoviny a zlomkov z ostatných predmetov. Spoločný výskyt hotových výrobkov so surovinou nie je zjavom výnimočným.

Hromadný nález z Kamenného Mosta rozmnožuje tak počet halštatských depotov na južnom Slovensku, ktorých je doteraz menej ako na ostatnom našom území. Súčasne ukazuje, že nálezová chudobnosť južného Slovenska, pokiaľ sa týka hromadných nálezov, môže byť čiste relatívna.

Poznámky a literatúra

- 1 J a n š á k Š., Staré osídlenie Slovenska, Dolný Hron a Ipeľ v praveku, Martin 1938, 17.
- 2 M á r t o n L., A magyarhoni fibulák osztályozása, AE XXXI (1911), 345.
- 3 F i l l i p J., Pravěké Československo, Praha 1948, 212.
- 4 M á r t o n L., o.d., 344.

DER BRONZESCHATZ AUS DEM UNTEREN GRANTAL

Mária N o v o t n á

Der Schatz aus Kamenný Most wurde im Jahre 1932-33 in der Lage "Hegyfarok" entdeckt, welche ungefähr 2 km nordwestlich von der Ortschaft lag. Er war sehr reich, jedoch viele seiner Gegenstände kamen im Laufe der Zeit in Verlust. Ursprünglich enthielt er eine grössere Anzahl von Drahtschmuckstücken, Rosettenfibeln, dünnen Sicheln, amorphen Bronzestücken, Lanzen spitzen und Äxten mit Tülle. Davon sind gerettet worden: drei Äxte mit Tülle und Schaftloch und 3 Blattlanzen mit Tülle. Die kleinste von ihnen hat eine verzierte Tülle. Für die Datierung des Fundes ist auch die beschädigte eingliedrige Rosettenfibel mit drei erhaltenen Rosetten von Bedeutung. Sie hat eine einfache Spiralrolle, unter welcher der Draht achterförmig geschlungen ist. Weiters sind hier drei grosse und ein kleiner Armreifen. Vier abgebrochene Rosetten stammen vielleicht von der Rosettenfibel, jedoch können sie von selbständigen Gehängen herrühren. Von Geräten ist hier ein dünner Meissel vertreten und schliesslich sind noch 5 Bruchstücke von Armreifen oder Halsringen vorhanden.

Alle angeführten Denkmäler gehören zu den gebräuchlichen Gegenstände, die in Massenfunden vorkommen.

Die Äxte mit Tülle sind keine genügende Stütze für eine nähere zeitliche Einteilung, weil ihr Vorkommen in verhältnismässig breitem Zeitabschnitte erfassbar ist. Die Form selbst und eventuell auch die Verzierung würde von ihrer älteren Phase zeugen, dagegen sind die Schaftlöcher verhältnismässig gross, welche in jüngerem Abschnitte gebräuchlich sind. Die Lanzen spitzen und Sicheln sind ebenso übliche Formen.

An der Datierung des Massenfundes hat die Rosettenfibel den grössten Anteil. Mit ihrem Vorkommen kann man im Verlaufe der älteren Hallstattzeit rechnen und ebenso kann man sie unter die typischen Erscheinungsformen des althallstattzeitlichen Geschmacks auf dem Gebiete der Slowakei reihen (die auch "ungarischer Typus" genannt wird). Die Vielzahl ihrer Funde in der Slowakei nahm schon L. M á r t o n wahr, welcher die Möglichkeit nicht ausschloss, diese Fibel als slowakischen und nicht ungarischen Ursprunges zu betrachten. Er betrachtet sie

als typische Fibelform des slowakischen Gebietes, wo sie seiner Meinung nach auch erzeugt wurde. Mit dieser Ansicht kann man in vollem Masse einverstanden sein, weil die neueren Funde die Bedeutung der Slowakei bei der Herstellung auch anderer Bronzetypen immer mehr hervorheben.

Diese Fibel kann man schon zu den jüngeren Entwicklungsphasen der Rosettenfibeln rechnen, welche im Verlaufe der Stufe HA erscheinen und in HB dauern, wie davon z.B. ihr gemeinsames Auftreten mit dem Antennenschwerte aus Velká (Bezirk Poprad) zeugt.

Den ganzen Fund kann man in den Abschnitt HA bis HB stellen.

SKÝTSKO-HALŠTATSKÁ CHATA V DVOROCH NAD ŽITAVOU

Jozef P a u l í k

Sústredená pozornosť na pravek juhozápadného Slovenska umožnila v poslednej dobe zistiť v tejto oblasti celý rad dôležitých poznatkov aj o najmladšej dobe halštatskej. Otázka poslednej, doznievajúcej fázy halštatu a s ňou súvisiaci nástup historických Keltov boli osvetlené po stránke rovnako zaujímavej, ako i závažnej: bola objavená nová skupina nálezov, ktorá plne nezapadala do najmladšieho obdobia halštatu v zmysle jeho postupného neprerušeného vývoja (seredská skupina kalenderberskej kultúry) a výrazne sa odlišovala aj od hmotných pamiatok nasledujúceho, keltského obdobia. Prvý na ňu upozornil v tejto oblasti V. B u d i n s k ý - K r i š k a, ktorý pri rozbere keramického materiálu z pohrebiska v Andači poukázal na niektoré keramické vzťahy ku skupine kuštanovskej, známej z východného Slovenska.¹ Týmto bol daný podnet k ďalšiemu bádaniu a ním zdôraznený užší vzťah k východu bol zároveň východiskom pre niektoré novšie práce.² Najdôležitejšie pohrebisko, odkryté M. D u š k o m v Chotíne, ukázalo, že nejde iba o sporadické nálezy skýtsko-halštatského rázu, ale že ide o súvislejšie osídlenie.³ V tomto zmysle bol zavedený M. D u š k o m termín "skýtsko-halštatský horizont" pre južnú a strednú časť juhozápadného Slovenska.⁴ Zároveň sa ukázalo, že toto územie bolo väčšmi dotknuté vlastnou skýtskou kultúrou než samotný kuštanovický okruh.⁵ Hojnejší výskyt skýtskych pamiatok, ako aj zjavné rozdiely v pohrebnom ríte medzi oboma oblasťami viedli napokon k názoru, že juhozápadné Slovensko tvorí okrajovú oblasť hornopotiskej skupiny skýtskej kultúry, s ktorou má aj užšie vzťahy.⁶ Nie je teda označenie "kuštanovická kultúra" pre nálezy z juhozápadného Slovenska plne vystihujúce. Vhodnejším sa zdá uvedenú skupinu označovať ako skýtsko-halštatský horizont.⁷

Počet doterajších lokalít s nálezmi skýtsko-halštatského rázu rozmnožil o ďalšie sídlisko systematický výskum, konaný r. 1955 na ohradenom priestore maštali JRD v Dvoroch nad Žitavou. Už v predchádzajúcom roku boli pri záchrannom výskume získané črepy mladohalštatského charakteru, ale vzhľadom na rýchly postup záchranných prác, prispôsobený zemným prácam (vyhlbovanie silážnych jám pomocou scrapera), nedali sa vymedzovať nálezové celky. Plošný odkryv priestoru okolo hotových silážnych jám umožnil odkryť r. 1955 do zeme zapustenú polozemľanku, ktorá sa po odstránení 0,5 m černožeme rysovala na piesočnatom podklade ako jama nepravidelne kruhového tvaru o rozmeroch 4,20 x 3,80 m. Na juž strane vybiehal z jamy jazykovitý výbežok, ktorý vo vnútri jamy dosahoval úroveň dna a smerom od nej sa postupne vyklinoval až k piesočnatému podkladu; zrejme to bol vchod do objektu. Rovné, do stredu mierne klesajúce dno (výškový rozdiel 10 - 20 cm) bolo akoby udupané a pri stene, ktorá s ním tvorila o niečo väčší uhol než pravý, bolo v nepravidelných vzdialenostiach vyhlbené (až do hĺbky 20 cm), ale kolové jamy ani vo vnútri, ani na okolí objektu neboli objavené. Hĺbka jamy čiastočne v nižšie položenom strede od piesočnatého podkladu (85 cm) naznačuje, že ide o sídelný objekt, polozemľanku, ktorej nadzemná časť mala kužeľovitý tvar. Výplň jamy sa ukázala jednotnou; sz strana sa pri dne vyznačovala väčším množstvom mazanice, majúcej odtlačky po štiepanom dreve a prúti. Ojedinelé nálezy v jeho

blízkosti, sústavne porušované scraperom, naznačujú, že objekt nebol ojedinelý, ale patril k osade.

Jednotný keramický materiál zaraďuje chatu medzi skýtsko-halštatské sídelné objekty objavané v poslednej dobe v Karpastkej kotline, ktoré sa viažu ku skupine skýtskych a skýtsko-halštatských pamiatok, v pohrebiskovom materiáli už dávnejšie vymedzených. Na Slovensku najnovšie uvádza zo Šaroviec B. N o v o t n ý polozemľanku s kolovou konštrukciou. Chata s kruhovým pôdorysom je v tejto dobe zatiaľ u nás ojedinelou sídliskovou formou; v mladšej dobe halštatskej na juhozápadnom Slovensku sa objavujú polozemľanky a kolové stavby štvoruholné (seredská skupina kalenderberskej kultúry).⁸ B. G r a k o v uvádza pri zdôrazňovaní nejednotnosti a teritoriálnej odlišnosti skýtskych obydlí aj polozemľanky kruhového tvaru, vo vnútri podrobne členené, ktoré možno dať do súvislosti so základnou sídliskovou formou tohto ľudu: s jurťou.⁹ Či ide v našom prípade o ovplyvnenie domáceho základu aj po stránke výstavby chat, ukáže až budúci výskum. Treba však zdôrazniť, že kruhové stavby sa vyskytujú jednak v podolskej kultúre na Morave¹⁰ (na juhozápadnom Slovensku zatiaľ sídliskové formy tejto kultúry nepoznáme), jednak aj v oblasti lužických popolnicových polí.¹¹

Keramický materiál, vyzdvihnutý z objektu, pochádza z nádob na kruhu točených a v ruke vyrobených. Pokiaľ ide o pretrvávajúce staršieho domáceho základu, keramika v ruke vyrobená vykazuje niekoľko prvkov, naznačujúcich, že halštatské tradície sa viažu predovšetkým k bezprostredne predchádzajúcemu vývoju na tomto území: k seredskej skupine kalenderberskej kultúry. Porovnávanie skýtsko-halštatského materiálu s dobove tesne predchádzajúcim vývojom bolo doteraz pre nedostatok sídliskových výskumov z najmladšieho halštatu zanedbávané,¹² i keď halštatský "ilýrsko-trácky" podiel v širšom zmysle sa už aj v minulosti zdôrazňoval (urny typu Villanova, kvetináče atď.).¹³ Z materiálu chaty z Dvorov nad Žitavou vyzdvihujem: zlomok misky s dovnútra zahnutým okrajom, farby sivohnedej, s plytkými zvisle nepravidelne rytými kanelami na vonkajšej strane dovnútra zahnutej časti;¹⁴ ojedinelý nález črepa na povrchu striebřisto tuhovaného, s výzdobou vtlačených krúžkov (otvorená kovová trubička);¹⁵ okraj z kónickej misky s výzdobou náznakovite napodobňujúcou okraje niektorých seredských misiek (prepletávanie dvoch šnúr).¹⁶ Z výčlenkov na hrncovitých nádobách sú to v strede pretlačené výčnelky¹⁷ a uvedené zhody dopĺňujú napokon úlomky profilovaných šálok, na ktorých častý výskyt sa už poukazovalo.¹⁸ Znak, spájajúce tvary seredskej skupiny s podobnými šálkami skýtsko-halštatského horizontu: ostrá profilácia, na dne omphalos, prípadne striebřisté tuhovanie povrchu a zdobené vydutie, výčnelky plytké a zvislé, široké kanely atď. naznačujú, že medzi oboma skupinami sú značné zhody, pričom nálezy skýtsko-halštatského horizontu sa líšia svojím jednoduchším pojmom vlastných halštatských predlôh.

Pri porovnávaní nášho v ruke vyrobeného materiálu so sídliskovými nálezmi seredského rázu vystupujú do popredia určité rozdiely, ktoré sú vysvetliteľné jednak vlastným vývojom seredskej skupiny (v tomto zmysle možno považovať skýtsko-halštatský horizont za poslednú fázu tejto skupiny), jednak aj iné prvky, ktoré nepoznáme v materiáli našich najmladších halštatských sídlisk. Pri nľadaní halštatských domácich predlôh sa poukazovalo na hrnce ako na jeden zo základných tvarov, ktorý svojím pôvodom viaže sa k staršiemu domácejmu prostrediu.¹⁹ Toto je rozhodne v rozpore so zisteniami na našich mladohalštatských sídliskách seredskej skupiny, kde hrnce, najmä v mladšom období, sú tvarom, výzdobou a výrobou úplne odlišné od hrncov skýtsko-halštatského obdobia. Kým typologicky za naj-

mladšie vary seredskej skupiny bolo možné stanoviť hrnce kónické až pologuľaté vždy bez nalepenej pretlačovanej pásky, ktorá je zriedkavá pravdepodobne už aj v staršom období tejto skupiny, hrnce skýtsko-halštatského horizontu majú po väčšine vajcovitý tvar, sú neumele zhotovené a nie je na nich zriedkavá ani pod hrdlom sa nachádzajúca nalepená, prstami pretlačovaná páska medzi jazykovitými výčnelkami, ktoré sú tiež hrubšieho charakteru. Vyskytujú sa aj tvary so zosilneným, zaobleným okrajom a naznačeným hrdlom; v takomto vyhotovení sa s nimi na mladohalštatských náleziskách juhozápadného Slovenska vôbec nestretávame. Je teda možno tento tvar s uvedeným opisom považovať za cudzí, nedomáci prvok, čo je napokon v zhode aj s keramikou náplňou ostatných skýtskych a skýtsko-halštatských lokalít v Karpatskej kotline, včítane s kuštanoviskou kultúrou na východe. V materiáli našej chaty, súdiac na základe úlomkov, boli podobné hrnce najčastejším keramikým tvarom.

Iným v ruke vyrobeným keramikým tvarom zatiaľ bez predlôh v seredskej skupine kalenderberskej keramiky sú malé džbáňky s uchom ponad okraj vyčnievajúcim. Vyskytli sa aj zlomky z džbánkov na kruhu točených. V Maďarsku sa často poukazuje na jeho halštatský domáci pôvod a hľadajú sa predlohy v lokálnych skupinách najmladšieho halštatu v Zadunajskej. ²⁰ Zdá sa však, že džbáňky majú východný pôvod; v oblasti stredného Dnestra sa vyskytujú už v predskýtskom období (VIII - VII stor. pred. n.l.). ²¹ Aj v medzioblastiach rumunských ich nachádzame. Severne od dolného toku Dunaja sa datujú tiež do prvej doby železnej, pričom je patrný na nich vplyv čiernomorských dielní. ²² Na juhozápadnom Slovensku vysoko ponad okraj vyčnievajúce hranené príp. páskové uchá sú typické vo velatickej kultúre. Nachádzajú sa na keramikách tvaroch odlišných (šálky, črpáky), ktoré však v mladšom období sú zriedkavejšie (velaticko-podolská fáza) a ako bolo už zdôraznené, v seredskej skupine nie sú vôbec zastúpené.

Medzi keramikými úlomkami boli objavené zlomky z väčších a menších vázovitých amfor, niekedy s povrchom striebisto tuhovaným, tvarovo žiaľbohu nerekonštruovateľných. A. B o t t y á n popri miskách s dovnútra zahnutým okrajom a vyššie opísaných hrncoch pokladá vázy villanovského typu za najtypickejšie tvary skýtských sídlisk a pohrebísk v Karpatskej kotline. ²³ Už dávnejšie sa poukazovalo na ranohalštatské prvky v materiáli ukrajinskom a predpokladala sa cesta cez severné Potisie na východ (L. N i e d e r l e). V skýtskej skupine kijevsko-vorsklinskej sú vázy villanovského charakteru veľmi časté. ²⁴ Zo Zakarpatskej Ukrajiny ich najnovšie uvádza aj K. V. B e r ň a k o v i č, ktorý ich datuje do prvej tretiny I. tisícročia pred n. l. ²⁵ Vykazuje ich aj sedmohradský starohalštatský materiál. ²⁶ Už z uvedeného vidieť, že ranohalštatské vplyvy v skýtskych a s nimi susediacich oblastiach najmä pri tomto tvare mohli mať i pätný ohlas aj v západnejších častiach Karpatskej kotliny, ktoré boli skýtskou kultúrou dotknuté alebo priam prevrstvené. Týmto vystupujú do popredia i ťažkosti, s ktorými sa stretávame aj na juhozápadnom Slovensku pri rozlišovaní domácich koreňov skýtsko-halštatského horizontu a halštatských prvkov širšieho charakteru. Rozbor v ruke vyrobeného keramikého materiálu z polozemľanky v Dvoroch nad Žitavou ukázal však, že pre uvedené obdobie tejto oblasti bude potreba hlavne pri spracovaní keramiky sústrediť sa na 3 momenty: 1) vymedziť dôkladnejšie materiál úzko súvisiaci s predchádzajúcim vývojom; 2) vymedziť materiál širšieho halštatského charakteru, ktorý do tejto oblasti prichádza už organicky spätý s vlastnou kultúrou Skýtov; ²⁷ 3) vymedziť keramiké tvary s predchádzajúcim vývojom už v skýtskych oblastiach ako typické. Pre riešenie tejto problematiky bude pravdepodobne aj v budúcnosti vhodnejší sídliskový materiál ako pohrebiskový.

V doteraz objavených skýtsko-halštatských sídliskových objektoch u nás vystupuje v ruke vyrobený tovar spolu s tovarom na kruhu točeným (Levice,²⁸ Šarovce, Svodov²⁹). Okrem už spomenutých džbáňkov s uchom ponad okraj vyčnievajúcim v materiáli boli zistené úlomky z väčších, dvojkónických nádob s ostrým lomom, s okrajom šikmo nahor vytiahnutým, taktiež na kruhu točené. V keramickej náplni skýtsko-halštatského horizontu sú zatiaľ ojedinelé. Pre všetky zlomky na kruhu točeného tovaru je typické, že nádoby mali povrch spracovaný ako halštatská keramika. Stopy hrnčiarskeho kruhu sú viditeľné iba na vnútorných stranách.³⁰ Typickou sa zdá aj pomerná masívnosť stien vzhľadom na rozmery nádob. Povrch nádob bol často nejednotne vypálený a výraznými farebnými rozdielmi pripomína slabo vypálené mladohalštatské nádoby. Materiál, i keď vcelku pripomína materiál laténskych nádob, je často hrubší a nie tak starostlivo plavený. Uvedené odlišnosti vo výrobnej technike tovaru točeného na kruhu boli stanovené pri porovnávaní nášho materiálu s keltskými, väčšinou pohrebiskovými nálezmi. Popri nich je dôležitá aj skutočnosť, že na doteraz objavených skýtsko-halštatských sídliskách sa v rámci tovaru točeného na kruhu najčastejšie opakuje iba niekoľko základných tvarov. Sú to: džbáňky zhruba dvojkónického tvaru, s veľkým pásikovým alebo masívnejším uchom, vyčnievajúcim ponad okraj; misky s okrajom dovnútra zahnutým; malé nádoby do šírky stavané, zhruba dvojkónického tvaru. Zdá sa, že momenty, t.j. čiastočne iný spôsob výroby, ako aj skromná tvarová škála sú v zhode s najnovším názorom na objavenie sa hrnčiarskeho kruhu v Karpatskej kotline vôbec.³¹ Podľa starších názorov výskyt tovaru točeného na kruhu naznačuje vždy styk s Keltmi. Má teda aj chronologickú platnosť.³² S týmto súhlasí aj to, že v najnovších sovietskych prácach sa popiera znalosť hrnčiarskeho kruhu u Skýtov, a to aj v oblastiach, ktoré aj podľa maďarskej archeológie (P á r d u c z) sú východiskom skýtskych nájazdov.³³ Je však dôležité, že kým znalosť hrnčiarskeho kruhu u Skýtov v nadčiernomorských oblastiach sa popiera, často sa zdôrazňuje výskyt na kruhu točeného tovaru ako import z čiernomorských dielní.³⁴ Táto otázka ostáva, zdá sa, zatiaľ i naďalej otvorená.

Vzhľadom na uvedený rozbor a berúc do úvahy doterajšie datovanie našich skýtskych a skýtsko-halštatských pamiatok, chatu v Dvorch nad Žitavou možno časovo zaradiť do IV. stor. pred n.l. Prítomnosť na kruhu točených dvojkónických váz, vybočujúcich z obvyklého inventára na kruhu točeného skýtskeho tovaru, hovorí azda pre druhú polovicu tohto storočia.³⁵

Poznámky a literatúra

- 1 B u d i n s k ý - K r i č k a V., Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej, Slovenské dejiny I, 100.
- 2 K u d l á č e k J., Praveké nálezy z Andača, Slov. arch. I. 1953, 199-203.
K r a s k o v s k á Ľ., Birituálne pohrebište v Seredi, Slov. arch. I, 1953, 195-198.
- 3 D u š e k M., Chotín I, skýtske birituálne pohrebište, AR VI, 1954, 311-316.
- 4 D u š e k M., Skýtsko-halštatské birituálne pohrebište Chotín I, AR VII, 1955, 455.
- 5 Porovnaj napr. kovový materiál objavený v Kunštanoviciach (J. B ť h m, J. J a n k o v i o h, Mohylová pohrebište v Kunštanoviciach, Carpatia I, Praha 1936) s kovovým materiálom z Chotína (M. D u š e k, c.d., obr. 145) a tiež

- s nálezmi, ktoré najnovšie uvádza B. B e ň a d í k (B. B e ň a d í k, Skýtsky problém ve světle nových archeologických nálezů na Slovensku, AR V, 1953, obr. 312).
- 6 B e ň a d í k B., c.d., 683.
 - 7 N o v o t n ý B., Skýtsko-halštatské sídlištní nálezy na Slovensku, AR VII, 1955, 482, obr. 232.
 - 8 P a u l í k J., Halštatská a halštatsko-laténska osada pri Seredi, Slov. arch. 1955, 151.
 - 9 G r a k o v B., Skify, Kijev 1947, 59, obr. 18.
 - 10 B ť h m J., Kronika objeveného věku, Praha 1941, 376. Sídlišťová jama kruhového pôdorysu bola objavená aj v príbuznej válskej skupine v Budapešti. Fr. T o m p a, Budapest az ókorban, Budapest 1942, 100.
 - 11 M á d l J., Nález slezské sídelní jámy v Liborči u Nemšové, SMSS XXIII, 1929, 36-41. J. E i s n e r, Slovensko v pravěku, Bratislava 1933, 159.
 - 12 U nás hlavne pre nespracované mladohalštatské obdobie, tesne predchádzajúce skýtsko-halštatský horizont (seredská skupina kalenderberskej kultúry). V Maďarsku otázku domácich koreňov nadhodil m. i. dávnejšie už i P á r d u c z (M. P á r d u c z, bronz-, szkíta, La-Tène-, és germánkori temető Hódmezővásárhely-Kishomokon, Dolgozatok - XVI, 1940, 92, 93).
 - 13 Napr. A. B o t t y á n, Szkítakori telep a hódmezővásárhelyi Fehértó partján, AE 1944-45, 62. Poznám len z cit.
 - 14 Pravidelné šikmé kanelovanie sa vyskytuje na podobných tvaroch kalenderberskej kultúry (porovnaj napr. M u c h, Kunsthistorischer Atlas, tab. XLVI: 4, LXXII: 6; S. G a l l u s, A soproni Burgstall alakos urnái, Budapest 1934, tab. V: 14). U nás ho poznáme z mladohalštatskej osady v Seredi (článok v tlači).
 - 15 Porovnaj M. B u c h v a l d e k, Halštatské sídliště v Seredi na Slovensku, AR VI, 1954, 460, obr. 203, č. 5.
 - 16 Okrem západnejších analógií je tento spôsob výzdoby doložený aj na osade v Seredi (pozri pozn. č. 14).
 - 17 V mladohalštatskom materiáli seredskej skupiny je to najčastejší tvar výčnelkov na hrncovitých nádobách (Sereď, Stráže, Ratkovce).
 - 18 N o v o t n ý B., c.d. 483.
 - 19 K u d l á č e k J., c.d. 200. Vplyv domáceho základu môžeme pri tomto tvare vidieť azda len v tom, že nalepená a prstami pretlačovaná páska je tu menej častá ako v nálezoch z východného Slovenska. Za typickú skýtsku možno považovať tiež na hrncovitých nádobách šikmo presekávanú masívnu pásku.
 - 20 P á r d u c z M., Szkítakori kutatásunk újabb eredményei, AE 82, 1955.
 - 21 V poltavskej oblasti sa nachádzajú už v ranoskýtskom období (M. R u d i m s k i j, Archeologični pamjatki URSS-II, Kijev 1949, 53, tab. I.) Pozri tiež V. A. I l i n s k a j a, Archeologičnyje pamiatki URSS, str. 3 g, tab. II: 23, 24.
 - 22 A n g h e l e s c u N., Cercetări si descoperiri archeologice in raioanele Călărași și Slobozia, Studii și cercetări de istorie veche VI, 1955, 321, obr. 8, č. 1, 4, 6-8. U nás sa s týmto tvarom bližšie zaoberal B. N o v o t n ý.

- n ý (B. N o v o t n ý c.d. 484 - 485. Pozri tamtiež aj staršiu literatúru).
- 23 B o t t y á n A., c.d. 32.
- 24 T e r e n o ž k i n A.U., Kurgan iz Gelevacha, Archeologija - IX, 170.
- 25 B e r ň a k o v i č K.V., Issledovanija poselenij epochi rannego železa "Žgorode, Naučnyje zapiski UGU-XIII, 1955, 184, tab. I.
- 26 R o s k a M., A székelýföld őskora, Emlékkönyv a székelý nemzeti múzeum ötvenéves jubileumára, Kolozsvár, 1929, 310, obr. 78.
- 27 Medzi túto skupinu môžeme počítať aj hlinené napodobeniny císt, na Slovensku zatiaľ z dvoch nálezísk (Chotín I - M. D u š e k AR VII, 1955 453, obr. 217; Abrahám - nádobka vystavená v Piešťanskom múzeu).
- 28 K a, Prehistorické a ranodejinné nálezy v Leviciach, AR II, 1950, 153-158.
- 29 V ruke vyrobený materiál sa zdôrazňuje v súvislosti hlavne so sedmohradskou skupinou (M. P á r d u c z, AĚ 1955 - 2, 161).
- 30 Niektoré zlomky prezrádzajú povrch hladidlom dodatočne upravovaný; pre vnútorné steny nádob je charakteristické hrubé modelovanie (prstence, vzniknuté pri výrobe).
- 31 Podľa tohto Skýti si priniesli znalosť hrnčiarskeho kruhu už z nadčiernomorských oblastí (M. P á r d u c z, AĚ 1955-2; M. D u š e k, AR VII, 1955, 456).
- 32 H u n y a d i I., Kelták a Kárpátmedencében, 126. Poznám len z cit.
- 33 G r a k o v B., zdôrazňuje vyvinutosť hrnčiarskeho umenia u Skýtov. Hovorí však, že k vynájdeniu hrnčiarskeho kruhu nedošlo (B. G r a k o v, c.d. 39). Podobného názoru je aj V.A. I l l i n s k a j a (V.A. I l l i n s k a j a, Verchnesul'skaja expedicija 1947 g., Archeologični pamjatki, URSS IV, 1952, 38).
- 34 I l l i n s k a j a V.A., c.d. 38.
- 35 Halštatské domáce prejavy sa hľadajú veľmi hlboko v dobe laténskej. Podľa E.B. B ó n i s o v e j halštatská kultúra trácko-ilýrskeho základu sa udržiava v prvých 2 periódach tejto doby (E.B. B ó n i s, Jelentés a fővárosi régészeti intézet 1946-47 évi gellérthegyi ásatásairól, Budapest Régéségei - XV, 1950, 346. Porovnaj k tomu M. D u š e k, AR VII, 1955, 455).

EINE SKYTHISCH-HALLSTÄTTISCHE HÜTTE IN DVORY NAD ŽITAVOU

Jozef P a u l í k

In Dvory nad Žitavou (Bez. Nové Zámky) in der Slowakei wurde ein kreisförmiges Halbgrubenhaus entdeckt und durchforscht. Das daraus gehobene Material reiht es zu den Funden des Skythisch-hallstättischen Horizontes, welcher sich in letzter Zeit in der Südslowakei auch in seinen Siedlungsformen ausgeprägter kennzeichnet (Sereď, Šarovce, Svodov, Levice). Die Analyse des Materials zeigte, dass man sich in diesem Abschnitte, hauptsächlich bei der Verarbeitung der Keramik, besonders auf 3 Momente konzentrieren muss: 1) das mit der vorhergehenden

junghallstattzeitlichen Entwicklung eng zusammenhängende Material zu begrenzen, 2) das Material des breiteren hallstattzeitlichen Charakters zu begrenzen, welches schon mit der eigentlichen skythischen Kultur organisch verbunden in dieses Gebiet kam, 3) die Keramikformen zu bestimmen, welche schon in den skythischen Gebieten typisch waren. Für die Lösung dieser Problematik ist das Siedlungsmaterial geeigneter als solches aus Gräbern. Soweit es die Frage anbelangt, ob die Skythen die Kenntnis der Töpferscheibe schon vor den Kelten in das Karpatenbecken brachten, sind die Beweise im bejahenden Sinne vorderhand ungenügend. Die Hütte in Dvory nad Žitavou kann man zeitlich in die 2. Hälfte des IV. Jhd. v u.Z. stellen.

VÝZDOBNÉ PRVKY NA NESKOROLATÉNSKEJ MAĽOVANEJ KERAMIKE ZO ZEMPLÍNA

Blažej B e n a d í k

Na nálezy neskorolaténskej maľovanej keramiky v Zemplíne upozornil po prvý raz r. 1953 pracovník Archeologického ústavu SAV v Nitre K. A n d e l.¹ Pri poverchovom prieskume katastra obce Zemplín našiel K. A n d e l maľovanú keramiku spolu s ďalšími neskorolaténskymi nálezmi v kultúrnej jame na severozápadnom okraji obce, ďalej pri stavbách obytných domov pozdĺž cesty Zemplín - Jastrabie, v polohách Táboralja, Kutalja, Táblaľöldek a na známom zemplínskom hradisku, ktoré sa nachádza v strede obce.² Pri prieskume našiel K. A n d e l maľovanú keramiku tohto druhu aj v susednej obci Ladmovciach, vzdialenej od Zemplína 4 km, v Strede nad Bodrogom, v obci Hraň, okres Trebišov a inde.³

Najväčší počet nálezísk neskorolaténskej maľovanej keramiky bol zistený K. A n d e l o m v katastri obce Zemplín, kde i zemepisná poloha náleziska so starým hradiskom uprostred nasvedčovala, že tu ide o väčšie stredisko (oppidum), strategicky výhodne umiestnené na križovatke starej obchodnej cesty z juhu na sever ku karpatským priesmykom a zo západu na východ proti toku Latorice. Na hojný výskyt neskorolaténskych nálezov v Zemplíne upozornil dávnejšie Š. J a n š á k vo svojej práci.⁴ O nálezoch maľovanej keramiky sa však nezmieňuje.

Andelove nálezy maľovanej keramiky v Zemplíne vzbudili oprávnenú pozornosť a preto AÚ SAV v Nitre urobil r. 1955 krátkodobý zisťovací výskum a v nasledujúcom roku systematický väčší odkryv v katastri tejto obce. Predmetom pozornosti bolo spočiatku samotné hradisko, nachádzajúce sa na skalnatom výbežku, spadajúcom príkro k pravému brehu Bodroga a z druhej strany oddelené úzkym sedlom od chrbta Zemplínskeho pohoria.⁵

Neskoršie bolo skúmané aj okolie hradiska, najmä terasa pravekého brehu Bodroga pri severnom okraji obce. Výskum na hradisku nepriniesol žiaduce výsledky. Potvrdil len názor Š. J a n š á k a, že praveké kultúrne vrstvy vo vnútornom areáli hradiska boli zničené pri stavbe historického hradu, bývalého sídla Zemplínskej župy, ktorého pozostatky tu stáli ešte v druhej polovici XIX. storočia. Dnes sa tu nachádzajú dva kostoly s cintorínmi, hospodárske budovy, materská škola a iné, takže skúšobný výskum mohol byť vykonaný len na malej ploche juhozápadnej časti hradiska v blízkosti valu. Zatiaľ čo sonda na samotnom hradisku poskytla len niekoľko črepov z neskorolaténskeho obdobia, nájdených v sekundárnych pomiešaných vrstvách, veľké množstvo maľovanej keramiky nachádza sa vo vale, najmä v jeho vonkajšej severozápadnej časti, porušenej v minulých rokoch odberom kameňa tamojšími obyvateľmi. Okrem maľovanej keramiky našli sa vo vale aj črepy nezdobené a črepy hrubej keramiky, vyrobené v ruke. Systematický výskum tejto časti valu, plánovaný na rok 1957, azda potvrdí, či staršia časť valu bola vybudovaná v neskorolaténskom období a navrhovaná do dnešnej výšky v stredoveku alebo či kamenné jadro valu, pokryté spálenou popolovitou vrstvou s nálezmi maľovanej keramiky, patrí k predpokladanému neskorolaténskeму hradisku - oppidu. Maľovaná keramika našla sa tiež na sídliskách, odkrytých pri výskume r. 1955/56 okrem hradiska, ale len sporadicky a v malom množstve.

Maľovaná keramika zo Zemplína prezradzuje už na prvý pohľad výrobky špecializovaných remeselníckych dielní dokonalým vyhotovením na hrnčiarskom kruhu, vypálením a výzdobou. Je tenkostenná, zvonivo vypálená, na vnútornej strane tehlovej farby, niekedy so stopami jemných vodorovných kružníc, na vonkajšej starostlivo vyhladená a pokrytá homogénnou farebnou vrstvou. Tvarovú náplň z doteraz získaného nerekonštruovateľného črepového materiálu nemôžeme dobre posúdiť a preto obmedzujeme sa len na výzdobné prvky. Najčastejším výzdobným motívom sú vodorovné pásy červenej a bielej farby. Vzácnnejšie sa vyskytne aj farba hnedá alebo čierna. Farba červená má niekoľko odtieňov: počnúc citrónovožltkastým až po tmavočervený hnedastý. Farba biela je veľmi výrazná, niekedy so svetlohnedastým odtieňom. Jednotlivé červené a biele pásy nad sebou sú rôzne odstupňované: často sa striedajú približne rovnako široké biele a červené (obr. 1) alebo sa striedajú široké červené a úzke biele a naopak (obr. 2). Táto výzdoba je na prevažnej väčšine črepov. Na farebné vodorovné pásy boli nanášané ďalšie výzdobné prvky, prevažne geometrického charakteru, a to vo farbách: na bielom podklade sivej farby, na červenom tmavší odtieň hnedej, ale tiež sivej a podobne. Pokiaľ môžeme z črepového materiálu usudzovať na zoskupovanie tejto výzdoby, bola na nádobe v horizontálnych pásoch, a to na jej hornej a dolnej časti. Použité výzdobné motívy, zistené na črepovom materiáli, sú: zvislé pásiky (obr. 3), mriežkovaný zvislý pásik, ohraničený plnými pásikmi (obr. 4), ten istý spôsob, avšak mriežkovaný pásik je značne široký (obr. 5), šachovnicové mriežkované vzory (obr. 6), mriežkované kosoštvorce vedľa seba vo vodorovnom páse (obr. 7) a ten istý druh výzdoby, doplnený včlene urobenou jednoduchou vlnovkou (obr. 8). Ojedinele sa našiel črep zdobený 4 mriežkovanými kosoštvorcami, zoskupenými okolo kruhu (obr. 9). Často používaným výzdobným prvkom bola niekoľkonásobná zvislá cikcaková línia, dopĺňovaná spomenutým mriežkovaným pásom (obr. 10), niekedy vo zvlášť výraznom vyhotovení (obr. 11). Jediným prípadom v doterajšom materiáli je výzdoba, pozostávajúca z trojitých lúčovito usporiadaných línií, vychádzajúcich z trojitých poloblúčikov (obr. 12). Ostro lomená niekoľkonásobná cikcaková línia bola na malom črepe aj vo vodorovnom usporiadaní na nádobe.

Uviedli sme základné výzdobné prvky na maľovanej keramike zo Zemplína, zistené zatiaľ len v črepovom materiáli. Týmto bola len zhruba vyčerpaná bohatá farebná škála keramiky, ktorú môžeme bezpochyby zaradiť ku keramike zo známych keltských oppíd a sídlisk, ako nás k tomu vedie aj analógia spomenutej výzdoby. Mriežkovaný a šachovnicovitý vzor, uplatnený na maľovanej keramike zo Zemplína (obr. 5-7) môžeme vidieť na známych neskorolátskych sídliskách Maďarska, ako je Budapest - Tabán, ⁶ Békásmegyer, ⁷ na poľskom území v Tyńci, ⁸ ako aj na známom keltskom oppide v Stradoniciach. ⁹ Nepochybne by sme našli aj ďalšie analógie na neskorolátskych oppidách a sídliskách strednej Európy. Na stradonickom oppide boli nájdené črepy zdobené zvislou, niekoľkonásobnou cikcakovou líniou, ktorá spolu s mriežkovaným ornamentom tvorí tiež základné výzdobné prvky na keramike zo Zemplína (obr. 10-11). Najužšie vzťahy má však maľovaná keramika zo Zemplína k maďarským nálezom, s ktorými má aj spoločnú hrubú keramiku robenú v ruke, ako sa o tom vyjadrili maďarskí archeológovia pri návšteve Slovenska r. 1956. ¹⁰ Napriek uvedeným analógiám môžeme pozorovať na maľovanej keramike zo Zemplína určité svojrázne vyhotovenie výzdoby, a to i v použití farieb, ktoré nevylučuje možnosť výroby tejto keramiky v niektorom výrobnom stredisku priamo vo východoslovenskej oblasti, či už v Zemplíne alebo inde. Túto domnienku podporuje celý rad zistených nálezísk maľovanej keramiky v okruhu Zemplína, ako aj samotná lo-

kalita Zemplín, ktorá aj vo svojej počiatočnej výskumnej etape nasvedčuje, že tu ide o rozsiahly objekt, husto osídlený v neskorej dobe laténskej. Svojrázny vývoj tejto oblasti treba napokon pripustiť i vzhľadom na jej teritoriálnu odlúčenosť od západného keltského sveta a naopak z jej blízkeho kontaktu s juhovýchodnou oblasťou a blízkym Čiernomorím, ktoré nepochybne vtlačalo svoju osobitnú pečať aj keltským výrobkom. Plánovaný výskum tejto lokality na budúce roky prinesie iste ďalšie doklady a poznatky k nadhodeným otázkam. O nich sa zmienime obšírnejšie pri inej príležitosti.

Poznámky a literatúra

- 1 A n d e l K., Pozdné laténske sídlisťe v Zemplíne na východnom Slovensku, AR VII, 1955, 790 - 791, 795 - 799.
- 2 Prehľadná história hradu, bývalého župného sídla, je v práci Magyarország vármegyei és városai, Zemplén vármegye monografiája, str. 369.
- 3 A n d e l K., l.c., obr. 364.
- 4 J a n š á k Š., Práha sídliská s obsidiánovou industriou na východnom Slovensku, Bratislava 5, 57 - 59, 70 - 73, obr. 12, 15.
- 5 J a n š á k Š., l.c., obr. 12.
- 6 R a d n ó t i A., Buda régészeti emlékei. Zvláštny výtlačok z Magyarország műemlékei topografiája, zv. IV, tab. I.
- 7 H u n y a d y I., Die Kelten im Karpatenbecken I, II, Budapest 1942, 1944, tab. XCVIII.
- 8 L e n c z y k G., Wyniki dotychczasowych badań na Tyńcu pow. Kraków, Materiały starożytne I, Warszawa 1956, 7-49, tab. XXXIII.
- 9 P í č J.L., Starožitnosti země české II/2, Praha 1903, tab. XLIX.
- 10 Výskum v Zemplíne navštívila r. 1956 I. K u t z i á n o v á a E. T h o m a s o v á a v AU SAV v Nitre si prezrel materiál v tom istom roku A. R a d n ó t i.

VERZIERUNGSELEMENTE AUF DER SPÄTLATENISCHEN GEMALTEN KERAMIK AUS ZEMPLÍN

Blažej B e n a d í k

In den Jahren 1953-54 wurden in Zemplín, Bez. Kráľovský Chlmec durch Oberflächenforschung Siedlungsfunde gewonnen, darunter auch gemalte Keramik. Durch die Forschung im Jahre 1955/56 wurde auf dem dortigen Burgwall (ehem. Gauburg), aber auch in der Umgebung des Burgwalls, besonders auf der rechten Terrasse des Bodrogflusses beim Nordrand der Gemeinde eine intensive Besiedlung aus der späten Latènezeit festgestellt. Die gemalte Keramik, welche hauptsächlich im Walle der Burgstätte und in geringer Zahl auf offenen Siedlungen in der Umgebung der Burgstätte gefunden wurde, hat den Charakter der Keramik aus den spätlatenischen, keltischen Oppiden. Ausser der gebräuchlichen Verzierung mit roten und weissen waagrechten Bändern ist sie mit gitter- und schachbrettartigen Mustern geschmückt,

mit mehrfacher senkrechter Zickzacklinie und anderen Grundformen (Bild 1-12) und mit Analogien auf dem keltischen Oppidum in Stradonice, in Budapest - Tabán, Békásmegyer und anderswo. Die Forschung ist nicht beendet und wird in den folgenden Jahren fortgesetzt werden.

PRAVEKÉ OPEVNENIE V DIVINKE

A. J. P e t r o v s k ý Š i c h m a n

Žilina bola i v minulosti dôležitou križovatkou ciest. Zo severu viedla tadeto pohodlná cesta od Baltu cez Jablunkovský priesmyk a zdola šla hradská cesta z Ponitria. Cez Žilinu šla vlastne i tretia cesta, a to od Krakova cez Oravu. Tu sa všetky tri spájali. Napriek tomu nevznikol v historických časoch v Žiline nijaký hrad obdobného významu, aký mal napr. Trenčín. Možno na tom majú vinu prírodné pomery, že totiž v Žiline nie je podobné bralo, ako má blízke Strečno, Lietava alebo vzdialenejší Trenčín.

Predhistorické hradisko, ktoré isteže malo kontakt s križovatkou ciest, nachádzame od Žiliny 4 km na SZ nad obcou Divinka, 1/2 km na S od toku Váhu. Je to najväčšie známe opevnenie na Považí a na severnom Slovensku. Hradisko Divinka dokumentuje význam Žiliny a jej okolia v praveku.

Žilinská kotlina je na západe ohraničená súvislým horským chrbtom pohoria Veterné hole, siahajúcim od Čičmian až po Váh. Na severnom brehu Váhu pokračuje rovnakým smerom až po Turzovku. Tam, kde sa Váh prediera cez tento horský chrbát, vzniklo praveké opevnenie na temeni, úpätí a možno aj na svahu Veľkého vrchu (531 m) v Divinke a na protilahlom brehu Váhu na temeni vrchu Hradisko (626 m nad obcou Strážov). Tri km vzdialené temená vrchov Hradisko 626 a Veľký vrch 531 predstavujú okrajové body pretrhnutého pásma Veterných hôľ. Ľavobrežná a pravobrežná povážska hradska na úpätí týchto dvoch pravekých hradísk prechádza cez geografickú hranicu Žilinskej kotliny na západe. Hradisko nad Strážovom trvalo nebolo nikdy osídlené, kdežto Veľký Vrch v Divinke áno.

Temeno Veľkého vrchu je pretiahnuté vo smere SZ-JV. Najvyšší bod je nad západným okrajom. K východu sa mierne skláňa a na východnom okraji mení sa na plošinu, azda umele zarovnanú. Celé temeno je obtočené jednoduchým valom. Akropola v západnej časti je okrem toho ešte opevnená jednoduchou terasou. Severný svah Veľkého vrchu končí nad potokom Divina, ako vysoká skalná stena. Od okraja valu na temeni Veľkého vrchu, vysunutom najďalej ku SZ, ide po celom severnom svahu až po spomenutú skalnú stenu iný val, vysoký 1,5 - 2,5 m, priemerne o 1/2 m vyšší ako na temeni. Dolná časť svahu je totiž mierna. Na juhovýchodnom okraji tohto svahu, na tzv. Kolesi, podobný val chýba. Podľa zamerania dr. B u k o v i n s k é h o opevnená plocha činí 12 ha.

Na kolesi val chýba. Možno, že tam hradby boli drevené. Drevená hradba na Kolesi bola na ceste po južnom svahu Veľkého vrchu v poradí asi tretia. Prvá, najzápadnejšia, prebiehala kolmo na vrstevnici od brány v západnej časti opevnenia od temena až po Váh. Medzi hradskou a Váhom po tejto čiare, dnes zdanlivo neorganicky, vedie hranica okresov Žilina - Bytča a medzi temenom a úpätím pamiatkou na túto zaniknutú hradbu je plytká, 1 - 2 m široká priekopa (plocha na S od hradskej patrí do okresu Žilina).

Praveká cesta z hradskej do Kolesa križuje túto priekopu v tom istom bode, ako ju znižuje i dnešná cesta z Divinky do západnej brány opevnenia na temeni. Týmto sa možno ušetrila stavba jednej brány, keď sa obe cesty v nej križovali.

Druhá paralelná drevená hradba medzi temenom Veľkého vrchu a Váhom viedla 450 m na východ po západnom okraji parciel Ohrádza. Cesta z Divinky na Hradisko pri kóte 503 a do západnej časti opevnenia na temení Veľkého vrchu vychádza z považskej hradskej v mieste, kde hradská pretína hranicu parciel Ohrádza - Štvrtce. Pravekú cestu z Marčeka do Kolesa pretína v tom istom bode ako i spomenutú priekopu. Do sedla medzi Veľkým vrchom a Hradiskom vychádza v polohe Lovišky. Na najužšom mieste tohto sedla je mohutný valovitý útvar s otvorom pre cestu na hrebení sedla. O jeho umelom vzniku svedčí, že má polohu, ktorá sa dá najlepšie chrániť. Na Loviškách sa cesta otočila do západnej brány na temení alebo do brány vo vale na severnom svahu.

Do brány vo východnej časti temena viedla cesta zasa z toho istého bodu na hranici parciel Ohrádza - Štvrtce (ako i cesta do západnej brány na temení), ale na južnom svahu Veľkého vrchu robí serpentínu, dnes nad cintorínom, kedysi snáď pred bránou cez hradbu s priekopou. Na Koleso robí ďalšiu serpentínu, podnes zreteľnú. Z Kolesa do brány II na východnej časti temena viedla asi po vysunutej drevenej vozovke, pretože jej trasu v skalnej celine nepoznať.

Tesne oproti bráne II poznať na severnom vale menšiu bránku III, do ktorej sa z cesty cez Lovišky vstupovalo snáď tiež po vysunutej drevenej vozovke. Od brán II, III až po juv okraj plošiny je na povrchu tmavá kultúrna vrstva s črepmi ne-skorolužickými, z doby rímskej i starohradištnej. Stredná časť temena hradišťa medzi bránami II, III a akropolou možno nebola trvalo osídlená. Akropola východnou časťou prilieha k valu, vedúcemu po hlavnom hrebení, na západnom okraji vybieha do terasy, ktorá o niekoľko metrov prevyšuje val, vedúci po južnom svahu. Je veľmi pravdepodobné, že terasu upravili alebo aspoň rozšírili až v dobe rímskej. Ostatné valy pochádzajú asi z doby lužickej alebo laténskej. V dobe rímskej neboli azda už dlhé valy dôležité. To objasní ďalší výskum. Na celej akropole je tmavá kultúrna vrstva s črepmi z doby rímskej.

Historické jadro obce Divinka treba hľadať v časti zv. Humenice, kde ústí cesta z Divinky na považskú hradskú. Poloha je obmývaná na V i Z ramenami potoka toho istého mena. Časť Ohrádza susedí tesne na západe. Jej stredom vedie kolmo na hradskú ulicu, z ktorej vychádza cesta Dolu poľom. Parcely na Humeniciach asi viedli pôvodne kolmo na tok potoka (podnes tak vedú na Ohrádzi) asi preto, aby čím viac parciel malo prístup k vode. Západná časť Ohrádzia je podnes oráčinou. Tesne na západ od Ohrádzia sú parcely Štvrt(c)e. Tie vedú kolmo na hradskú (kolmo na smer parciel Ohrádzia), zrejme pre pohodlný prístup z cesty na pole. Na celej voľnej ploche (nezastavanej) je na povrchu tmavá kultúrna vrstva s úlomkami črepov, ktoré toto sídlisko datujú od doby halštatskej do doby rímskej. Niekoľko čriepkov je mladolátenských z grafitového materiálu, ale ani jeden nemá výzdobu typickú pre dobu rímsku. Materiál, zdobený ako v kultúre púchovskej, tu úplne chýba. Ak toto sídlisko trvalo do konca doby rímskej, jeho obyvatelia mali inú keramikú ako súčasní obyvatelia akropoly Veľkého vrchu. Nenašiel sa tu ďalej ani jediný atypický hradištný črep.

Je veľmi dôležité, že hranice parciel Ohrádzia sa skoro na 100% kryjú na juhu a západe s hranicami výskytu kultúrnej vrstvy a kultúrnych pozostatkov. Ľahko vysvetliteľné je to, ak uznáme, že na terajšej ploche parciel Ohrádzia bolo v čase jestvovania tohto sídliska drevené opevnenie. Chaty boli asi len na ohradenej ploche. Mimo ohrady nebolo domov a preto mimo hradieb - na susedných parcelách Štvrtce a Putnisko - ani nevznikla kultúrna vrstva. Neosídlená plocha mimo hra-

dieb - na Štvrtcoch a Putnisku - bola asi oráčinou ako dnes a pravdepodobne už vtedy tam parcely viedli kolmo na hradsú. Rozhranie parciel Ohrádza - Putnisko - Štvrtce sa pravdepodobne nezmenilo od doby rímskej podnes. Názov Ohrádza je pamiatkou na jej ohradenie (najneskoršie v dobe rímskej). Z mladších čias niet na Ohrádzi pamiatok.

Do každej ohrady vedie brána, Brány bývajú najslabším bodom opevnenia a preto sa zvlášť starostlivo upravujú, čo stojí veľa práce. Pre úsporu práce a pre lepšiu ochranu je výhodnejšie, keď je brán čím menej. Chápeme preto, prečo považská hradsá prechádza cez rozhranie parciel Štvrtce - Ohrádza v tom istom bode, kde na túto hradsú vyúsťujú v spoločnej trase obe cesty na temeno Veľkého vrchu (cez Koleso i cez Lovišky). Cesta z dolného Považia i cesty z Veľkého vrchu prechádzali cez ohradu na západnom okraji Ohráde v tej istej bráne. Táto hradsa bola pravdepodobne iba úsekom hrady, sľazajúcej od východnej časti temena až po Váh.

Kedysi medzi dobou halštatskou a rímskou viedla pravdepodobne hradsa z temena Veľkého vrchu až po Váh od sz i jv výbežku. Pritom nie je vylúčené, že prvá hradsa neviedla až zo západného okraja temena Veľkého vrchu, ale priemerne 400 m západnejšie zo sedla Lovišky, rovnako až po Váh. Nie je pravdepodobné, že by sa prvá obranná línia bola jedným krídlom opierala až o vlastné opevnenie. Plocha, opevnená valmi na Veľkom vrchu činí 12 ha, plocha Ohráde aspoň 3 ha, plocha vymedzená dvoma východnejšími hradbami činí vyše 30 ha, spolu vyše 45 ha (+ skoro 3 ha Putniska ?). Ak viedla hradsa z Lovišiek až po Váh, plocha opevnenia stúpne o ďalších ca 30 ha, spolu na ca 80 ha. Ak hradsa z Lovišiek sľahala na opačnej strane až po potok Divina, ohradená plocha činila do 100 ha. Nemohla to byť práca iba obyvateľov Divinky, ale asi kolektíva celého širšieho okolia.

Zo súvisu teda plynie, že 1) západné a južné hranice parciel Ohráde sa nezmenili od doby rímskej, 2) že sa nezmenila ani trasa považskej hradskej, ani cesty z Veľkého vrchu do Divinky, 3) že plocha parciel Ohráde sa kryje s plochou sídliska trvajúceho od halštatu do doby rímskej.

Tesne na V od Veľkého vrchu je vrch Háj. Divinka leží medzi ich úpäťami. Na temeni Hája bolo asi tiež nejaké praveké hradisko. Okraje sú terasovito upravené, pre oráčiny sú privysoko (600 m n.m.). Na svahu Hája v polohe Tomášoviec sú stopy osídlenia asi neskorohalštatského. Datujú snáď aj úpravu temena Hája. V žilínskej oblasti sa niekoľko razy názov typu "Háj" viaže ku tesnej blízkosti sídlisk alebo opevnení neskorohalštatských alebo z doby rímskej.

Tretie známe opevnenie je na vrchu Hradisko (už v chotári Diviny), tesne medzi kótou 503 Goralová (Koralová) a Loviškami, 400 m na S od Veľkého vrchu. Je to maličké opevnenie, trvalo neosídlené. Niekoľko neskorohradištných črepov sa našlo na jeho temeni. Mohli sa ta dostať i po zániku funkcie opevnenia. Opevnenie samo môže byť o niekoľko storočí staršie. Vzniklo asi ako strážny bod pred Veľkým vrchom od S. Možno, že vzniklo súčasne so vznikom sídliska v Divine so zreteľom na cestu Marček - Divina - Rudina, ktorá odstraňuje okľuku cez Považský Chlmec. Pri vyústení tejto cesty na považskú hradsú v Marčeku vzniklo azda tamjšie lužické pohrebisko. Pri križovatkách boli pohrebiská obľúbené. Pohrebisko v Marčeku najskôr súvisí s lužickým osídlením v 2 km vzdialenej Divinke.

Stopy po osídlení (asi súčasnom s Ohrádzou) sú v Divinke ešte na lokalitách Niva, Hôrka, Všivák, Zaričie (i hradištné stopy) a Vrtielky (už kataster Lalinku). Nikde inde na severnom Slovensku niet zatiaľ obdobného opevnenia ako v Divinke a nikde inde niet toľko osídlených bodov.

EINE URZEITLICHE BEFESTIGUNG IN DIVINKA

A. J. P e t r o v s k ý Š i c h m a n

Der grösste vorgeschichtliche Burgwall in der Nordslowakei, Veľký vrch, befindet sich 5 km nordwestlich von der Kreuzung der Handelstrassen in Žilina (Sillein), oberhalb des Ortes Divinka. Der Burgwall entstand oberhalb der Stelle, wo die Waag die geographische Grenze des Silleiner Beckens im Westen durchfliesst. Die mit Erdwällen befestigte Fläche beträgt 12 ha, zusammen mit ursprünglich nur mit Holzpalisaden befestigten Fläche beträgt sie beiläufig 100 ha. Ein Teil des Gipfels war vielleicht schon im Äneolithikum besiedelt, mit Sicherheit Ende der lausitzer Zeit und während der Burgwallzeit. Der höchste Teil des Gipfels war in der römischen Zeit zusammenhängend besiedelt. Der Burgwall ist bisher nur aus Streufunden bekannt. Vorerhand ist es ungewiss, ob er auch in der Latenezeit besiedelt war.

Die Fläche zwischen dem Gipfel des Burgwalls und dem Waagufer ist ungefähr durch drei parallele Holzpalisaden geteilt gewesen. An die östlichste lehnt sich vom Osten her die Fläche der Siedlung Ohrádza, dicht beim südlichen Fusse des Burgwalls, schon in der Waagtalene. Die Siedlung Ohrádza war von der späten Hallstattzeit bis in die römische Zeit besiedelt, typische burgwallzeitliche Denkmäler fehlen. Die Ackerfelder auf der Siedlung Ohrádza führen senkrecht auf die Richtung der benachbarten Parzellen von Štvrťce. Das Vorkommen von Kulturdenkmälern in Ohrádza deckt sich im N, W und S (der Ostrand der Siedlung ist vorerhand unbekannt) mit der Fläche von Ohrádza.

Die Waagstrasse am rechten Ufer berührt gleichzeitig den Fuss des Burgwalls und auch den Nordrand von Ohrádza. Der einzige Weg aus dem Areal von Ohrádza (und aus dem Orte Divinka) auf den Gipfel des Burgwalls geht gerade von jenem Punkte aus, wo die Waagstrasse die Grenze der Parzellen von Štvrťce - Ohrádza kreuzt. Beide Wege mündeten nach Ohrádza in denselben Punkt, in dasselbe Tor. Der heutige Name Ohrádza (wörtlich übersetzt Umwallung) ist offenbar ein Andenken an die verschwundene Holzbefestigung von Ohrádza, dessen Fläche zum besseren Schutze der Siedlung am unteren Burgwall mit Holzschanzen umzogen war. Die slawische Benennung Ohrádza bezeugt, dass die Slawen mit dieser Holzbefestigung von Ohrádza noch in jener Zeit bekannt wurden, als noch die Siedlung befestigt und besiedelt war.

RÍMSKE MINCE Z OKOLIA NOVÉHO MESTA NAD VÁHOM

Mária S c h m i e d l o v á

Mince, ktorých opis podávame, dal nám láskavo k dispozícii dr. B. C h . o - p o v s k ý. Údajne boli vyorané na poliach pri Novom Meste nad Váhom. Ide o tri mince: prvá je minca Galeria Maximiana (305 - 311), druhá Constanta I. (333 - 350) a tretia Constantia (351 - 354). Ide teda o mince z prvej polovice IV. stor.

Rímske mince z okolia Nového Mesta nad Váhom

1 S t r e d n ý b r o n z G a l e r i a M a x i m i a n a (obr. 2).

Averz: IMP C GAL VAL MAXIMIANVS PF AVG. Ovenčená hlava cisárova je obrátená doprava. Stuhý (2) z venca padajú až do výšky pliec. Poškodené sú len dve písmená z nápisu, a to X a I.

Reverz: GENIO IMPERATORIS. Stojaca, do polovice obnažená postava Genia je obrátená doľava. V pravej ruke drží obetnú misku s vytekajúcou tekutinou. V ľavej ruke má roh hojnosti. V exergu je nápis HTP. Postava Genia je na pravej strane mierne poškodená a písmená RAT sú nečitateľné.

Opis mince sme doplnili podľa Coh.,¹ zv. VII, str. 107, č. 47, pod menom Galére Maximien. Datovať ju možno do rokov 305 - 311.

2 D r o b n á b r o n z o v á m i n c a C o n s t a n t a I. (obr. 3).

Averz: FL CONSTANTIS BEA C. Poprsie cisárovo s ovenčenou hlavou je obrátené doprava. Rúcho je drapériovite upravené a upevnené na pleciah. Razba je dokonale zachovaná, porušené sú len písmená NTI v nápisu.

Reverz: GLORIA EXERCITVS. Dvaja vojaci v úplnej zbroji, s tvárou obrátenou k sebe. Každý z nich drží v ruke, ktorá je vzdialenejšia od stredu mince, kopiju, druhou rukou sa opiera o štít. Medzi nimi je vojenský symbol (zástava), ktorý ich o málo prevyšuje. Nápis v exergu je nečitateľný.

Porovnaj: Coh., zv. VIII, str. 412, č. 48 pod CONSTANS I. Datovať ju môžeme do rokov 333 - 350.

3 S t r e d n ý b r o n z C o n s t a n t i a G a l l a (obr. 1).

Averz: D N CONSTANTIVS. IVN NOB C. Nezdobená hlava cisára, obrátená doprava. Z nápisu chýbajú písmená D N a B C.

Reverz: FEL TEMP REPARATIO. Stojací vojak, obrátený doľava, kopijou zráža nepriateľa, klesajúceho pod koňa. Klesajúci v pravej ruke drží štít. Na exergu je nápis ASIRM. Pre nepresnú razbu je čitateľné len FEL T na začiatku a PARATIO na konci.

Opis mince sme doplnili podľa Coh., zv. VIII, str. 33, č. 13 pod Constance Galle. Datovať ju môžeme do rokov 351 - 354.

Ak tieto mince pochádzajú skutočne z okolia Nového Mesta, máme do činenia s jedným z ďalších dokladov svedčiacich o tom, že územie juhozápadného Slovenska zotrúva v živom obchodnom styku s rímskou ríšou, a to hlavne s jej východnou časťou, súdiac podľa pôsobnosti cisárov, ktorí dali raziť opísané mince aj potom, keď jej politická moc a mocenský vplyv na naše územie značne poklesol.

- Mince tohto druhu sú ojedinelé. Zmienky o razbách zo IV. stor. nachádzame často na spomínanom území v staršej literatúre. Dokladom sú nálezy z Bošáče, Devína, Moravského Lieskového, Nemeckých Starých Hradov,² Stupavy, Skalice,³ Leányváru⁴ a i.

Poznámky a literatúra

- 1 C o h e n H e n r y, Description historique des monnaies frappées sous l'empire Romain communément appelées médailles impériales, Paris 1880-1892, druhé vydanie Leipzig 1930.
- 2 D o b i á š J., Archeologické nálezy jako prameny pro dějiny styků Říma s územím dnešného Slovenska, OP I, 1922, 66.
E i s n e r J., Slovensko v pravěku, Bratislava 1933.
- 3 E i s n e r J., Soupis nalezišť římských mincí na Slovensku a Podkarpatské Rusi, NČČ II, 1926.
- 4 O n d r o u c h V., Limes Romanus na Slovensku, Bratislava 1938.

RÖMISCHE MÜNZEN AUS DER UMGEBUNG VON NOVÉ MESTO NAD VÁHOM

Mária S c h m i e d l o v á

Bei Nové Mesto nad Váhom fanden sich drei römische Münzen aus dem vierten Jahrhundert: mittlere Bronze Galerius Maximianus (Coh. VII, S. 107, Nr. 47), kleine Bronze Constans (Coh. VII, S. 412, Nr. 48) und mittlere Bronze Constantius Gallus (Coh. VIII, S. 33, Nr. 13).

Die näheren Fundumstände sind nicht bekannt. Falls sie zusammen gefunden wurden - was sich aus der Tatsache, dass sie zeitlich nahestehend sind, voraussetzen lässt - handelt es sich um eine weitere Urkunde des Handelsverkehrs der Südslowakei mit dem untergehenden römischen Kaiserreich im IV. Jahrhundert.

UMĚLE DEFORMOVANÁ LEBKA ZE ŠAROVČŮ NA SLOVENSKU

Emanuel V l č e k

Při výzkumu kostrového pohřebiště z doby stěhování národů na vrchu Makócz v Šarovcích III, okr. Želiezovce, objevil dr. B. N o v o t n ý v r. 1954 v hrobě č. 1/54 částí uměle deformované lebky. Hrob byl zřejmě vykradnutý, kostra prakticky chyběla. Hrob byl bez inventáře, jen v zásypu atypické střepy. Datování provedl dr. B. N o v o t n ý podle ostatního inventáře dalších hrobů na pohřebišti.

Tento nález je dokladem umělého deformování hlav u populací z doby stěhování národů i na jižním Slovensku. V dalším popíšeme vlastní zbytky lebky a hlavně způsob deformační techniky. Dr. B. N o v o t n é m u děkuji za laskavé předání lebky k anthropologickému zpracování.

Zachovalost lebky:

Z lebky se dochovaly obě kosti temenní, šupina kosti týlní a pravá kost spánková. Chybí kost čelní, levá kost spánková a spodinová partie kalvarie. Podobně i obličejový skelet. Kostní tkáň je velmi dobře zachovalá, barvy světle okrové, lehká, pevná. Kosti jsou na povrchu lehce korodovány.

Kost čelní i ostatní jsou odpadnuté podle dobře zachovalých a zcela otevřených švů. Tento druh dochování částí lebky svědčí pro druhotné poškození hrobu, při němž byly některé ve švech uvolněné kosti přemístěny a v překopané zemině vzaly za své. Toliko kosti uložené in situ v nepoškozené části hrobu se dochovaly.

Popis lebky:

Lebka je velmi gracilní, tenkostěnná, malá s nepatrně vyvinutými svalovými úpony. Všechny dochované švy zcela otevřené, celkem jednoduché. Lebka přísluší ženě adul. stáří. Pro chybění čelních a spodinových partií je popis i měření značně kusé.

Morf. ch.:

N. p.: V této normě lze konstatovat toliko značné vyklenutí temenních hrbolů do stran a zúžení lebky v partiích korunového švu.

N. f.: Při pohledu zředu se obě kosti temenní od bregma prudce zdvíhají do vertexu, nacházejícímu se asi v polovině šípového švu. Postranní partie korunového švu jsou kolmé.

N. l.: Celý obrys temene tvoří pravidelný, značně uzavřený oblouk. Týlní obrys dosti oploštělý. V lambdě deprese, odkud týlní obrys hrbolovitě pokračuje do ploché týlní šupiny a dosti dobře vyklenutých mozečkových partií. Proc. mastoideus slabý, uložený vysoko nad mozečkovými partiemi.

N. o.: V této normě je plochost týlu ještě nápadnější. F.o.m. se dostává přímo až na dolní okraj okcipitálního obrysu, kde je dobře viditelné. Postranní

obrys je kolmý, asi v polovině lehce zatažený. Foramen parietale vlevo, malé jednoduché. Svalový reliéf prakticky nevytvořen.

Metr, ch.:

Metrické zhodnocení lebky je pro její fragmatálnost jen velmi kusé. Některá měření byla provedena podle R. M a r t i n a a k nim připojena měření sloužící k vyjádření deformace lebky.

Tabulka 1

Zjistitelná měření na lebce Šarovce III, hrob 1/54

Martin	Měření	
12	Šířka týlu (ast - ast)	105
27	Oblouk temenní (b - l)	130
28	Oblouk týlní (l - o)	105
30	Tětiva temenní (b - l)	105
31	Tětiva týlní (l - o)	96
30:27	Index temenního klenutí	80,7
31:28	Index týlního klenutí	91,4
	Výška lebky (b - o)	143,5
	Oblouk temene a týlu (b - o)	235
	I Klenutí temene a týlu	61

Tabulka 2

Výškové kolmice a úhly na lebce Šarovce III, hrob 1/54

1	Výška kolmice temene a týlu nad horizontálou b - o	78
2	Výška kolmice l nad horizontálou b - o	70
3	Výška kolmice temene nad horizontálou b - l	39
4	Výška kolmice týlu nad horizontálou l - o	20
5	Úhel vyklenutí temene a týlu nad horizontálou b - o	82°
6	Úhel vyklenutí l nad horizontálou b - o	91°
7	Úhel vyklenutí temene nad horizontálou b - l	106°
8	Úhel vyklenutí týlu nad horizontálou l - o	134°

Toto metrické zhodnocení ukázalo, že temenní partie jsou krátké, ale značně vyklenuté (tětiva temenní 105, oblouk temene 130, I temenního klenutí 80,7), zatím co týlní partie jsou dosti ploché (I týlního klenutí 91,4). Celkově možno říci, že temenní a týlní partie lebky Šarovce III/1/54 jsou značně zkrácené a vy-

tažené v temeni do výše (výška kolmice temene a týlu nad b - o 78, výška kolmice l nad b - o 70 a úhel vyklenutí temene nad b - 1106°).

Technika deformace:

Bohužel nelze hodnotit důležité deformační vlivy na čelní kosti. Na temenních kostech nacházíme zřetelnou postbregmatickou depresi, která pokračuje mělkou rýhou oboustranně souběžně se švem korunovým až do jeho dolní třetiny a zde se ostře ohýbá pod hrbol temenní, který jaksi obkružuje. Toto ztlačení lebky pod temenními hrboly je velmi zřetelné v n. o. Zde maximálně do stran jdoucí obrys tvoří krajina švu parietotemporálního. Dále tato deprese vyúsťuje ve znatelném oploštění krajiny asteria a horních mozečkových partií. Tím dostáváme jedno ohraničení tahu obvazu lebky, a to od bregma pod temenní hrboly až do horních partií mozečkových.

Zřejmě u lebky Šarovce III/1/54 byl veden ještě nejméně jeden ob vaz, začínající na šupině kosti čelní, probíhající též nad parietotemporálním švem do míst prot. occip. ext.

Všechny známky zjištěné na studované lebce nasvědčují tomu, že lebka Šarovce III/1/54 je uměle deformovaná obvazovou technikou. Podle typu a vývinu deformace je možno lebku zařadit do II. stupně aymarského typu emělých deformací.

Závěr:

Na pohřebišti z doby stěhování národů v Šarovcích III, okr. Želiezovce, našel dr. B. N o v o t n ý v hrobě č. 1/54 lebku ženy adult. stáří. Tato lebka je uměle deformována technikou aymarskou do stupně II. Je prvním dokladem umělého deformování lebek na území jižního Slovenska v době stěhování národů v 5. stol. n.l. a druhým nálezem ze Slovenska.

Poznámky a literatura

- 1 Č e r v í n k a L., Anthropologie 14, 134, Praha 1936.
- 2 L o r e n c o v á A., Výroční zpráva anthropologické společnosti 1955, Brno.
- 3 M a l ý J., Anthropologie 13, 37 - 53, Praha 1935.
- 4 N i e d e r l e L., MAGW 22, 1 - 18, Wien 1892,
- 5 P a v e l č í k J., Zpráva anthropol. spol. 2, 29, Brno 1949.
- 6 V l č e k E., AR IV, 112, 129 - 130, 145, Praha 1952.

KÜNSTLICH DEFORMIERTER SCHÄDEL AUS ŠAROVCE IN DER SLOWAKEI

Emanuel V l č e k

Auf dem Gräberfeld der Völkerwanderungszeit in Šarovce III (Bezirk Želiezovce), fand dr. B. N o v o t n ý im Grabe Nr. 1/54 den Schädel einer Frau (Alter adult). Dieser Schädel ist durch die Aymar-Technik bis zur II. Stufe künstlich deformiert. Er ist der zweite Beleg zur künstlichen Schädeldeformierung auf dem Gebiete der Slowakei in der Völkerwanderungszeit im 5. Jhd. u.Z.

PRANODEJINNÉ NÁLEZY Z FILAKOVA

Igor H r u b e c

V strednej časti južného Slovenska, asi 2 km juhovýchodne od železničnej stanice Filakovo, leží pustatina Szentfali. Od výhrevne železničnej stanice vedie k nej poľná cesta pod vinohradmi pozdĺž potoka Béna, ktorý spolu so Suchou vlievajú sa do Ipľa. Pustatinu Szentfali tvoria budovy závodu Ipeľských tehelní, n.p., ktoré v jednom z juhozápadných svahov vinohradov prehíbili miestami už vyše 10 m vysoký a asi 80 cm široký hliník.

Podľa zprávy J. D r e n k u v júli r. 1952 v západnom, skoro pravouhlom výbežku tohto hliníku narážili robotníci pri bagrovaní hliny na kostrové hroby. Bagrista Št. F a r k a š zachránil z hĺbky asi 60-80 cm torzá dvoch nádob a črepy z viacerých nádob a 1 železný nožík. Pri obhliadke hliníka našiel J. D r e n k o v hĺbke 3 m a asi 10 m ešte kosti bližšie neurčených zvierat, pravdepodobne z doby diluviálnej.

Pri ďalšej obhliadke náleziska v auguste r. 1952 nenašli sa nijaké nálezy. Robotníci tehelne sa však rozpomätali aj na podobný nález hlinených nádob asi z roku 1945-46. Tie sa však nezachovali. Miesto starších i novších nálezov bolo zamerané podľa komína tehelne. Vo svahu obytných domov strážníka po západnú stenu hliníka očakávali sa ďalšie archeologické nálezy. Smerom západným však dobrá tehlárska hlina ubúda a preto sa v bagrovaní týmto smerom nepokračovalo.

Pri ďalšej obhliadke v severozápadnej stene hliníka neďaleko nálezu kostrových hrobov v apríli 1953 bol vykonaný zber črepov z nádob sídliskového rázu. Medzi nimi našiel sa aj praslen, malý korál a železná troska.

Geologické zvrstvenie hliníka je zložitá. Sled jednotlivých vrstiev, asi v dôsledku zmyývania svahu, nie je v celom hliníku rovnaký. Vrstvy hliny sa striedajú s vrstvami štrku a piesku. V nich sa miestami nájde i paleontologický nález.

Archeologické nálezy zachránené Št. F a r k a š o m (č. príp. 29/52):

1. Ťažký hrniec s vydutím tesne pod nízkym hrdlom a s okrajom znútra zúženým. Okrúhle dno je zvonka vyhranené, znútra oblé. Pod hrdlom na vydutí je zdobený vodorovne rytou vlnovkou, miestami prerušovanou zmytým povlakom. Zhotovený z hliny značne premiešanej drobnými kamienkami, na povrchu, zvonka i znútra drsným a veľmi porušeným, sivým povlakom, spod ktorého preráža žltočervená farba hliny. Hrdlo je porušené a zlepené z črepov. Rozmery: v 110 mm, $\varnothing$ ústia 100 mm, $\varnothing$ dna 68 mm a max. š vydutia 122 mm.

2. Hrniec s vydutím mierne vyhnutým, nízkym hrdlom a s vyhraneným, okrúhlym dnom, z hliny premiešanej kamienkami, na povrchu zvonka i znútra drsne upravený a čiastočne zmytým, hnedým povlakom, spod ktorého preráža červená farba hliny. Hrdlo nádoby je porušené a zlepené z črepov. Rozmery: v 106 mm, $\varnothing$ ústia 108 mm, $\varnothing$ dna 62 mm, max. š vydutia 121 mm.

3. Železný nožík s odlomeným hrotom, celková dĺžka 96 mm. Čepeľ 63 mm dlhá má plochý chrbát a k hrotu sa postupne zužuje. Trn sa ku koncu tiež zužuje.

4. Okrajový črep zo džbána s mierne zúženým hrdlom a mierne roztvoreným ústím. Z piesčitej hliny, na povrchu upravený, znútra sivohnedý, zvonku hnedý. Zlepený z dvoch črepov.

5. Okrajový črep zo džbánu s kužeľovite zúženým hrdlom a mierne roztvoreným ústím. Z piesčitej hliny, na povrchu upravený, znútra sivohnedý, zvonku žltohnedý.

6. Štyri črepy z vydutia nádoby, z piesčitej hliny, znútra sivohnedej, zvonku červenohnedej farby.

Podľa zprávy J. D r e n k u tieto nálezy pochádzajú z kostrových hrobov. Typologicky spadajú na sklonok doby sťahovania národov, približne do konca V. a začiatku VI. stor.

Nálezy získané zberom v severozápadnej časti hliníka v r. 1953.

7. Šesť okrajových, hrubo spracovaných črepov z rôznych, v ruke formovaných nádob, ktorých hrdlá sú valcovité a okraje vodorovne sploštené. Jeden je zdobený kužeľovitým pupčekom, a iný má zase pod okrajom pozdĺžny, tenký výčnelok, nahrdzajúci asi ucho. Zhotovené sú z piesčitej, málo plavenej hliny, miestami premiešanej drobnými kamienkami. Na povrchu sú hrboľaté, svetlej i tmavšej hnedej farby. Črep s pupčekom je červenohnedý.

8. Štyri črepy z vydutia podobných, hrubo spracovaných nádob z hliny. Tri majú rôzne pupčekovité výčnelky. Na povrchu sú upravené. Sú žltohnedej farby.

9. Zlomok okrúhleho vyhraneneho dna, podobnej hrubo spracovanej a v ruke formovanej nádoby z hliny, $\varnothing$ dna 82 mm.

10. Päť okrajových črepov z niekoľkých plytkých mís, s mierne zaoblenou stenou a vodorovne splošteným okrajom. Jeden z nich má dovnútra stiahnuté a zúžené ústie. Zhotovené sú z plavenej hliny, na povrchu hladené, tri čiernohnedej a dve červenohnedej a žltohnedej farby.

11. Zlomok malého, ale masívneho ucha nádoby z piesčitej hliny, na povrchu hladený, čiernosivej farby.

12. Zlomok tenkého, pásikového ucha nádoby z veľmi jemne plavenej hliny, na povrchu starostlivo hladený a leštený, svetlej popelavosivej farby. Je poškodený.

13. Beztvarý kus železnej trosky.

14. Hlinený praslen dvojkužeľovitého tvaru s okrúhlym, priečnym otvorom. Na hornej časti je zdobený nepravidelnými, vodorovnými ryhami a v dolnej časti, pod vydutím, šikmými a krátkymi čiarami. Na povrchu je hrboľatý, svetlej hnedej farby. Je zlepený zo 4 častí. Rozmery: v 27 mm, max. š 30 mm.

15. Malý sklenený koral z náhrdelníka s okrúhlym otvorom. Je okrúhleho valcovitého tvaru so zaoblenými hranami, modrej farby, $\varnothing$ 9 mm, hrúbka 4 mm.

Tieto nálezy boli získané zberom zo severozápadnej steny tehelne. Najmä hrubo spracované črepy nádob v ruke formovaných (bod 7-9) prezrádzajú typologicky neskorohalštatskú sídliskovú keramiku. Azda zlomok jemne hladeneho, pásikového ucha a sklenený koral spadajú do laténského obdobia. Okrajové črepy z plytkých mís tiež prezrádzajú okruh halštatsko-latenských sídlisk. Bližšie datovanie nedo-
-oľuje počet nálezov.

Uvedené archeologické nálezy z hliníka tehelne na pustatine Szentfali pri Filakove upozornili na nové doteraz neznáme praveké a ranodejinné sídlisko a pohrebisko v Poiplí na južnom Slovensku.

FRÜHGESCHICHTLICHE FUNDE AUS FILAKOVO

Igor H r u b e c

Im mittleren Teile der Südslowakei, im Kataster von Filakovo, liegt die Einöde "Szentfali". Die örtliche Ziegelei tiefte hier eine ungefähr 80 cm breite Lehmgrube ein, in welcher im J. 1952 ein Bagger auf Skelettgräber stiess (Funde 1 - 6). Es wurden zwei Töpfe mit der Bauchung nicht unter dem niedrigen Halse, rauher Oberfläche gefunden, von denen der eine mit einer Wellenlinie verziert war, weiter ein Eisenmesserchen und mehrere Randscherben von Gefässen. Typologisch gehören die Funde an die Neige der Völkerwanderungszeit, ungefähr an das Ende des V. und an den Anfang des VI. Jhd.

Im J. 1953 wurde in der Lehmgrube von Neuem eine Sammlung von Scherben durchgeführt, welche von flachen Schüsseln und Gefässen stammen, die Siedlungsscharakter tragen (Funde 7 - 15). Es wurde auch ein irdener Spinnwirtel von doppelkonischer Form gefunden, weiter eine Glasperle von blauer Farbe und ein Eisensplitterstück. Die Funde aus dem J. 1953 verraten das hallstattisch-laténische Siedlungsbereich.

Die angeführten Funde aus der Ziegelei "Szentfali" bei Filakovo lenkten die Aufmerksamkeit auf eine neue urzeitliche Siedlung und ein frühgeschichtliches Gräberfeld im Flussgebiete der Eipel in der Südslowakei.

SLOVANSKÉ NÁLEZY Z VYSOKEJ PRI MORAVE

Ľudmila K r a s k o v s k á

Obec Vysoká pri Morave (bývalé Hochštetno), okres Bratislava-okolie, leží na samom brehu rieky Moravy. Ešte v novšej dobe bol známy pri obci prechod cez rieku. Možno predpokladať, že aj v praveku tu bol brod cez Moravu. Tomu nasvedčujú nálezy predhistorických pamiatok vo Vysokej, ktoré pochádzajú z rozličných období. Boli tam hlavne nálezy kultúry halštatskej a laténskej, ale najvýznamnejší z nich bol bohatý hrob rímsky. Osídlenie brehu Moravy v týchto miestach trvalo aj v dobe kultúry hradištnej. Slovanské osídlenie vo Vysokej bolo zistené na niekoľkých lokalitách.

Skupina sídlisk blízko Vysokej pri Morave opisuje Št. J a n š á k. ¹ Na juhovýchod od obce leží podlhovastá duna, zvaná Jelení grb, kde autor našiel niekoľko hradištných črepov. Viac úlomkov keramiky, zdobených vlnovkami, pásikmi, a taktiež nezdobených, našiel Št. J a n š á k na západ od Jelenieho grba, medzi hradsťou Stupava - Vysoká a ramenom Moravy. Roku 1942 ing. M á š a daroval Slovenskému múzeu slovanskú nádobu, nájdenú na Jelenom grbe, ale táto nádoba bola zničená za vojny. ²

Roku 1939 P. B o h u n s k ý, správca školy vo Vysokej, daroval múzeu slovanské nálezy z polohy Malý hrud. Malý hrud bola vyvýšenina, vzdialená asi 4 km od obce Vysoká proti prúdu rieky Moravy. Vyvýšeninu celkom odkopali, keď stavali ochrannú hrádzu na Morave. Našli tu nezistený počet kostrových hrobov. Podľa výpovede P. B o h u n s k é h o kostry boli nájdené vo veľkom počte a boli orientované v jednom smere. Pamiatky z pohrebiska P. B o h u n s k ý sčasti zachránil a uložil ich v múzeu. Predovšetkým je to široká nádoba, ktorá má najväčší priemer temer v polovici výšky, okraj je vodorovne vyhnutý a kolmo zrazený. Farba hnedá s tmavosivými škvrnami. Nádoba je zdobená v hornej polovici tromi vlnovkami, rozdelenými dvoma ryhami, na zrazenom okraji je plytká vlnovka. Nádoba vyhotovená na ručnom kruhu je veľmi dobre vypálená. Výška 11 cm, $\varnothing$ okraja 14 cm, max. $\varnothing$ 15 cm, $\varnothing$ dna 7,5 cm (obr. 1). Malá nádobka, asi hračka, kónickej formy s vytiahnutým okrajom. Farba sivá (bola prepálená pri požiari múzea), nedbalá výzdoba pokrýva celý povrch nádoby: pod okrajom sú 3 ryhy, nižšie 2 nepravidelné vlnovky. V ruke lepená. Výška 5,5 cm, $\varnothing$ okraja 5,5 cm, $\varnothing$ dna 3,5 cm (obr. 2). Možno, že z doby hradištnej pochádza ďalšia nádoba z polohy Malý hrud, zničená za vojny. Bol to nezdobený hrniec, ktorý mal najväčší priemer v hornej tretine, nízke hrdlo a vyhnutý okraj. Nádoba asymetrickej formy bola lepená v ruke. Výška 24,4 cm, $\varnothing$ okraja 15 cm, $\varnothing$ dna 9,5 cm (obr. 3).

Z polohy Malý hrud zachránilo sa najviac pamiatok, okrem keramiky sa tu našlo niekoľko železných predmetov. Lenže i tieto predmety boli zničené vojnovými udalosťami. Zostali iba kresby v inventári múzea. Nepoznáme ani bližšie okolnosti nálezov. Nevieme, či pochádzali z kostrových hrobov alebo sa našli ojedinele. Preto ich kultúrne zaradenie možno urobiť iba na základe analógií z iných nálezísk. Za slovanský možno považovať železný oštep s úzkym listom a dlhou tuľajkou, d 22 cm, š listu 1,5 cm (obr. 7). Oštepy podobnej formy poznáme z pohrebiska v De-

vínskej Novej Vsi a z nálezu v Gajarocho. ³ Železná kopija s čiastočne odlomeným listom mala pomerne úzky list a tuľajku s otvorom na klinec. Dĺžka zachovanej časti bola 20 cm, z toho tuľajka 13 cm, šírka listu 3,8 cm (obr. 8). Železná sekera s trocha rozšíreným ostrím a nevysokými zaoblenými ostňami pri otvore na porisko patrí k bežnému typu slovanských sekier. Jej ostrie má nezvyklú krátku formu, ale nie je vylúčené, že bolo sčasti odlomené; d 10,5 cm, š ostria 5 cm (obr. 9). Z väčšej sekery podobného typu zostali len polovice - ostrie obvyklej vykrojenej formy - obuch a ostrie sú odlomené: d 10,7 cm, š ostria 5,5 cm (obr. 10). K výzbroji slovanského bojovníka patrila aj úlomok železnej ostrohy s krátkym bodcom, rozpätie ramien 7,5 cm (obr. 11). V slovanskom materiáli nemáme analógie pre železnú sekeru na spôsob klčovnice s mierne ohnutým ostrím; d 23 cm, š ostria 6 cm, Ø otvoru 2,7 cm (obr. 12). Podľa formy túto sekeru mohli používať na spracovanie dreva pre debnárske výrobky, ale jej príslušnosť ku kultúre hradštnej je problematická.

Roku 1943 P. B o h u n s k ý daroval múzeu železný meč a slovanskú nádobu z lokality Kozlíská. ⁴ Meč bol veľmi poškodený, rozlomený na tri časti, koniec bol odlomený. Rukoväť bola zakončená plošným gombíkom s jedným nitom, takže vrchná časť gombíka bola zničená, dolu bola rovná záštita. Dĺžka zachovanej časti bola 85 cm, š čepele 5,5 cm (obr. 6). Meč bol zničený za vojny, takže teraz nemožno ho bezpečne určiť. Hrniec mierne dvojkónickej formy s vyhnutým okrajom mal hnedosivú farbu. Zdobený na najväčšom vydutí pásikom vlnovky medzi 2 pásikmi vodorovných rýh. Zhotovený z hlíny, premiešaný s pieskom na ručnom kruhu a dobre vypálený. V 14 cm, Ø okraja 10,4 cm, max. Ø 11,5 cm, Ø dna 7,6 cm (obr. 4). Podľa zprávy P. B o h u n s k é h o pamiatky na lokalite Kozlíská nachádzali ojedinele obyvatelia Vysokej pri odoberaní piesku. Pri záchrane nálezov z Kozlísk vôbec neboli spomenuté ľudské kostry. Napriek tomu možno predpokladať, že na Kozlískach bolo kostrové pohrebisko slovanské, pretože celé nádoby skôr sa nájdu v hrobach ako na sídliskách, taktiež zbrane častejšie sa vyskytujú v hrobach. Nálezisko Kozlíská už nejestvuje. Bola to menšia vyvýšenina, ktorú obyvatelia Vysokej postupne odkopali, keď tam brali piesok.

Roku 1946 R. N e s p a l a, obyvateľ Vysokej pri Morave, našiel v polohe Grbica v brehu rieky Moravy popolnicu, ktorú daroval Slovenskému múzeu. Popolnica je mierne baňatá nádoba, ktorá má najväčší priemer v hornej tretine, nízke hrdlo, okraj je otlčený, farba hnedosivá. Horná časť popolnice je zdobená rytým ornamentom: 3 široké pásiky vodorovných rýh sú spojené priečnymi krátkymi pásikmi rýh. Výzdoba je urobená hrebeňom. Na dne je okrúhla jamka asymetricky umiestnená (Ø 2,5 cm). Nádoba je vyhotovená na ručnom kruhu a dosť dobre vypálená. V 22,5 cm, Ø okraja 15,5 cm, max. Ø 19,5 cm, Ø 10,5 cm (obr. 5).

Na základe nálezu tejto popolnice Slovenské múzeum vykonalo v dňoch 2. až 7. júna 1947 záchranný výskum na nálezisku. Grbica je vyvýšenina na samom brehu rieky, vzdialená od obce Vysoká asi 6 km po toku Moravy. R. 1947 pri jarnom stúpaní vody Moravy značná časť brehu, kde sa našla popolnica, bola strhnutá a odplavená. Podľa údajov tamjšieho horára K r č m á r a, breh bol zničený v šírke do 2 m. Na najvyššej časti Grbice urobili sme kolmo na breh Moravy dve sondy. V sonde 1 narazili sme na kultúrnu jamu. Miskovitá jama temer kruhového obrysu mala priemer 140 : 110 cm, dno bolo v hĺbke 100 cm. Už v hĺbke 65 cm nachádzali sme spálené kamene. V jame sme našli hradištné črepy s vlnovkami i nezdobené, prepálené kamene a vrstvu popola. Bol to pozostatok ohniska, ale obrysy príbytku sme nemohli zistiť. Z jamy pochádzajú 2 črepy hnedej farby, zdobené 2 pásikmi

vlnovky, veľmi dobre vypálené. Patrili jednej nádobe. Ďalej sme našli niekoľko nezdobených črepov: črepy červenkastej farby a 4 úlomky sivohnedej farby, všetky veľmi dobre vypálené. V samej sonde našli sme ojedinelé slovanské črepy: časť spodku nádoby hnedej farby, vyhotovenej z hlíny, pomiešanej s drobnými kamienkami, črep žltosivej farby, zdobený pásikom vlnovky a malý črep žltej farby s šikmými pásikmi rýh. Podľa materiálu a ornamentu črepy patrili ku keramike hradištnej. Na základe týchto nálezov možno usudzovať, že na vrchole Grbice bolo slovanské sídlisko a nad brehom v bezprostrednej blízkosti bolo slovanské žiarové pohrebisko. Pohrebisko pravdepodobne bolo postupne zničené pri premiestňovaní koryta rieky Moravy. Severozápadná časť Grbice bola odkopaná, pretože tam brali piesok. Pri prácach našli halštatskú nádobu. Vykopali sme sondy na okraji odkopanej časti, ale našli sme iba atypické črepy bez ornamentu.

Z krátkeho súpisu slovanských nálezov vo Vysokej pri Morave vidno, že tieto pamiatky pochádzali tak zo sídliska ako z pohrebiska a patrili rozličným obdobiam kultúry hradištnej. Najzávažnejším nálezom bola nájdená popolnica na Grbici. Analógie pre túto starobylú formu s rovným okrajom nájdeme najmä na pohrebisku v Devínskej Novej Vsi, lenže to neboli väčšie popolnice, ale hrnce bežných rozmerov z kostrových hrobov. Pritom niektoré z nich boli ešte lepené v ruke. Jednotlivé nádoby takej formy J. E i s n e r počíta k potiskému typu, iné zaraďuje medzi keramiku pražského typu (Devínska Nová Ves - hrob 2, 194, 197, 217, 538).⁵ Na pohrebisku v Devínskej Novej Vsi nenájdeme presné analógie pre výzdobu popolnice. Na niektorých nádobách podunajského typu vyskytuje sa podobný motív, ale sú to iba 2 pásiky vodorovných rýh, spojených priečnymi pásikmi (Devínska Nová Ves, hrob 99, 405, 425).⁶ Najbližšiu analógiu pre popolnicu z Grbice poskytuje nález z pohrebiska v Dolných Kráľanoch. To je tiež popolnica podobnej formy a značnej veľkosti.⁷ Hornú časť nádoby pokrýva pás husto rytého ornamentu, hoci motív je odlišný, ale celkový charakter výzdoby zhoduje sa s ornamentáciou popolnice z Grbice. Medzi uverejneným keramickým materiálom z Moravy nenašla som analógie pre popolnicu z Vysokej. Blízke formou našli sa na avarsko-slovanských pohrebiskách v Devínskej Novej Vsi a v Dolných Kráľanoch. Motív ornamentu: kombinácia vodorovných a priečných pásikov rýh vyskytuje sa hlavne na keramike z Devínskej Novej Vsi. Tento ornament sa zachoval tiež na jednom črepe zo sídliska zo staršej doby hradištnej v Ďalších Topolitiach pri Devínskom Jazere a J. E i s n e r ho považuje za starobylý motív ornamentácie.⁸

Na pohrebiskách z doby veľkomoravskej táto výzdoba sa už neobjavuje a je nahradená jednoduchými pásikmi vlnovky alebo čiarami. Keď uvažíme všetky tieto okolnosti, popolnicu z Grbice môžeme datovať do staršej doby hradištnej, a to zhruba do VII. storočia. Dôležité je zistenie, že na Grbici pohrebisko bolo v bezprostrednej blízkosti sídliska, hoci podľa pozostatkov keramiky sídlisko mohlo byť prípadne mladšie ako pohrebisko. Ornament a výrobná technika hrnce z polohy Kozlíská svedčia o jeho príslušnosti do IX. stor. Zdobenú nádobu z náleziska Malý hrud podľa ornamentu a pokročilej výroby možno zaradiť do 1. pol. X. stor. Podobná široká forma a najmä jednoduchý ornament sa vyskytuje na Morave v keramike z doby veľkomoravskej. Malá nádoba z tohto náleziska má analógiu na pohrebisku v Devínskej Novej Vsi, kde v niekoľkých hroboch sa našli malé primitívne nádoby v ruke lepené a zväčša nezdobené (Devínska Nová Ves, hrob 9, a 280).⁹ Väčšia nezdobená nádoba celým svojím výzorom pripomína nádoby zo staršej doby hradištnej, lenže jej veľkosť (v 24 cm) nie je bežná pre slovanské hrnce. Železné predmety, okrem jednej sekery, mali tvary obvyklé pre strednú dobu hradištnú. Vzhľadom na to, že v polohe Malý hrud sa našli starobylé formy keramiky vedľa hrnce,

ktorý sa vyznačuje pokročilým stupňom výroby, možno predpokladať, že tamojšie pohrebisko trvalo dosť dlho, v IX. a 1. pol. X. stor.

Hoci nálezy vo Vysokej pri Morave sú zväčša náhodilé a ojedinelé, ich celok svedčí o intenzite a trvaní slovanského osídlenia na tomto úseku brehu Moravy, ktoré súviselo s ďalšími početnými nálezmi v Pomoraví v staršej a najmä v strednej dobe hradištnej.

Poznámky a literatúra

- 1 J a n š á k Š., Staré osídlenie Slovenska, Skupina sídlisk pri Hochštetne, Sborník MSS, roč. XXV č. 1-4; 19-21.
- 2 Výročná zpráva Slovenského múzea za rok 1942, Bratislava, 12.
- 3 E i s n e r J., Devínska Nová Ves, Bratislava 1952, tab. 20: 4 a tab. 89: 8.
E i s n e r J., Sídliště ze starší doby hradištní v Slovenském Pomoraví, Památky archeologické roč. XXXXII, Praha 1946, obr. 7, 26.
- 4 Výročná zpráva Slovenského múzea za rok 1943, Bratislava, 19.
- 5 E i s n e r J., Devínska Nová Ves, tab. 7: 7; tab. 23: 5; tab. 23: 7; tab. 25: 6; tab. 57: 1.
- 6 E i s n e r J., op. cit., tab. 18: 1; tab. 39: 1; tab. 39: 10.
- 7 B á r t a J., Pohřebiště ze starší doby hradištní v Dol. Kráskanoch pri Nitre, Archeologické rozhledy 1954, 171, obr. 90 dolu.
- 8 E i s n e r J., Sídliště ze starší doby hradištní, op. cit., 103, obr. 4, 7.
- 9 E i s n e r J., Devínska Nová Ves, tab. 5: 3; tab. 27: 1.

SLAWISCHE FUNDE AUS VYSOKÁ AN DER MARCH

Ľudmila K r a s k o v s k á

Die Autorin gibt hier ein Verzeichnis der slawischen Funde bekannt, welche im Gemeindekataster von Vysoká an der March, früher Hochštetno, Bezirk Pressburg - Umgebung, an mehreren Stellen gemacht wurden.

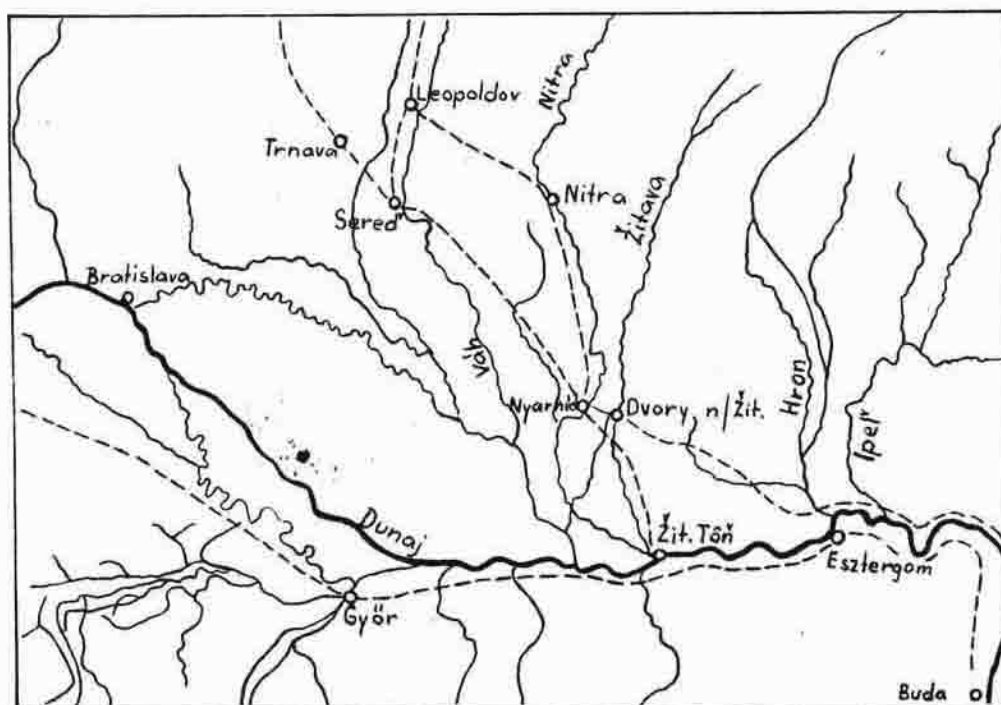
Es waren dies vereinzelte Funde der Lage Jelení Grb und Kozliská (höchstwahrscheinlich ein Skelettgräberfeld), gerettete Denkmäler aus dem Skelettgräberfeld von Malý Hrud und eine Urne aus der Lage Grbica. Miteinbezogen sind hier auch die Ergebnisse der Rettungsgrabung der Siedlung aus Grbica. Die Urne von Grbica kann man in das VII. Jhd. datieren. Die Denkmäler der Gräber von Kozliská und Malý Hrud, ebenso wie die Siedlungsfunde von Grbica gehörten in die mittlere Burgwallzeit, in das IX. und den Anfang des X. Jahrhunderts.

BROD NA RIEKE NITRE PRI NOVÝCH ZÁMKOCH

Béla S z ő k e

Juhoslovenskú malú nížinu rozdeľuje údolie rieky Nitry a Žitavy na dve časti. Medzi oboma riekami sú mnohé pramene, mŕtve ramená a jazerá. Kedysi pri jar-ných a jesených záplavách, ešte pred reguláciou, zaplavovali obe rieky celé oko-lité územie do tej miery, že nad vodou zostali iba kde-tu vyvýšené miesta a vy-tvárali tak malé ostrovy.

Vody zo západu zadržovala sládečkovská vyvýšená oblasť, tvorená pieskom a sprašou. Je vyššia o niekoľko metrov ako hladina rieky Nitry a Váhu a pri No-vých Zámkoch končí hlinou, ktorá zasahuje aj medzi močariská. Územie medzi Ži-tavou a Hronom tvorí Pohronska pahorkatina s mnohými dolinami a údoliami a siaha až po Strekov a Svodín. V dobe Anonymovej bolo toto územie pokryté hustými lesmi a Bezmenný horstvo spomína pod menom Tursok (Törzsök). ¹ Územie odtiaľto na juh až po Dunaj bolo popretkávané struhami, ktoré tvorili celý rad menších - väčších ostrovov. ²

Tento charakter prírody určoval aj vznik ciest na južnom Slovensku. Hlavná cesta kraja, ktorá spájala Ďaleký východ so Západom, vychádzala z ostrihomského ohybu a šla popri Gbelciach a Strekove, pri Dvoroch n./Žitavou dosiahla brehy Žitavy. Odtiaľto viedla ďalej cez močiare oboch riek a pri Nyárhíde vystúpila na tvrdú pôdu, ďalej šla rovno k Váhu, pri Šintave a Sereďi ho prekročila a viedla ďalej cez Trnavu, Jablonicu, Holič. Pri Hododíne prešla cez Moravu, ďalej viedla do Čiech, odkiaľ k Rýnu a do Flandrií. Presnú os cesty poznáme z nariadenia, vy-

daného r. 1335 na vyšehradskej schôdzke kráľa uhorského, českého a poľského, ktorým sa táto cesta dala do premávky miesto cesty Budín - Ráb (Győr) - Viedeň, aby sa ním bránili proti viedenskému skladovému právu.³

Druhá cesta vychádzala od Dunajského Brodu pri Žitavskej Tóni a pri Bajči dosiahla terasu rieky Žitavy, skadiaľ šla cez Nyárhíd pri rieke Nitre. Táto juho-severná cesta pokračovala potom po pravom brehu rieky Nitry až po mesto Nitru, kde odbočila do širšej, schodnejšej doliny Váhu a viedla do Poľska, resp. do Sliezska (pozri obr.).

Týmito dvoma cestami prúdili, vymieňali sa od pradávnych čias materiálne a duchovné hodnoty jednak z Blízkeho východu, strednej Ázie, ako i z Porýnia a Galie, jednak z oblastí Stredozemného a Baltického mora.

Zaujímavé je sledovať úlohu, často sa meniacu, akú hrali ňou prechádzajúce cesty v dejinách Malej nížiny, ležiacej po oboch brehoch Dunaja. Cesta, vedúca pozdĺž Dunaja, mala v praveku iba podradný, druhoradý význam. Množstvo súvislých močarísk a obrovských bahnísk na Veľkom a Malom Žitnom ostrove a okolí Neziderského jazera - to všetko veľmi zťažovalo, ba znemožňovalo premávku po pravom dunajskom brehu. Preto sa mohlo premávať najpravdepodobnejšie iba po Dunaji. Pre túto príčinu územie Malej nížiny južne od Dunaja, najmä územie Rábskej a Mošonskej župy (Győr- és Mosonmegye), bolo v neolite v bronzovej a železnej dobe omnoho nevyvinutejšie a chudobnejšie ako územie severne od Dunaja, zavlažované jeho prítokmi. Po tisícročia bola hlavnou cestnou tepnou v Malej nížine cesta, vedúca z JV na SZ. Až príchod rímskych légii k dunajským brehom mení túto situáciu. Na pravom dunajskom brehu vybudovali cestu pozdĺž hranice (Limes Romanus), ktorej nemohol byť na prekážku ani močaristý kraj pri Neziderskom jazere. Tým sa otvorili brány tohto územia Malej nížiny nielen západným smerom, ale stretnutím sa, križovaním s jantárovou cestou nastalo aj spojenie s cestnou sieťou, vedúcou z vnútra Rímskej ríše do severnej Panónie a zapojujúcou takto Panóniu ako organickú časť do rímskeho impéria.

Na ľavom dunajskom brehu bola v rímskej dobe - podľa našich doterajších poznatkov - najdôležitejšia obchodná cesta, vedúca od Žitavskej Tóne, Kelemantie (Iža - Leányvár) na sever. Spomínajú ju aj niekdajšie itinerária a dôkazom o jej existencii je aj trenčiansky nápis na skale a najnovšie i novoobjavená rímska stavba v Milanovciach.

Zdá sa, že v tejto dobe cesta smeru JV - SZ stráca na svojom význame. To sa dá aj dobre porozumieť, lebo výmena materiálnych a duchovných hodnôt z Barbarika medzi Dunajom a Tisou bola omnoho slabšia ako zo Zadunajskej Panónie.

Výborne stavané rímske cesty boli hlavnými cestnými tepnami na našom území aj cez celý stredovek. Cesta vedúca pozdĺž Dunaja - Limes Romanus, bola jednou z hlavných výpadových ciest pri obsadení tohto územia Avarmi⁴ a akú dôležitú úlohu hrala cesta vedúca zo Žitavskej Tóne do Nitry v avarsko-slovanskej dobe, ukázal naposledy V. B u d í n s k ý - K r i č k a.⁵ Premávka po veľkej juho-východno-severozápadnej ceste ožila i v neskorej avarskej dobe, ale skutočne dôležitú úlohu mohla mať, keď sa vytvorila Veľkomoravská ríša, ktorá nadviazala politické, kultúrne a obchodné styky s Byzanciou a bulharskou ríšou. Pri stykoch s bulharskou ríšou poukazujeme len na cestu sedmohradskej soli, ktorá dochádzala na územie Nitrianskeho kniežatstva cez szolnocký brod na rieke Tise. Cesta severo-južného smeru mohla hrať úlohu v dobe Veľkomoravskej ríše v pokojných a vojnových vzťahoch Nitry a Zalaváru. Zvláštny význam mala v každoročne sa opakujú-

cích nepriateľských činoch a vojenských pohyboch za Svätopluka a Ľnulfu. S používaním tejto cesty súvisí aj náhľad J. D e k a n a, podľa ktorého miesto Svätoplukovho stretnutia s Ľnulfom - Omuntesperch r. 890 podľa Reginovho záznamu môže sa hľadať na vrchu Amand, susediacom s Panónskou horou. ⁶

Spomínané cesty hrali dôležitú úlohu aj pri príchode starých Maďarov do ich novej vlasti. Dokazujú to nálezy z vtedajších staromaďarských hrobov, objavených pozdĺž spomenutých ciest. ⁷ Starí Maďari kladli veľký dôraz na obsadenie vojenských a obchodne dôležitých brodov a prievozov. V tomto duchu zoskupujú sa aj maďarské nálezy pri nyárhidskom brode na rieke Nitre, pri Nesvadoch a Sereďi. ⁸ Možno spomenúť aj ten Anonymov údaj, podľa ktorého Maďari, útočiaci proti Nitre, bojovali so Slovanmi tam, kde sa do rieky Nitry vlieva potok Tormáš (... ad rivulum Turmas, ubi descondit in rivulum Nytre). ⁹ Niektorí umiestňujú túto bitku pod mesto Nitra, kde potok Tormoš (terajší Chrenovský potok), vteká do rieky Nitry, ¹⁰ iní k Nyárhidu pri rieke Nitre, kde sa potok Tormáš vlieva do Nitry. ¹¹ Potok Tormáš spomína aj zakladajúca listina svätobeňadického kláštora z r. 1075 ¹² a ako sme už uviedli, dôležitosť tohto miesta dosvedčujú aj archeologické nálezy z doby príchodu Maďarov. To by potvrdzovalo, že Anonymov údaj sa vzťahuje na nyárhidský brod.

Spomenuli sme už, že vo vzťahoch stredovekého českého a uhorského štátu hrala značnú úlohu cesta, pretínajúca Malú nížinu vo smere juhovýchodno-severozápadnom. Cestu uvádzajú súvéké listiny pod menom "Magna via". Po nej tiahli však nielen povozy obchodníkov naložené tovarom, ale cesta bola aj očitým svedkom vojnových udalostí, odohrávajúcich sa medzi oboma štátmi. Po vymretí Ľrpádovcov vojsko českého kráľa Václava II. pochodovalo po nej po ostrihomský ohyb Dunaja, aby poskytlo ochranu malému Václavovi, korunovanému za uhorského kráľa proti Karolovi Róbertovi. ¹³ V rokoch 1420 husitské vojsko viackrát zaútočilo proti Uhorsku. Hlavná čiara ich pochodov šla cez Nyárhid. České pramene ju uvádzajú ako "cestu Simár". ¹⁴

Keď sa r. 1541 dostal Budín do tureckých rúk, opevnili urýchlene na ochranu Viedne a dedičných zemí k nim vedúce dve cesty. Na pravom brehu Dunaja predstavali rábsky hrad na modernú pevnosť a v predpolí nyárhidského brodu započali so stavbou opevnenia na ceste Nyárhid - Trnava, odkiaľ odbočovala cesta do Bratislavy a Viedne. Nový hrad bol postavený v chotári obce Lék r. 1545 na trovy ostrihomského arcibiskupa P a v l a V a r d a y h o. Arcibiskup M i k u l á š O l á h staval ho ďalej a po ňom bolo malé opevnenie so zemnými valmi aj pomenované ako Oláhov Nový Zámok (Oláh újvár). Miesto tohto hradu kladie Ö d ö n N o s z k a y na rázcestie terajšej cesty smerom na Bajč a nesvadskej spojovacej cesty. ¹⁵ Slabá pevnosť nemala dlhé trvanie, lebo nezodpovedala svojej úlohe. Rozobrali ju a miesto nej postavili na pravom brehu rieky Nitry v rokoch 1570 mohutné, šesťbaštové opevnenie, Nové Zámky.

Je charakteristické pre úlohu dvoch veľkých ciest, pretínajúcich križom slovenskú Malú nížinu, že ako náhradu za Nové Zámky postavili pevnosť Leopoldov, keď r. 1663 dostal sa novozámocký hrad do tureckej moci. ¹⁶ Leopoldovská pevnosť vystavili tam, kde cesta z juhu na sever po odvrátení sa od mesta Nitry prichádza k brehu Váhu, prekróčuje ho a pripája sa k ceste, vedúcej pozdĺž Váhu na sever.

Doteraz sme povedali v hrubých rysoch o mieste a úlohe dvoch najdôležitejších ciest, križujúcich slovenskú Malú nížinu. V ďalšom preskúmame bližšie križovatku týchto ciest a bezprostredné okolie nyárhidského brodu.

Na juhovýchod smerujúci klin sládečkovej oblasti končí pri terajších Nových Zámkoch. Najvyššie jeho časti dvíhajú sa na sever od terajšieho mesta a zasahujú do jednej väčšej zákruty rieky Nitry. Na tomto mieste sa rozprestierala niekdajšia obec Nyárhíd. Jej pamiatku zachováva diel zv. Nyárhídi dűlű a na roľiach sa náchádzajúce množstvo črepov. Odtiaľto na juh leží o niečo nižšia časť oblasti, ktorej okraj sa zhruba kryje so železničnou traťou Štúrovo - Bratislava. Tu sa potom terasovite spúšťa na nízke, kedysi zaplavované plochy. Pod niekoľko metrov vysokým terasovitým vrchom sa rozprestieralo kedysi rozsiahle jazero Piritű. Toto močaristé jazero, ktoré z väčšej časti po odvodnení bolo už zastavané, slovenské obyvateľstvo volalo Piritov, úradné československé pomenovanie za prvej republiky bolo Výpališko, čo však je nesprávny preklad.¹⁷ Zemepisné meno Piritű vzniklo z osobného mena a nemá nič spoločného so slovesom píriť, po slovensky pražiť, páliť.¹⁸ Na juh od tejto vodnej plochy už nebolo súvislej pevniny. Z močiarov rieky Nitry dvíhali sa iba menšie-väčšie ostrovy. Na nich postavili v XVII. a XVIII. stor. vonkajšie ulice a štvrte Nových Zámkov. Suchý rad (Százassor), Žabiu ulicu (Béka-utca), Andovskú ulicu (Andódi utca), Gűcku ulicu (Gűgi utca), Nesvadskú ulicu (Naszvadi utca), Henickú ulicu (Henik utca) a samozrejme i stredisko mesta Zámok (Vár).

Terasa na ľavom brehu Žitavy je veľmi členená, na mnohých miestach sa oddeľili od nej menšie-väčšie ostrovy. Dlhý rad polostrovov a ostrovov bol mimoriadne vhodný, aby sa na nich ľudia osadili, ako to dokazuje aj bohatý a pestrý archeologický nálezový materiál z tejto terasy.¹⁹

Sládečková a pohronska oblasť na úseku od Nitrianskeho Hrádku po Nyárhíd stláča rieku Žitavu a Nitru čo najbližšie. Ich korytá sú tu aj dnes vzdialené iba 3 - 4 km. V neregulovanom stave popretkávali mnohými ramenami nánosový priesotor. Dosiaľ jestvuje spojovacie rameno medzi oboma riekami a ním je potok Tormáš, ktorý pri Dolnom Ohaji vychádza zo Žitavy a pri Nyárhíde vteká do Nitry.

Pretože vzdialenosť je medzi oboma riekami pri Nyárhíde najmenšia a až sem siahla výbežok sládečkovej oblasti po močarinách Žitného ostrova a Váhu, toto miesto poskytlo najbližšiu možnosť na prebrodenie. Preto sa tu schádzali cesty a tu aj vznikol najdôležitejší brod slovenskej Malej nížiny.

V stredoveku - akiste už na základe starej praxe - brod medzi Nyárhídom a Dvormi nad Žitavou zostal i naďalej. Preto na týchto dvoch miestach vznikli aj dve najvýznamnejšie stredoveké osady.

Nyárhíd bol v XIII. stor. strediskom väčšieho panstva, ku ktorému prislúchalo viac majetkov a osád (Suran, Gyrok, Turmaskuz, Hydheleu, Lauz, Wrbanus, Seurug, Machard, Busman, Kucha).²⁰ Ako mýtné miesto spomína sa Nyárhíd už r. 1183.²¹ Pravdepodobne mýto dobre vynášalo a to viedlo ostrihomských arcibiskupov už od r. 1220 k tomu, že si Nyárhíd i s jeho príslušenstvom získali zámenou majetkov.²² Ich snaha mala úspech r. 1295, keď sa Nyárhíd dostal definitívne do ich majetku.²³ V tureckej dobe obec spustla za bojov okolo Nových Zámkov a za čias tureckého panstva v Nových Zámkoch (1663-1685) úplne zanikla. Meno Nyárhíd Š m i l a . e r vysvetľuje ako "topoľový most" a V. C h a l o u p e c k ý ako "nitriansky most", nitriansky brod (Nyitrahíd).²⁴ Za prvej československej republiky bol diel, zachovávajúci pamiatky po niekdajšej obci, úradne pomenovaný Letomostím. Všetky tieto vysvetlenia, názvy a preklady sú nesprávne. Nyárhíd dostal meno od mostu²⁵ a či skôr od radu mostov, ktoré prechádzali močaristým a miestami radom kopcov spestreným územím medzi riekou Nitrou a Žitavou, ktoré

Maďari označujú slovom nyár. Toto slovo znamená v starom maďarskom jazyku a v príbuzných jazykoch "močiar, barina, vrbami a inými listnatými stromami zarastený vodnatý priestor, háj."²⁶

Na úseku cesty medzi Nyárhídom a Dvormi nad Žitavou pravdepodobne už od praveku hralo zvláštnu úlohu sídlisko, vytvorené na strmom polostrove. Z času na čas mohlo byť opevnené azda aj zrubovým opletením. Toto miesto aj dnes volajú Levickou strážou (Lévai sztrázsa). Meno pochádza pravdepodobne ešte z čias novozámockého hradu. O archeologickom význame tohto sídliska písal Št. J a n - á k .²⁷

Dvory nad Žitavou spomínajú sa už v druhej polovici XI. stor. vo svätobeňadickej zakladajúcej listine. Sídlisko pozostávalo z dvoch častí: jedna stála na terase Žitavy (poddanská osada), druhá vznikla na rozsiahlom ostrove v blízkosti terasy. Na tejto bola kúria kráľa Gejzu I. (1074 - 1077)²⁸ a tu stála aj kaplnka, postavená k úcte sv. Martina. Okolo kaplnky sa vytvorila časom aj osobitná obec, nazvaná tiež Sv. Martinom.²⁹ Ostrov pretvorili koncom minulého storočia na kalváriu. Pri poľných prácach aj dnes objavujú pozostatky starých budov.³⁰ Ostrihomským arcibiskupom, rovnako ako kedysi Nyárhíd, zapáčil sa už v starých dobách majetok obce Dvory nad Žitavou a jej mýtné právo, čo r. 1260 aj získali.³¹ Maďarský názov Udvard pochádza pravdepodobne od kráľovskej kúrie, "dvoru" (udvar), ktorú sme vyššie spomenuli a nie od kráľovských dvorníkov, ako myslí H a i c z l .³² Hláska "d" na konci slova je alebo deminutívum, alebo má hodnotu prípony, ktorou sa tvorili miestne mená.

Premávka po ceste z juhovýchodu na severozápad (Magna via) robila sa teda medzi dvoma predmostiami brodu, medzi Nyárhídom a Dvormi nad Žitavou.

V dobe novozámockého hradu začala sa však používať aj druhá cesta, ktorá viedla z hradu na terasu Žitavy a odtiaľ ďalej do Ostrihomu. Pri Vlkánove (Farkasdi puszta) dosiahla cestu, vedúcu cez terasu. Údaj, pochádzajúci zo začiatku XVIII. stor., spomína ju takto: "... penes viam Furiensem (terajší Rubán) et Strigoniensem ...".³³ Kanonická vizitácia novozámockej fary z r. 1847 uvádza ju ako starú cestu: "ad viam antiquam Strigoniensem ...". Pamiatku na túto cestu zachováva dodnes názov diela Na ostrihomskej ceste (Esztergomi úti dűlő).³⁴

Táto cesta, prichádzajúca od juhu, sa stáčala až po Dvory nad Žitavou len kvôli plateniu mýta, prípadne vybaveniu iných vecí, hoci existovala aj kratšia cesta cez brod pri Nyárhíde. Cesta z juhu na sever, idúca od brodu pri Žitavskej Tóni, najviac sa priblížila k pevnej pôde pri Bajči na opačnej strane rieky Nitry. Územie medzi riekou Nitrou a Žitavou vypĺňa tu dobre schodný, vysoko položený priestor. Cezeň viedla cesta zhodná s dnešnou bajčianskou do dediny Lék, ktorá sa rozprestierala na priestore bývalej továrne na výrobu koží (dnešný Elektrosvit, n.p.) a naproti nemu v priestore záhrad, kde teraz je celý rad ulíc. Obec Lék lokalizujeme sem na základe dát z XVIII. stor. a podľa ústneho podania. Staré zápisnice zo zasadnutia novozámockej mestskej rady spomínajú meno Liky tötös (1718), Löky Tötis (1718), Löky Töltés (1800) - töltés - násyp. Aj súpis miestnych mien F r i g y e s a P e s t y h o z r. 1861 spomína prvotriedny pašienok Löki töltés.³⁵ Novozámockí gazdovia dodnes poznajú meno Löki töltés a tento diel kladú do priestoru Elektrosvitu a továrne na Ian. Podľa ústnej zprávy nebohého gymnaziálneho profesora J á n a T h a i n a na diele Löki töltés mala kedysi rodina Haulíkovcov vinohrad a pri rigolovacích prácach našli tam mnoho črepových úlomkov. Cesta teda tu prekročila medzi obcou Lék a Nyárhíd močaristý

priestor rieky Nitry. Medzi týmito močiarmi nachádzala sa obec Györök a južnejšie od nej na brehu rieky Nitry obec Gúg.³⁶ Györök ako obec a pozemok spomína sa i v stredovekých listinách. Podľa ich údajov Magna via šla aj pri Györöku. Pretože však toto meno používajú aj na označenie cesty z juhu na sever ("... magnam viam, que de castro Nitriensi ducit ad Narhyd ..."),³⁷ toto pomenovanie sa vzťahuje na cestu, prichádzajúcu od Bajču.

Györök vyskytuje sa v listinách od r. 1247. Ostrihomskí arcibiskupi získali aj túto obec, rovnako ako ostatné obce a majetky na okolí. Karol Róbert daroval Györök arcibiskupovi Tomášovi r. 1317.³⁸ V tureckých vojnách obec bola zničená a už r. 1554 hovorí o nej ako o spálenej obci. S jej menom stretávame sa však ako praediom aj neskôr. Keď položili základy pre novú pevnosť Nových Zámkov na miesto bezvýznamného Oláhovho nového zámku (Oláh újvár) na pravom brehu rieky Nitry, na priestore 47 kat. jutár, miesto nového hradu vyznačili podľa jedných v chotári obce Györök,³⁹ podľa druhých na mieste obce.⁴⁰

Takto miesto obce môže sa určiť na dvoch priestoroch. Je aj tá možnosť, že dedina ležala na vyvýšenine, ktorá sa dvíha na okolí Henickej ulice (Henigalebo Henyik-utca).⁴¹ V záhradách tunajších domov možno nájsť mnohé atypické úlomky črepov, pochádzajúcich zo XVI. až XVIII. stor. Údajne pri kopaní na dvore domu čís. 11 na ulici Jána Aranya narazili na hroby. Isteže toto všetko nemôže bezpečne dokázať, že obec Györök ležala na tomto priestore. Dedina mohla sa sem presťahovať vtedy, keď na jej mieste postavili pevnosť Nové Zámky. O praediu Györök čítame ešte aj r. 1616⁴² a takisto vieme, že v XVIII. stor. tam bola vystavená vonkajšia ulica mesta.⁴³

Pre druhú možnosť svedčí: obec je spomínaná pod menom Gorok, Gyrok, Gyorok, Gyruk, Gyurug v listinách z XIII - XIV. stor.⁴⁴ a hovorí sa o nej i v spomínanom urbáriálnom popise z r. 1616 pod menom Györök. Zemepisné meno gyúr - györ znamená v maďarskom jazyku a najmä v ľudovej maďarčine Malej nížiny kopec, vyčnievajúci z vodnatej pôdy. Oba tvary majú obmenu medzi zemepisnými a miestnymi menami, tvorenú príponou zmenšovacou alebo tvoriacou množné číslo, znejúcu Gyürök - Györök.⁴⁵ Obec Györök dostala teda meno od kopca alebo kopcov, vyčnievajúcich z močaristej pôdy, na ktorom alebo na ktorých bola založená. Takto sa dá pravdepodobne predpokladať, že plánovači novozámockého hradu si vážili tieto danosti od počiatku. Kopce, vyčnievajúce z močiarov, čiastočne zarovnali a okolo nich nahromadili, nakopčili do pravidelného šesťuholníkového základu aj tú zem, ktorú získali pri kopaní širokého a hlbokého vodného jarku. Vnútorň priestor hradu ležal potom vyššie ako úroveň okolia, ale nižšie ako ochodza na baštách. Turecký cestovateľ Evlia Čelebi opisuje vznik hradu takto: "... prederaviac stred jedného veľkého vrchu postavili ho (totož hrad) ...".⁴⁶

V tomto článku pokúsil som sa podať obraz o stredovekých začiatkoch terajších Nových Zámkov, o význame a úlohe Nyárhídu, Dvorov nad Žitavou a Györöku a o tunajšej križovatke, o brode veľkých ciest, ktoré od praveku určovali význam tohto miesta.

Poznámky a literatúra

- 1 P a i s D., Magyar Anonymus, Budapest 1926, 66.
- 2 H r o m á d k a J., Třídění povrchových tvarů Slovenska na podkladě jejich vývoje, Sborník přírodovědného odboru Vlastivedného múzea v Bratislave za r. 1924-31, 28.
- 3 H ó m a n - S z e k f ű, Magyar Történet II, Budapest 1939, 95 a nasl.;
P l e i d e l A., A nyugatra irányuló magyar külkereskedelem a középkorban, Budapest 1925, 35-36.
- 4 K o v r i g I., Contribution au problème de l' occupation de la Hongrie par les Avars, Acta Arch. VI (1955), fasc. 1-4, 163-192.
- 5 B u d i n s k ý - K r i č k a V., Pohrebisko z neskorej doby avarskej v Žitavskej Tôni na Slovensku, Slovenská archeológia IV, 1956, 62.
- 6 D e k a n J., Začiatky slovenských dejín a ríša Veľkomoravská, Slovenské dejiny II, Bratislava 1951, 173-175.
- 7 S z ō k e B., Adatok a Kisalföld IX. és X. századi történetéhez, Arch. Ért. 1954, 119-132.
- 8 T o č í k A., Význam posledných archeologických výskumov na Slovensku pre dejiny najstarších Slovanov a Veľkomoravskej ríše, Hist. čas. III, 419; - Szōke B., c.d.
- 9 P a i s D., c.d. 66.
- 10 Árpádkori új okmánytár 250; P a i s D., c.d., 145.
- 11 Š m i l a u e r V., Vodopis starého Slovenska, Bratislava 1932, 344. odsek; J e r n e y J., Magyar nyelvkincsek az Árpádok korából, 143.
- 12 Š m i l a u e r V., c.d., tamže.
- 13 H ó m a n - S z e k f ű II, 42 a nasl.
- 14 H r o m á d k a J., Česká cesta na Slovensku a Žižkovo tažení do Uher roku 1423, Bratislava VII, 1933, 416-450.
- 15 N o s z k a y O., A léki vár, Výročná zpráva Čsl. št. reálneho gymnázia s maď. pobočkami v Nových Zámkoch 1929-1930, 43-51.
- 16 Nyitra vármegye, Magyarország vármegyei és városai, 633-634.
- 17 N i g r í n K., Nové Zámky a okolie, Klub Čsl. turistov v N.Z. 1932, 16.
- 18 S z ō k e B., Helytelenül értelmezett és fordított földrajzinevek, rukopis.
- 19 J a n š á k Š., Staré osídlenie Slovenska, Sborník MSS XXIV, 1930, 1-67; XXV, 1931, 7-61; XXVI, 1932, 16-52; XXVII-XXVIII, 1933-1934, 30-66.
- 20 Š m i l a u e r V., c.d., 341 a nasl. odsek.
- 21 Árpádkori új okmánytár IX, 47.
- 22 H a i c z l K., Érsekújvár multjából, Érsekújvár 1932, 11.
- 23 K podrobnejším dejinám Nyárhidu pozri: P e s t y Fr., Magyarország helynevei I, Budapest 1888, 233-234, 446-447; Nyitra vármegye 505, 561; Š m i l a u e r V., c.d., 341; H a i c z l, c.d., 11-13.

- 24 Š m i l l a u e r V., c.d., tamtiež.
- 25 "Tertia pars tributí pontis Narhyd" (Árpádkori új okmánytár IX. 47). Takisto na tento most sa vzťahuje meno jednej časti Nyárhídu, dediny Hydheleu (Hídelő, 1264, Mon. Eccl. Strig. I. 514).
- 26 S z ő k e B., Nyárhíd, Magyar Nyelv XLIV, 1948, 148-150.
- 27 J a n š á k Št., Staré osídlenie Slovenska, Sborník MSS XXV, 1931, 30-31; XXIX, 1935, 36-38.
- 28 Podľa jedného mladšieho prameňa mal tu kúriu aj Ladislav I. (1077 - 1095) - H a i c z l, c.d., 15.
- 29 K n a u z K., A Garam melletti sz. benedeki apátság, 215.
- 30 Arch. É t. 1954, 119-132.
- 31 H a i c z l, c.d., 16.
- 32 Tamže.
- 33 Spisy o majetkovom spore z r. 1717 v niekdajšom archíve mesta Nové Zámky.
- 34 Novšie meno dielu je "Cipőgyári dűlő (diel Továreň na obuv), túto k mestu bližšie ležiacu čiastku menovali tiež "pri Zingerovej výkrmi" (Zinger hízalójánál). Pretože však výkrmovňa statkára Árpáda Zingera zanikla, zmizlo aj toto meno. Iné žijúce meno ostrihomskej cesty (Esztergomi út) je "Plesočná cesta" (Homokosi út).
- 35 Zbierka miestnych mien F r i g y e s a P e s t y h o 1864. Zbierka rukopisov Krajinskej Széchenyiho knižnice v Budapešti.
- 36 Miesto dediny Gúg dobre sa môže lokalizovať na tzv.Tök földek alja dűlő (diel pod tekvicovými roľami). Strmý breh rieky Nitry tu trhá hroby cintorína niekdajšej dediny.
- 37 Š m i l l a u e r, c.d., 342.
- 38 H a i c z l, c.d., 8.
- 39 H a i o z l, c.d., 33; N o s z k a y, c.d., 51.
- 40 Nyitra vármegye, 614.
- 41 Podľa stavu r. 1937 je to okolie Kúpeľnej, Bitúnkovej a Aranyovej ulice.
- 42 Urbarium circa annum 1617 ... vo voľakedajšom archíve mesta Nových Zámkov.
- 43 Dňa 3. februára 1739 čítame v zápisničnej knihe o zasadnutí mestskej rady, že Antal Henigh na brehu Nitry kúpil miesto pre majer. Po ňom pomenovali tamojšiu ulicu Henigovou ulicou.
- 44 Mon. Eccl. Strig. I. 367, 514., II., 223., III. 215.
- 45 S z ő k e B., Győr. Magyar Nyelv XLIX (1953), č. 1-2, 202-203.
- 46 K a r á c s o n I., Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660-1664. Török-magyarkori történelmi emlékek. Török történetírók III, Budapest 1904, 368.

FURT AUF DEM FLUSSE NEUTRA BEI NOVÉ ZÁMKY

Béla S z ő k e

In der Einleitung des Artikels bringt der Autor die Charakteristik des Gebietes zwischen den Flüssen Žitava, Neutra und Waag und stellt fest, an welchen Stellen die geeignetsten Furten für die Wege waren, von denen einer vom Südosten nach Nordwest führte und den Nahen Osten mit dem Rheingebiet verband, der zweite wieder vom Süden nach Norden und das Mittelmeer dem Baltikum näher brachte. Wichtig wären die Strassen, welche die Römer bauten, besonders der sog. Limes Romanus.

Auf diesen angeführten Handelswegen kamen auch die Awaren und später ebenso die Magyaren. Auf ihrem Wege nützten sie die Furten der Flüsse aus. Nach Anonymus war der Ort der Schlacht zwischen den alten Magyaren und den Slawen bei dem Ansturm jener auf Neutra diejenige Stelle, wo der Bach Tormaš in die Neutra mündet. Belege des magyarischen Vormarsches sind altmagyarische Gräber, welche längs der Handelswege und bei den Furten vorgefunden werden.

Im weiteren Artikel spricht er über die Entstehung von Nové Zámky und über untergegangene Siedlungen in seiner Nähe. Als wichtigste Furten betrachtet er auf dem Flusse Žitava die Furt bei Dvory nad Žitavou und auf dem Neutraflusse jene bei der untergegangenen Siedlung Nyárhíd bei Nové Zámky. Beide Furten hatten schon in der Urzeit eine aussergewöhnliche Bedeutung - davor zeugen Scherbenfunde - und auch in der historischen Zeit knüpfen sich an sie die ältesten Berichte.

STREDOVEKÁ PEC NA PEČENIE CHLEBA

Belo P. o l l a

Historicko-archeologický výskum na zaniknutej stredovekej osade Zalužany, ktorá ležala v katastri Nemešian, v okrese levočskom na hore zvanom Kosoilek, doniesol viac zaujímavých poznatkov tak po stránke vývoja a dejín sakrálnnej a profánnej architektúry, ako aj po stránke hmotnej kultúry vôbec. Pri tomto historicko-archeologickom výskume nielenže sa podarilo zistiť dôležité stavebné objekty, ako zvyšky pomerne veľkého kostola, zvyšky pevnosti - panského sídla - a zvyšky po hospodárskych budovách, ale podarilo sa zistiť i dôležitý poznatok, že architektonické objekty, ktorých zvyšky sme odkryli, vykazujú viac stavebných období od XIII. storočia počnúc až po XV. storočie. Tieto stavebné pamiatky sú sprevádzané nálezmi stredovekej úžitkovej i dekoratívnej keramiky, nálezmi železných predmetov, mincí i bronzových šperkov, ktoré spolu tvoria cenný súbor pamiatok z obdobia feudalizmu na východnom Slovensku.

Nesporne jednou zo zaujímavých architektonických pamiatok je objav stredovekej pece na pečenie chleba obdĺžnikového pôdorysu s klenutým ohniskom a čestím vystavaným z opracovaných kusov pieskovca (obr. 6)..

Podľa predbežného zistenia pec vznikla v tretej stavebnej perióde pevnosti - panského sídla - ako organické súčastka tzv. čiernej izby - dymnice - niekedy na konci XIV. stor. Pec bola vklinená medzi obvodové múry dymnice pri juhozápadnom rohu samotného jadra panského sídla, veže (obr. 4). Doteraz sme sa nestretli s takýmto včlenením pece do stavebného objektu a už aj preto jej samotné včlenenie do stavby je zaujímavé. Pec, ako sme uviedli, bola vklinená do dymnice a nemala vyhrievajúceho telesa, lebo v dymnici sme našli aj zvyšky po otvorenom ohnisku - krbe, ktorý bol umiestnený v severovýchodnom rohu dymnice, z ktorého sme našli zvyšky (pozri pôdorys sídla obr. 4). Nami objavená a zistená pec mala čisto funkciu pece na pečenie chleba.

Pec sa začala črtiť po odstránení mačínovitej vrstvy v hĺbke 40 cm pod povrchom v oválnej nepravidelnej forme. Po odstránení výplne, ktorú tvoril materiál zo zbúraných múrov, ukázalo sa, že pec má v podstate obdĺžnikový pôdorys a len pri ústí sa zužuje a vytvára vlastné čestie. Južná stena (najviac deštruovaná) bola zvonku (akiste z tepelných príčin) obmurovaná južným obvodovým múrom dymnice. Steny pece sa už na prvý pohľad líšili od stavebnej štruktúry ostatných múrov, i keď s nimi tvoria organický celok. Kým múry budovy sú z lomového opracovaného kameňa kladeného do malty, zatiaľ steny pece i jej klenba boli vyhotovené z väčších riečnych kameňov (okruhlíakov), kladených taktiež do malty. Aj dno pece bolo "vydláždené" riečnymi kameňmi a vymazané 10 - 20 cm silnou vrstvou hlíny, ktorá bola dobre prepálená a na ktorej sa dali sledovať jednotlivé vrstvy tak, ako pec bola upravovaná a obnovovaná. Pre stavbu pece sa používali riečne kamene preto, lebo riečny kameň je lepším izolátorom a dlhšie udržiava po rozpálení potrebnú teplotu na pečenie chleba.

Severná a západná stena pece, ktoré boli zo strany dymnice obmurované lomovým kameňom, tvorili zároveň i múry dymnice.

Obr. 1.

Nemešany-Zalužany.
Pohľad na pec z juhovýchodu.

Obr. 2.

Nemešany-Zalužany.
Pohľad na pec spredu.

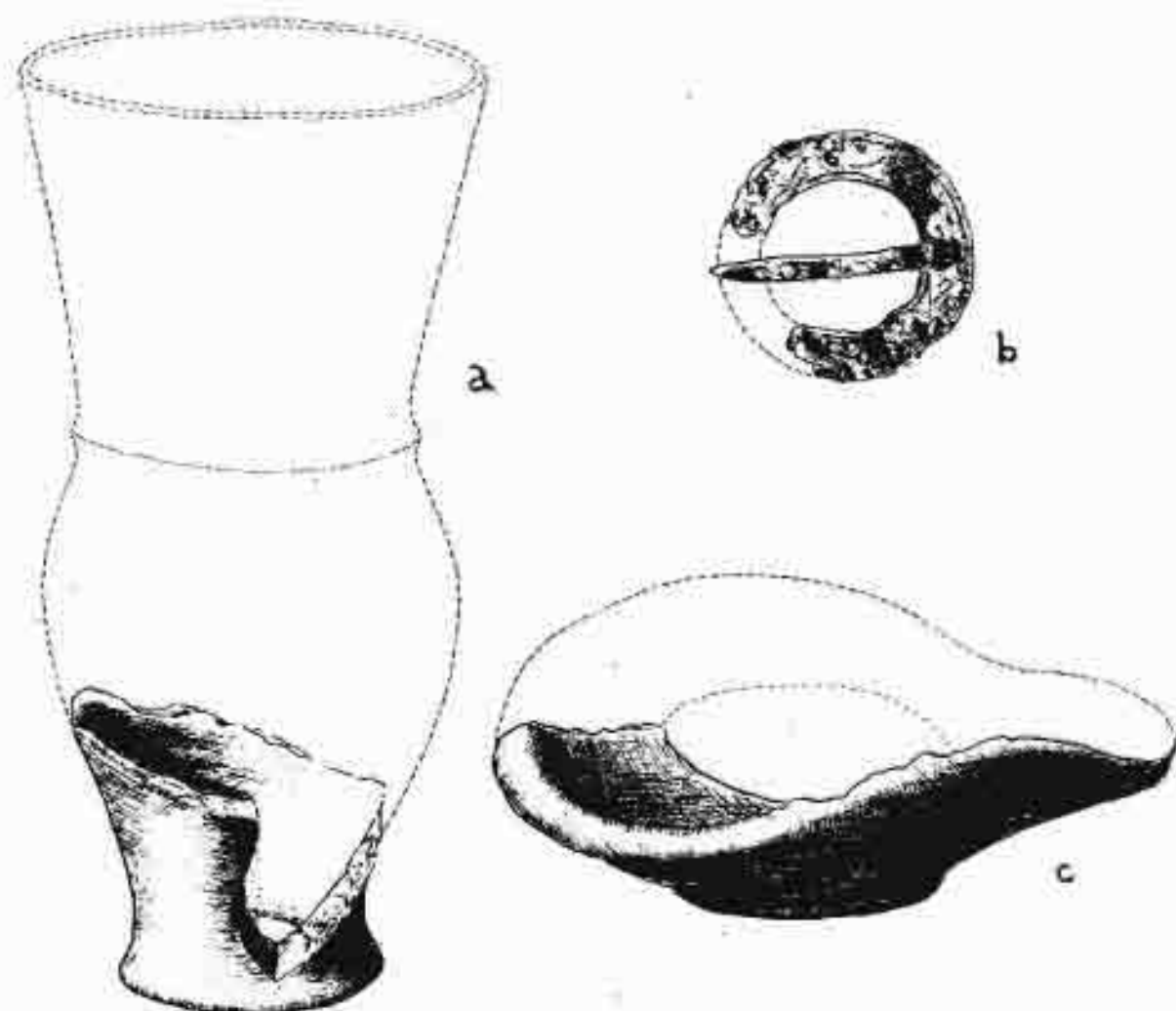

Steny pecé boli ukončené klenbou, ktorá preklenovala pec po dlhšej osi (pozri kreslanú prílohu). Klenba sa nezachovala, ale zvyšky klenby, ktoré potvrdzujú našu mienku, sme zistili na severnom múre. Podľa týchto zvyškov dá sa približne určiť i výška čelustia a celej pece. Ústie pece bolo obrátené na východ a zužovalo sa. Bolo ukončené dvierkami (železnými?). Samotný otvor, ktorý je široký 30 cm, vytváralo pieskovcové "ostenie". Stĺpiky ostenia boli opracované a profilované. Boli uložené na kamennom prahu, ktorého rozmery boli 10 x 10 x 85 cm. Preto bol od úrovne dvora vo výške približne 60 cm "portálik", ktorý tvoril vchod do pece, tiež nebol úplne zachovaný. Zachovali sa z neho in situ iba ľavý a pravý stĺpik (pozri obr. 2) a pár opracovaných kameňov v druhej polohe. Ľavý portálik bol vysoký 40 cm a základný 15 x 15 cm na prednej strane s ryhou, v ktorej bol vytesaný otvor pre hák na dvierka vo výške 10 cm od prahu. Podobne len ako torzo zachoval sa i pravý stĺpik portáliku, zhodne vypracovaný s ľavým stĺpikom. Na základe tohto nálezu, ako i na základe opracovaných kameňov, nájdených v druhej polohe, podarilo sa nám rekonštruovať pohľad na frontálnu časť pece, ktorá bola aj pomerne najlepšie zachovaná (pozri kreslanú rekonštrukciu - obr. 5). Dno pece bolo v 60 cm výške od úrovne dvora. Ak naše predpoklady sú správne, vtedy celková vnútorná svetlosť pece by bola zhruba 107 x 40 x 90 cm.

Treba však poukázať i na fakt, že obvodové múry pece boli pomerne značne porušené. Platí to najmä o južnom múre, ktorý bol deštruovaný takmer až po samotné dno pece a akoby splýval s južným obvodovým múrom dymnice. Ďalej treba poukázať i na to, že sa nám nepodarilo nateraz rozriešiť, ako bol využitý priestor, vytvorený včlenením pece do dymnice.

Zo zvyškov zhorených trémov a drava, ktoré sme našli na úrovni dvora na východ od pece vo vzdialenosti 100 - 200 cm, dá sa usudzovať, že priestor pred pecou bol opatrený strieškou, ktorá umožňovala používať piecku v čase nepohody.

Pre datovanie tejto zalužiankej pece na pečenie chleba, ktorej obdoby nateraz nepoznáme, svedčia i nálezy, ktoré sa našli v priestore pece a v jej najbližšom okolí. Sú to jednak úlomky keramického materiálu, jednak predmety (klince, rozličné kovania a pod.).

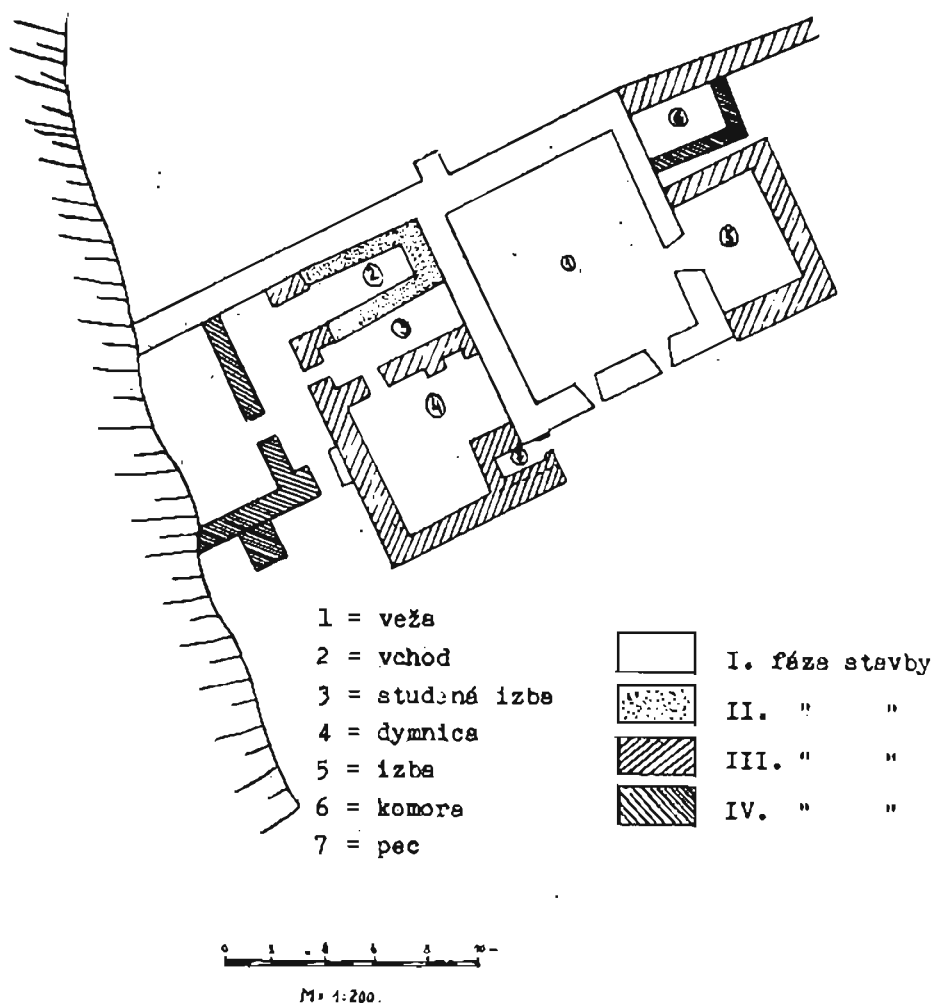

Obr. 3.

Nemešany-Zalužany. Úžitková keramika a šperk.

Je nica pravda, že keramický materiál z tohto priestoru je veľmi torzovitý, ale i z neho dá sa usúdiť, že ide o pamiatky prevažne zo XIV. - IV. storočia. Z keramického materiálu treba poukázať najmä na úlomky pohárovitej jemnostennej nádoby hladkého povrchu, svetlohnedej farby, štíhlej formy (obr. 3a), na úlomok kahančka (obr. 3c; podobné kahančky sa našli spolu asi 10 ks) a na ostatný črepový materiál, ktorý je bez polevy, ale zdobený rytým ornamentom (vodorovne idúce žliabky i vlnovky). Všetok tento keramický materiál vykazuje znaky materiálu, pochádzajúceho z ostatných sektorov sondy S - IV, v ktorej sme zistili i opisovanú pec a časovo si navzájom odpovedajú. Okrem keramického materiálu je

1 materiál železný, ako klince, rozličné rozetky a v priestore pece našla sa aj bronzová okrúhla pračka (obr. 3b), čiastočne poškodená, ktorej líce bolo zdobené ornamentom, ak vidíme na kresbe.

Obr. 4.

Nemešany-Zalužany. Pôdorysný plán "pánskeho sídla".

V doterajšej literatúre u nás sme sa s podobnou stredovekou pecou na pečenie chleba nestretli. Maďarská literatúra donáša mnoho správ o stredovekých peciach na pečenie chleba (kemence), ale s takým tvarom a takto začlenenou pecou do komplexu stavby sme sa nestretli. Podobná pec, ktorá je zapustená do izby, sa vyobrazuje v diele A magyarság néprajza (I, str. 181, 188), lenže pec bola postavená vo vnútri celého stavebného komplexu (ohneň sa kladol buď z kuchyne, alebo z pitvora a nie zvonku, ako je to v našom prípade). V type našej pece musíme vidieť predchodcu pecí na pečenie chleba, postavených (vymurovaných) na voľnom priestranstve a tak objavenie tejto pece na pečenie chleba v Zalužanoch akiste bude zaujímať aj našich etnografov, ktorým v prvom rade patrí štúdium podobných stavebných pamiatok.

(Bližšia literatúra o technike, forme pecí na pečenie chleba sa uvádza v spomenutom diele na str. 211, ďalej v diele V a j k a i A u r e l, A magyar népi építkezés és lakás kutatás. Bp. 1948. K uvedenému problému nájde čitateľ viac materiálu i v štúdiách a článkoch uverejnených v starších ročníkoch Néprajzi értesítő.)

MITTELALTERLICHER BACKOFEN

Belo P o l l a

Die historisch-archäologische Forschung auf der untergegangenen mittelalterlichen Siedlung Zalužany, Bezirk Levoča, brachte ausser anderen architektonischen Denkmälern auch die Entdeckung eines mittelalterlichen Backofens von länglichem Grundrisse, mit gewölbtem Feuerraum und einem mit Sandsteinstücken ausgelegtem Ofenloche. Der Backofen stammt aus dem XIV. Jhd. und war in den Herrenbau eingebaut. Das in seiner Nähe gefundene keramische Material, wie auch die Bruchstücke von Öllampenbehältern und Scherbenmaterial von Eisengegenständen ermöglichen seine Datierung. Die Literatur kennt viele mittelalterliche Backöfen, jedoch seiner Form und Gliederung nach ist der mittelalterliche Backofen aus Zalužany eine Neuigkeit, der wir bis jetzt noch nicht begegnet sind. Er ist ein Vorgänger zu solchen Backöfen, die auf freiem Raume aufgebaut sind.

LITERÁRNA ČINNOSŤ DR. H. C. INŽ. ŠTEFANA J A N Š Á K A

Zostavila M. H o v o t n á s členmi archeolog. seminára PFUK

I. K n i ž n é v y d a n i a

1. Daniel G. Lichard (Životopisný nástin), I. vyd. Skalica 1912; II. vyd. Bratislava 1932.
2. Mierová zmluva s Maďarmi (Niskoľko poznámok na maďarské poznámky), Bratislava 1920, Universum, 50 s.
3. Hospodárske momenty v čsl. vzájomnosti, Bratislava 1921.
4. Les conditions sociales dans l' ancienne Hongrie et la situation de la Slovaquie, Praha 1932.
5. Slovensko v dobe uhorského feudalizmu (Hospodárske pomery od r. 1514 do r. 1848), Bratislava 1932, Spisy zemeľského múzea č. 21, 298 s., 26 tab.
6. J a n š á k - E i s n e r - F o r m á n e k - H o f m a n - M e n c l - W á g n e r, Nitra. Dejiny a umenie nitrianskeho zámku, Trnava 1933, SSV.
7. Praveké sídliská s obsidiánovou industriou na východnom Slovensku, Bratislava 1935, Práca Učenej spoločnosti Šafárikovej, zv. 17, 193 s., 18 máp, 50 tab.
8. Život Štefana Fajnora (Kultúrne-historický obraz), Bratislava 1935, Bibliotheka, 258 s.
9. Lovci hlinených perál (Šest essayí o cestách za archeologickými výskumami), I. vyd. Bratislava 1934; II. doplnené vyd. Lipt. Mikuláš 1944, Transcius, 131 s.
10. Staré osídlenie Slovenska. Dolný Hron a Ipeľ v praveku, Martin 1938, Spisy Historického odboru Matice slovenskej, zv. 3. 176 s., 21 máp, 32 tab.
11. Andrej Kmeť, I. vyd. Martin 1941; II. vyd. Martin 1942, MSS, 120 s.
12. Život Dr. Pavla Blahu (Slovenské národné hnutie na prahu XX. stor.), I. vyd. Trnava 1942, SSV. 486 s. XL; II. vyd. Trnava 1947, SSV, 526 s. XXXVIII, 1 mapa.
13. Umenie v živote Dr. Pavla Blahu, Bratislava 1944, Justitia, 101 s.
14. Hospodárske a sociálne príčiny revolúcie r. 1848, Bratislava 1948.
15. Predveké Slovensko, Bratislava 1948, Štátne nakladateľstvo, 50 s.
16. Robotník v službách vedy (O záchrane predvekých pamiatok), Martin 1953. Novata, 56 s. 37 obr.
17. Základy archeologického výskumu v teréne, Bratislava 1955, SAV, 286 s. 93 obr.

II. P r e k l a d y

1. M o n t e s q u i e u Ch., O veľkosti Rimanov a ich úpadku (Disertácia o náboženskej politike Rimanov), Lipt. Mikuláš 1942. Tranoscius.
2. D i e h l Ch., Postavy z byzantských dejín, Lipt. Mikuláš 1942, Tranoscius.
3. A c s á d y I., Dejiny poddanstva v Uhorsku, Bratislava 1955, SAV, 445 s.

III. Š t ú d i e, š l á n k y, r e c e n z i e

1. Buditeľ Slovenska (Lichard Dan. G.), Samostatnosť, príl. k č. 244, 1913, s. 45.
2. Objavenie starého predhistorického hradišťa so spečeným valom na takzvanom Starom hrade pri Branči 6. a 8. augusta 1913, ČMSS XVI, 1913, 65 - 72.
3. Naše kraje. Starý hrad nad Bečkovom a jeho minulosť, Evanjelický kalendár 1914, Myjava, 100.
4. Prvá slovenská vláda, Český časopis historický XXIV, 223.
5. Anketa o česl. vzájemnosti, Průdy III, 1919, 401 - 405.
6. Stará Skalica, Almanach spolku záhorských akademikov, 56 - 78.
7. Daniel G. Lichard, Zemědělství buditelé, 135 - 144.
8. Hospodársko-politický obraz Slovenska v súvislosti s elektrizáciou, Průdy IX, 1925, 344 - 353.
9. Veľká a Malá Stráža, Průdy IX, 1925, 526 - 530.
10. Jak nám bolo dobre v starom Maďarsku, Průdy X, 1926, 112 - 123.
11. Politické Slovensko, Průdy X, 1926, 543 - 551.
12. Hradište pri Veľ. Bieliciach, Nový Svet 1926, čís. 6, 93 - 4.
13. Dr. Pavol Blaho šedesátnikom, Průdy XI, 1927, 137 - 153.
14. Dr. V. Š. - reformista, Průdy XI, 1927, 403 - 420.
15. Prvá slovenská vláda, Slovenský denník 1927, č. 293.
16. Desiat rokov myšlienkového vývoja, Průdy XII, 1928, 457 - 470.
17. Niektoré novoobjavené hradišiská slovenská, SMSS XII, 1928, 3 - 26.
18. Tragika altruizmu (Posmrtná spomienka na dr. Pavla Blahu), Bratislava II, 1928, č. 1 - 2, 252 - 256.
19. Príspevok k štúdiu osídlenia Slovenska, SMSS XXIII, 1929, 93 - 111.
20. Contribution à l'étude du peuplement en Slovaquie: communes et "Kopanice", La géographie 1929, Paris 19.
21. Slovenské hradišiská z doby halštatskej, SMSS XIII, 1929, 1 - 33.
22. The land question in Slovakia. The Slovakia Review 1929 - 30, 612 - 626.
23. Staré osídlenie Slovenska, SMSS XXIV, 1930, 1 - 67; SMSS XXV 1931, 7 - 65; SMSS XXVI, 1932, 1 - 52; SMSS XXVII - XXVIII, 1933 - 1934, 30-71; IX, 1935, 15 - 51.
24. T. G. M. osemdesiatnikom, Průdy XIV, 1930, 145 - 148.
25. Land reform in Slovakia, The Slovakia Review 1930 - 31, 177 - 186.

26. Leányvár. Sborník musea v Bratislave za r. 1924 - 31, 21 - 22, 200, 1 tab.
27. Z hospodársko-sociálnej minulosti Slovenska, Prúdy XV, 1931, 15-31, 80-94.
28. Daniel G. Lichard, Prúdy XVII, 1932, 574 - 576.
29. Novšie výskumy z historickej geografie a anthropogeografie Slovenska, ČMSS XXIV, 1932, 1 - 11.
30. O zemeplanom rozložení predhistorických osád na Slovensku, Sborník II. sjezdu čal. geografů, Bratislava 1933, 60 - 67.
31. Deffontaines P., La vie forestière en Slovaquie, Paríž 1932, Prúdy XVII, 1933, 52 - 54.
32. Nitriansko v prehistórii, Almanach Nitra 1933, 7 - 42.
33. Zo životopisu Štefana Fajnora, Sborník na počesť Jozefa Škultétyho, Martin 1933, 269 - 284.
34. K 25. výročiu smrti Št. Fajnora, Slovenský denník 26. IV. 1934.
35. Polemika s Andrejom Mrázom k "Život Štefana Fajnora", Prúdy XIX, 1935, 407-411.
36. Legenda a pravda v slovénkej archeologii, Slovenský denník 1935, sept. 3.
37. Zo života Jožka Nováka, Slovenský denník 26. IX. 1936.
38. Vavro Šrobár sedemdesiatnikom, Venkov VIII, 1937.
39. Andrej Kmet, ČMSS XLIV, 1941, 27 - 40.
40. Montesquieu, Tvorba I, 1940 - 41, 4 - 5.
41. Život Andreja Kmeťa. Odpoveď na kritiku Dr. Ormisa v SP, Kultúra XIV, 1942, 328 - 334.
42. Keď Pavla ženili (P. Blaho), Živena XXXII, 1942, 130 - 134.
43. O Kmetovi, Tvorba II, 1941 - 42, 107 - 108.
44. Prázdniny študentove (P. Blaho), Živena XXXII, 1942, 53 - 58.
45. Reč na valnom zhromaždení MSS, ČMSS XXXIV, 1943, 77 - 84.
46. Vývin múzejníctva, ČMSS XXXIV, 1943, 32 - 39.
47. Hirner A., Ján Feješ. Jeho dielo a myšlienková sústava, Martin 1942, MS, Tvorba IV, 1943 - 44, 30 - 31.
48. Pamiatke Dr. Ľ. Okánika, Národné noviny LXXV, 1944, 46 - 47.
49. Rodina Makovických, Národné noviny LXXV, 1944, 39, 41, 43, 44.
50. Anton Štefánek a Slovensko, Čas 1947, č. 86, 1.
51. Blahova demokracia, Čas 1947, č. 70, 1.
52. Dr. D. Repant 50-ročný, Čas 1947, č. 88, 3.
53. Dušan Jurkovič, Čas 1947, č. 294, 3.
54. Jubileum slovenského historika, Práca 1947, č. 89, 4.
55. Národ vo vlastnom štáte, Historický sborník 1947, 54 - 65.
56. 50 rokov univ. profesora Ph. Dr. Daniela Rapanta, Demokrat 1947, č. 88, 4.
57. Základy môjho sídlíštno-archeologického výskumu, Historický sborník V. 1947, 129 - 142.

58. Päťdesiatka univ. prof. Dr. Daniela Rapanta, Čas 1947, č. 88; Deň 1947, č. 105, 3. Hlas práce 1947, č. 89, 5. Národná obroda 1947, č. 88, 4; Pravda 1947, č. 89, 4; Sloboda 1947, č. 88, 4.
59. Predhistorické sídlisko na plošine bratislavského hradu, Historica Slovaca V - Bienerov Sborník 1947, 54 - 62, obr. 1 - 4.
60. Hospodárske a sociálne príčiny meruďemej revolúcie, Pracovné námety 1948, č. 10, 2 - 4.
61. Hospodárske položenie Slovenska vo feudálnom Uhorsku, Dnešné Slovensko 1948, 41 - 42.
62. Jozef Škultéty (Posmrtná rozpomienka), SMSS XXXVIII - XLII, 1944 - 48, 1-16.
63. Kelteké slovo v topografii Slovenska, SMSS XXXVIII - XLII, 1944 - 48, 274-283.
64. Myšlienka stelesnená v kameni, Technik 1948, 3 - 7.
65. Myšlienkový podklad meruďemej revolúcie, SMSS XXXVIII - XLII, 1944 - 48, 112 - 125.
66. Národný umelec arch. D. Jurkovič mŕtvy, Partizán 1948, č. 1, 7.
67. O Dušanovi Jurkovičovi, Tvorba 1948, 32.
68. Škultétyho pomer k ľudu a zemanstvu, ČMSS XXXIX, 1948, 1 - 8.
69. Zomrel národný umelec Dušan Jurkovič, Náš národ 1948, č. 1, 5.
70. Za Ľudovítom Vanovičom, ČMSS, 1949, 17 - 20.
71. Devín - pamätník veľkosti a slávy, Sloboda V, č. 33, 13. VIII. 1950, 3; č. 34, 20. VIII. 1950, 4; č. 35, 27. VIII. 1950, 4.
72. Eolické formácie na Slovensku, Zemepisný zborník II, 1950, č. 1 - 2 a 3 - 4, 68 s.
73. Mudr. Vavro Šrobár, Pravda 1950, č. 287, 1.
74. Muž revolučného ducha, muž reforiem, Šrobárov život - veľký úsek našich dejín, Sloboda V, 1950, č. 52 - 3, 6, 15.
75. Nad hrobom vynikajúceho slovenského národovca. Pamiatke Dr. Ferd. Jurigu, Sloboda V, 1950, č. 49, 4.
76. Náš ľud bude Dr. Vavru Šrobára vždy spomínať s láskou, Pravda 1950, č. 280, 1 - 2; Ročníka nedeľa 1950, č. 51, 3.
77. 83 rokov plodného života, Sloboda V, 1950, č. 33, 3.
78. Predný katolícky činiteľ o Dr. V. Šrobárovi, Sloboda V, 1950, č. 33, 2.
79. Pri kolíske nášho rodného jazyka, Sloboda V, 1950, č. 39, 4, 8.
80. Priekopník, pripravovateľ, učiteľ a propagátor československej jednoty. Na pamäť vzácného človeka a veľkého vlastenca Karola Hlavínku, Sloboda V, 1950, č. 50, 4.
81. Slovenské muzejníctvo na nových cestách, Sloboda V, 1950, č. 44, 4.
82. Kritik o priateľovi-básnikovi, Sloboda VI, 1951, č. 29, 7.
83. Nové obzory slovenskej prehistórie, Sloboda VI, 1951, č. 1, 4. Sloboda VI, 1951, č. 2, 4.

84. Pamiatke Ing. Samuela Piltsa, Sloboda VI, 1951, č. 51 - 2, 3, 16.
85. Vlast sv. Cyrila a Metoda, Sloboda VI, 1951, č. 27, 7.
86. Význam zemepisných činiteľov v živote predvekeho ľudstva (prednáška určená pre pracovnú konferenciu Št. Arch. ústavu v Piešťanoch v sept. r. 1949), SMSS XLIII - XLV, 1949 - 51, 65 - 75.
87. Archeologické výskumy na Slovensku, Sloboda VII, 1952, č. 25, 4.
88. Bratislava - kedysi hradené keltské mesto, Sloboda VII, 1952, č. 38, 4, obr. na s. 8.
89. Z ríše veseľých zázrakov, Sloboda VII, 1952, č. 8 - 9, 7; Sloboda VII, č. 50, 4.
90. Nález hrnčiarskej pece z pozdného laténu v Bratislave, AR V, 1953, 605-609. obr. 261 - 262 na s. 631.
91. Predvéké cesty, Geografický časopis SÁV V, 1953, č. 3 - 4, 169 - 195, 3 mapky.
92. Rozpomienka na veľkého učenca, Sloboda VIII, 1953, č. 27, 7.
93. Smrť akademika B. Hrozného veľkou stratou, Sloboda VIII, 1953, č. 3, 7.
94. V službe lásky a bratstva, Sborník na počesť J. Škultétyho, Martin 1953.
95. Archeologický výskum Slovenska, Sloboda IX, 1954, č. 1, 4.
96. Po stopách predvekeho človeka pri Šúre, Sloboda IX, 1954, č. 33, 4, 8.
97. Hrnčiarska dielňa z neskorého laténu v Bratislave, Slovenská archeológia III, 1955, 195 - 221, 16 obr.
98. Nález polieoárov na Slovensku, AR VII, 1955, 12 - 19, obr. 4 - 8, obr. 22 na s. 38.
99. Mohyly - vzácne pamiatky minulosti, Sloboda 15. I. 1956. Vývoj ľudského bývania, Sloboda 17. IV. 1956.

O B S A H - I N H A L T

E i s n e r Jan	
Štefan Janšák se zasloužil o výzkum slovenských hradíšť (malá vzpomínka)	5
G e r y k Ján	
Dr. inž. Štefan Janšák a Muzeálna slovenská spoločnosť	7
N e u s t u p n ý Jiří	
Několik poznámek k práci prehistorie	11
Einige Anmerkungen zur Vorgeschichtlichen Arbeit	14
S k u t í l Josef	
Znovu k prvním paleolitickým nálezům z karpatské oblasti	15
Von neuem zu den paläolithischen Funden aus dem Karpatengebiet	19
B á n e s z Ladislav	
K niektorým novým paleolitickým nálezom z východného Slovenska . . .	21
Zu einigen neuen paläolithischen Funden aus der Ostslowakei	23
K l í m a Bohuslav	
Příspěvek k rozšíření obsidiánu v paleolitických kamenných industriích	25
Beitrag zur Obsidianverbreitung in der paläolithischen Steinindustrie	27
B á r t a Juraj	
Záchranný výskum v záplavou postihnutej jaskyni Domici	29
Rettungsforschung in der von einer Überschwemmung betroffenen Domica-Höhle	33
N o v o t n ý Bohuslav	
Sídliisko ľudu s maľovanou keramikou moravsko-slovenskou vo Veľkých Kostolnoch	35
Die Siedlung des Volkes mit gemalter mährisch-slowakischer Keramik in Velké Kostolany	44
A n d e l Karol	
Nové neolitické kultúry na východnom Slovensku	47
Neue neolithische Kulturen in der Ostslowakei	52
K o l n í k Títus	
Praveké obšídlenie na dunách severne od obce Bohatá, okres Hurbanovo .	53
Eine urzeitliche Besiedlung auf den Dünen n der Ortschaft Bohatá, Bezirk Hurbanovo	57
T i h e l k a Karel	
Současný stav průzkumu moravských únětických sídlišť	59
Der gegenwärtige Forschungsstand in mährischen Aunjetitzer Siedlungen	64
P i c h l e r o v á Magda	
Ojedinelé bronzové nálezy zo západného Slovenska	65
Verstreute Bronzefunde aus der Westslowakei	69

N o v o t n á Mária	
Poklad bronzov z dolného Pohronia	71
Der Bronzeschatz aus dem unteren Granta	73
P a u l í k Jozef	
Skýtsko-halštatská chata v Dvoroach nad Žitavou	75
Eine skythisch-hallstättische Hütte in Dvory nad Žitavou	80
B e n a d í k Blažej	
Výzdobné prvky na neskoroláténskej maľovanej keramike zo Zemplína . .	83
Verzierungselemente auf der spätlaténischen gemalten Keramik aus Zemplín	85
P e t r o v s k ý - Š i c h m a n A.J.	
Praveké opevnenie v Divinke	87
Eine urzeitliche Befestigung in Divinka	90
S c h m i e d l o v á Mária	
Rímske mince z okolia Nového Mesta nad Váhom	91
Römische Münzen aus der Umgebung von Nové Mesto nad Váhom	92
V l a s e k Emanuel	
Uměle deformovaná lebka ze Šarova na Slovensku	93
Künstlich deformierter Schädel aus Šarovce in Slowakei	95
H r u b e c Igor	
Ranodejinné nálezy z Filakova	97
Frühgeschichtliche Funde aus Filakovo	99
K r a s k o v s k á Ľudmila	
Slovanské nálezy z Vysokej pri Morave	101
Slawische Funde aus Vysoká an der March	104
S z ō k e Béla	
Brod na rieke Nitra pri Nových Zámkoch	105
Furt auf dem Flusse Neutra bei Nové Zámky	113
P o l l a Belo	
Stredoveká pec na pečenie chleba	115
Mittelalterlicher Backofen	119
N o v o t n á M. a členovia archeolog. seminára FFUK	
Literárna činnosť dr. h. c. inž. Štefana Janšáka	121